

VYBÍRÁME Z OBSAHU

Na orsácké svatbě

Vizovický klášter

Typologie skleněné
mucholapky

Historické včelí úly

Invaze biologických druhů

Autor secesních gobelínů

Rudolf Schlattauer

Starousedlíci Roberta Goláně

Skleněná sezóna v muzeu

Odkaz Alfréda Radoka

Alena Podzemná

- jubilující, tvořící

Život manželský
v lidové slovesnosti

27

prosinec
2011/2

 *Vlastivědná
revue*

V L A S T I V Ě D N Á R E V U E

Orsácká svatba

FOTOREPORTÁŽ

Jeden ze vzácných sbírkových předmětů národopisných sbírek vsetínského muzea putoval na akci, k níž byl původně určen, tedy na svatbu. Jednalo se o rekonstrukci starobylé svatby valašské, plné tradičních zvyků, obřadů, proslovů, písní a tanců, která se konala 14. srpna 2011 v areálu Památníku Antonína Strnadla v Novém Hrozenkově. A protože se odehrávala právě v této obci, lze hovořit o svatbě orsácké, nazvané podle specifického kroje, který se od tradičního prostého valašského kroje vyznačuje nestřídmou zdobností a jehož tvůrcem je novohrozenkovský rodák a národopisný nadšenec Joža Ország Vranecký starší (1866 – 1939).

Vzácným sbírkovým předmětem zapůjčeným na tuto akci byla svatební plachta zvaná „úvodnice“, „oděvadlo“ či plachetka pro nevěstu. Ženy ji dostávaly a poprvé nosily právě o svatbě, tedy v den jejich úvodu do stavu manželského. Její funkce byla reprezentativní – pro svou bohatou výzdobu, magická – údajně sloužila k dosažení plodnosti, dále byla symbolem nevěsty a vstupu do stavu manželského. Ženy ji až do konce 19. století nosily při všech významných událostech – církevním úvodu, křtu, do kostela a brávaly si ji s sebou i na cestu poslední – tedy do hrobu. A to byl jeden z hlavních důvodů, proč se těchto plachet dochovalo jen málo, na Novém Hrozenkově snad žádná. Proto bylo vsetínské muzeum, jehož etnografické sbírky čítají přes 20 kusů těchto vzácných artefaktů, požádáno o tak výjimečnou zápůjčku, již bylo vyhověno.

text a fotografie Milada Fohlerová

Začínalo se tradičně, tedy chozením ženicha za doprovodu družiny a „muziky“ pro nevěstu k jejím rodičům. Družina však byla vpuštěna teprve po slovní „přestřelce“ ženichova a nevěstina družby (řečníka). Poté se začalo vyjednávat o její vydání. Ženichovi byly nejprve nabídnuty nevěsty falešné. První byla stará „baba“ (převlečený muž), snažící se vnutit se ženichovi vtípnými promluvy. Nabízení falešných nevěst mělo kořeny v lidové magii – jejím smyslem bylo oklamat škodlivé síly a ochránit před nimi nevěstu.

Po církevním uzavření sňatku se konala společná hostina, při které se nejen dobře jedlo, hojně pilo, ale také zpívalo a tancovalo. Při hostině se obvykle prováděl i obyčej vybírání darů pro novomanžele. Ve většině obcí Valaška se dary, většinou v peněžní formě, vybíraly do speciálního svatebního (nevěstina) koláče, který měl „důru“ uprostřed, do níž se peníze házely. Někde se vybíralo do nevěstina věnce, do čepce, na Rožnovsku zase do vydlabaného pecnu chleba. Při svatební hostině v Novém Hrozenkově se vybíralo do síta.

Se svatební hostinou souvisí i další na Valašsku rozšířený zvyk. Praktikovaly ho kuchařky, které předvedly scénku s rozbitým hrncem či talířem, za což od hostů jako náhradu dostávaly peníze, které pak většinou společně propily.

Nakonec předaly „baby“ ženichovi Haničku „začepenu“ tak, jak dříve chodily všechny vdané ženy.

Teprve pravou nevěstu vedl její „tatiček“ ke „zdáv-kám“ do kostela. A z kostela už odcházeli Janiček s Haničkou jako muž a žena.

Cyklus svatebních obyčejů uzavíralo tzv. čepení („babení“ či „zavíjání“) nevěsty. Tento akt symbolizoval přechod nevěsty do společenství vdaných žen („bab“). Vnější odznakem jejich stavu totiž bývala až do počátku 20. století pokrývka hlavy - většinou čepce a šatka. Vdané ženy musely mít zakryté vlasy na veřejnosti i doma.

Když „baby“ zapěly píseň: „Daj nám, Haničko, daj nám vjenec, a my ti dáme pěkný čepce“, znamenalo to pro nevěstu nadcházející čepení, s čímž byly nerozlučně spjaty i slzy nad definitivní ztrátou svobody.

už po sedmadvacáté od založení našeho časopisu jsme položili otázku „Čím je pro mne Valašsko?“ celkem devadesáti osobnostem kulturního, uměleckého, vědeckého a veřejného života, abychom na ni dostali stejný počet velmi osobních výpovědí. Myslím, že to je dostatečně široký anketní záběr k vytvoření věrného obrazu místa, který jako své rodiště, bydliště nebo jen přechodné místo pobytu nosí v srdci po celý svůj život. A jsou to slova plná citu, radosti, uznání i hrdosti. Láskyplná slova, velebící krajinu a její lid, rázovitý a přímočarý, a samozřejmě jeho tradice sahající hluboko do minulosti.

Tradice nejsou uzákoněny, jejich udržování nelze nařídít státem ani jakýmkoliv zřizovatelem. Tradice se šíří vůlí a nadšením jednotlivců. Vážme si jich tedy! Čtème z nich poselství z minulosti! A považujeme je za součást našeho bohatého kulturního dědictví a zároveň vklad pro budoucí generace. K specifickým nositelům tradic patří rozhodně i regionální časopisy, zvláště ty tzv. vlastivědné. Objasňují zrcadlo minulosti kraje doplňováním střípků nových vědeckých poznatků a současně zachycují současné dění a seznamují čtenáře s místními aktualitami a zajímavými osobnostmi kulturního života. To je pro vědomí sounáležitosti s krajem, v němž žijeme a pracujeme, důležitým momentem.

A tak jménem naší redakce děkuji všem dnešním přispěvatelům – muzejníkům, historikům (včetně těch literárních i historiků umění), archeologům, etnologům, folkloristům, přírodovědcům, fotografům, pedagogům, vypravěčům a milovníkům valašských reálií za jejich osobní přínos do společné hříbny poznání Valašska!

Šťastné a veselé Vánoce 2011

a příjemné (tentokrát o něco barevnější!) listování
v naší revui

přeje

Hana Jabůrková

VALAŠSKO - vlastivědná revue (historie-příroda-lidé-umění-události)

Vydává Muzeum regionu Valašsko, p. o.; IČO 00098574

Adresa redakce: Muzeum regionu Valašsko, Horní nám. 2, 755 01 Vsetín, tel.: 571 411 690, e-mail: jaburkova@muzeumvalassko.cz

Výkonná redaktorka: Mgr. Hana Jabůrková

Výtvarný redaktor: Břetislav Dadák

Redakční rada: Ing. Milan Půček, MBA, PhD., PhDr. Tomáš Baletka, PhD., Mgr. Daniel Drápal, PhD., PhDr. Zdeněk Fišer, Mgr. Václav Michalíčka, PhDr. Tomáš Mikulaščík, Mgr. Petr Odehnal, PhD., RNDr. Karel Pavelka, PhDr. Karel Pavlišťík, CSc., RNDr. Lukáš Spitzer, Eva Urbachová

Fotograf: Milan Ošťádal

Příprava pro tisk: František Valer, Sv. Čecha 656, Kroměříž, tel. 776 597 977

Tisk: Muzeum regionu Valašsko, Horní nám. 2, Vsetín

27. číslo vychází 6. prosince 2011 v nákladu 400 výtisků

Vychází 2x ročně

Distribuce: MRV Vsetín - zámek Vsetín a zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Karlovenské muzeum ve Velkých Karlovicích, vybraná knihkupectví ve Vsetíně, Rožnově pod Radhoštěm, Valašských Kloboukách, Valašském Meziříčí, Vizovicích (Lípa) a Zlíně (Archa), Informační centra v Rožnově, na Soláni (Zvonice), v Karolince a ve Valašském Meziříčí (Agentura VIA)

ISSN 1212-3382, MK ČR E 13226

Za věcný obsah dodaných příspěvků odpovídají autoři, kteří si nečiní nároky na autorský honorář. Redakce si vyhrazuje právo v případě potřeby příspěvky krátit. Bez svolení redakce není možno dále veřejně šířit zde publikované materiály ani jejich části.

OBSAH

- 1 Obsah, tiráž, Vážení přátelé Valašska (Hana Jabůrková)
- 2 Jaroslav Kovanda: A Jan Švábík vypráví že (Petr Odehnal)
Čím je pro mne Valašsko? (Rebeka Bartůňková, František Dobeš, Marcela Vajceová-Hofmanová)
- 4 Počátky vizovického kláštera a otázka datace listiny Smila ze Střílek (Tomáš Borovský)
- 5 Vizovice ve světle nových archeologických výzkumů (Zdeněk Schenk, Jan Mikulík)
- 8 Poznámka k vývoji typologie skleněné mucholapky (Michal Gelnar)
- 10 Historické včelí úly ze zahrádek i muzejních sbírek (Ivana Martišková)
- 13 Biologické invaze a expanze: strach z neznáma? (Lukáš Spitzer, Jana Tkáčiková)
- 18 Gobeliny a koberce Rudolfa Schlattauera jako doplněk secesních interiérů 1898 - 1915 (Pavla Knápková)
- 24 Esej o člověku – dokumentární fotografie Roberta Goláně (Olga Mehešová)
- 26 Ohlédnutí za výstavami: Biodiverzita, Skleněná sezóna ve vsetínském muzeu (Olga Mehešová)
- 28 Historickým objektivem: Zapomenuté Valašsko ve fotoarchivu Muzea regionu Valašsko (Hana Jabůrková)
- 31 Od všeckého trošku:
Alfréd Radok a jeho odkaz Valašskému Meziříčí (Ivana Martišková)
- 32 Rodokmen Valašské Polanky (Petr Odehnal)
Trubiska – lovecký zámeček v Pozdřechově (Václav Popelka)
- 33 Nejen babí léto zve do nového arboreta na Vsetínsku (Hana Jabůrková)
- 34 Novodobé strážní ohně na moravsko-slovenském pomezí (Pavel Mašlání)
- 35 Na besedě: Kostelní gatě (Michal Janiš)
- 36 O Valašsku na Valašsku:
Libuše Sušilová: Klobucký rok. Starobylé zvyky a obyčeje celého roku ve Valašských Kloboukách (Karel Pavlišťík)
Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka č. 1/2009, roč. X (Karel Pavlišťík)
- 37 Knižka pod vánoční stromek (Karel Pavlišťík)
Z redakční pošty: Jazykový doplněk P. Dostálka k poznámce J. Vetchého z Růžďky k článku „Léčení stělným prachem“ (Valašsko, vlastivědná revue, č. 25, prosinec 2010/2, č. 26, květen 2011/1)
Vzpomínáme:
O Mojmiru Trávníčkovi – památce literárního historika (Martin Lukáš)
- 38 Naši jubilanti:
K životnímu jubileu valašského muzikanta Stanislava Tomance, Dopis pro Stanislava Tomance (redakce, Břetislav Rokyta)
- 39 Marcela Vajceová – Hofmanová, akad. sochařka, keramička (Marie Mikulcová)
- 40 Karlovenské muzeum oslavilo 40 let své činnosti (Marie Mikulcová, Soňa Kollandová)
- 41 Deset let valašskomeziříčské školní ateliérové huti UNESCO (Josef Divín)
- 42 Neodbytné umělecké puzení PhDr. Aleny Podzemné - rozhovor s jubilující historičkou umění, pedagožkou a výtvarnicí (Hana Jabůrková)
- 44 Koneckonců... Život manželský v lidové slovesnosti na Valašsku (Hana Jabůrková, Silvestr Kazmír)

Obálka:

Fotoreportáž: Orsácká svatba v Novém Hrozenkově (Milada Fohlerová)

V ateliéru: Mgr. Jaroslav Koléšek (Jitka Skočková)

Za tajemstvím depozitářů: Intarzovaný sekretář z Lešné (Olga Mehešová)

Foto na přední straně obálky: M. Fohlerová: Svatebčané v orsáckém lidovém kroji, Nový Hrozenkov 2011; R. Schlattauer: Krajina při měsíci, gobelínový triptych, kolem 1900, (značka dílny v Zašově?), ze sbírek MG Brno; M. Ošťádal: Skleněná mucholapka, sbírky MRV, Vsetín; Norek americký (*Mustela vison*) – nově se rozšiřující druh na Valašsku (foto - zdroj: Internet); Zimní pohádka na Soláni - Valašský ateliér U Hofmanů (foto archiv M. Vajceové – Hofmanové)

A Jan Švábík vypráví že

Jaroslav Kovanda

*poslední dobó se chlapi velice věšajó
nemožu si vzpomnět jak se menovál
dělál u revolverů aneb v zakázkovém
už nevím seděli sme na Myslivně
dyš přišel – štranek na rameni –
chlapi já se du oběsit povdál
dyš se deš oběsit tak běš do prdele
mu kdosi od karet odsekl
a dyš sme šli potom nad ránem dom
v Bučání visel tam na mladé trnce
mohl ju zlomit kretén*

(Archlebov, září 1999)

Ze sbírky Výlet na Kost, 2007

Jaroslav Kovanda - básník, prozaik, publicista a výtvarník (řazeno podle abecedy). Narozen 26. února 1941 ve Zlíně. Vystudoval jedenáctiletku v Gottwaldově (1958) a uměleckoprůmyslovou školu v Uherském Hradišti (1963). Živil se jako učitel, korektor, kulisák a topič. V letech 1997-2006 vydával a vedl časopis pro současnou poezii Psi víno. Žije ve Zlíně.

Vydal básnické sbírky Milý bratranče (1990), Zlínská osma (1995), Osiny (1996), Za oknem Erben (1999), Legenda o Svedrupovi (2000), Odpolední klid (2001), Nebe nad kantýnou (2002), Chlapec hrající si s krabem (2004), Výlet na Kost (2007), výbor z básnického díla Žádný žebř (2005), knižní rozhovor s Radimem Kopáčem Jako kojený anděl (2004), soubor povídek psaných tzv. spisovnou valaštinou Nejaký Jura Vičík (2008, v roce 2010 vyšel Некий Юра Вичик в Руску!), knížku deníkových zápatků Pulec šavlozubý (2009), rozsáhlý rytmičovaný román Gumový betlém (2010) a soubor fejetonů „a jiných textů“ S jazykem od inkoustu (2010).

Petr Odehnal

Čím je pro mne Valašsko?

Mgr. Rebeka BARTŮŇKOVÁ, novinářka a redaktorka pořadu Reportéři ČT, potomek valašskomeziříčské rodiny Křížanů

Kdykoli tam jedu, vracím se domů. A musím tam jezdit často, protože mě to táhne jak magnet. Mnohokrát jsem přemýšlela, proč to tak je, když jsem celý život prožila v Praze. Má to asi víc důvodů. Těžko definovatelný vnitřní pocit, intenzivní vzpomínky na dětství, silný příběh naší rodiny a silní lidé v ní, kteří museli procházet hodně nelehkými cestami a dokázali si přitom vždycky uchovat zásady a čest. Jsem s Valašskem zkrátka srostlá pevnými kořeny, které jsou navíc zalité dobrou slivovicí. Ty valašské geny mého táty, dědy, pradědy prostě nevymažu, ovlivňují mě pořád a jsem na ně pyšná. Ať se stane, co se stane, budu se na Valašsko vracet na těch pár svých míst, za několika blízkými a pro mě velmi důležitými lidmi i za tou slivovicí, která nikde jinde není k mání...

V Praze 29. 9. 2011

Rebeka Bartůňková

P. František DOBEŠ, římskokatolický kněz

Jako malý chlapec jsem až příliš přilnul ke svému rodnému Slovácku. Rád jsem se držel mamčininy sukně už z toho důvodu, že můj tatínek tragicky zahynul v dolech.

Maminka – to byl můj domov jistoty, bezpečí a klidu. Rád jsem četl o krásných krajinách naší vlasti, o dobrých lidech i o krásách přírody. Ale podívat se do nich, to mne netáhlo. Když hrozil školní výlet do takových krajů, ovládl mne stesk a obava, že maminku a svůj domov nemohu opustit. A přece jsem musel.

Poprvé mne jako žáka základní školy především zdravotní potíže na Prostřední Bečvu do ozdravného tábora. Tam jsem sice moc tesknil po svém rodišti a mamince. Ale také jsem z úst našeho dobrého a moudrého pana ředitele slyšel o bájném a tajemném Radhošti. Z těchto míst jsem jej také poprvé uviděl, vždyť byl tak blízko! Směsice tajemna, posvátna a krásna tehdy zalila mou dětskou ustrašenou duši. To bylo moje první setkání s Valaškem.

To druhé bylo na lyžařském výcviku, když jsme byli ubytováni jako žáci Střední ekonomické školy na chatě Valaška na Horní Bečvě. I tam jsem tesknil po mamince a domově u Hodonína. Hned první den lyžařského výcviku na krásných zasněžených úbočích valašských hor jsem si při sjíždění a brzdění při pádu vymkl kotník. A tak bělostná krása valašských kopců byla nahrazena rovinou mého domova. Se sádrou na noze, ale rád, že opět mířím domů, jsem opouštěl bílé Valaško. Bylo sice pro mne krásné a tajemné, ale bylo příliš daleko od mého domova. Ani v duchu jsem tehdy netušil, ani mne nenapadlo, že se za dvacet pět let na Valaško opět vrátím s tím, že zde najdu na další dlouhé roky svůj druhý domov.

Jako své životní poslání a povolání jsem si vybral kněžskou dráhu. Přivedla mne na různá místa naší krásné vlasti. Poznal jsem Bezručovu Opavu, Ječmínkovu Hanou a pak Valaško. Už dávno předtím jsem vždy pociťoval něco podivného, když jsem na autech, které jsem při jízdě míjel, viděl značku Vsetína.

Vrátil jsem se pak do míst, která byla přísloušná svou krásou krajiny i upřímností a pracovitostí těch, kteří tento krásný kout naší země obývají. Po krátkém ročním pobytu v Loučce u Valašského Meziříčí jsem byl přeložen na faru do Hošťálkové. Bylo to v době tvrdé normalizace, ale našel jsem zde v osobě předsedy Místního národního výboru, panu Jaroslavu Šabršulovi, dobrého, chápavého člověka, ochotného pomocníka a lidského přítele. Vše se s ním a jeho spolupracovníky dalo řešit.

Byl jsem tomu všemu rád a každé ráno jsem navíc z okna své ložnice spatřil krásné kopce plné zelené krásy. Denně jsem rád hleděl na Fojtovu horu a stejně tak i na tajemstvím opředenou Drastihlavu. Když jsem po bohoslužbách vycházel z hošťálkovského kostelíčka, otevřel se mně nádherný výhled. Přímo před sebou jsem v dál-

ce viděl bájný Radhošť a rozeznal i obrysy kaple i televizního vysílače. Okolní kopce mne vždy vítaly svou nádhernou náručí. A jak krásné a dojemné byly výhledy z Dušné. Tam jsem z Růždky, která byla mou třetí farností, rád vyjížděl. Na to se nedá jen tak zapomenout.

V údolí, ve kterém se Hošťálková rozkládá, stojí domečky a v nich většinou bydlí dobří, pracovití a sdílní lidé. Zde jsem našel dobré přátele i z řad evangelíků. S jejich duchovními představiteli jsme vytvořili tandem při duchovní práci na zušlechťování charakteru člověka. Byla to práce krásná, zajímavá a povzbudivá. Rád vzpomínám také na obvodního lékaře MUDr. Maxmiliána Halatu, který mne nejen ochotně a obětavě léčil, ale také trpělivě a důkladně ukazoval cestu k lidem.

Ve valašském kraji jsem nejen viděl ovečky na horských stráních, ale s těmi lidskými jsem i pracoval. Našel jsem zde ochotné spolupracovníky, kteří rádi, s nadšením a obětavě pracovali na zvelebení kostelů, našeho kulturního dědictví. Našel jsem tam duše hloubavé, ušlechtilé a upřímné. Mezi ně patří i pan Václav Popelka s rodinou. Jeho krásné obrazy ukazující duchovní i rázovitý lidový odkaz Valaška mne povzbudily a utvrdily mé přesvědčení, že Valaško má a bude mít své místo v mém srdci. Zde byl a také bude můj druhý domov. I když nyní žiji na Hané, rád se na Valaško vracím. Valaši, díky vám! Ať vzkvétá Valaško – krásný a milý kout naší krásné vlasti!

V Brodku u Prostějova 2. října 2011

František Dobýš

Akad. sochařka Marcela VAJCEOVÁ – HOFMANOVÁ, keramička a majitelka galerie „Valašský ateliér u Hofmanů“ na Soláni, dcera akad. malíře Karla Hofmana

Čím je pro mne Valaško? Je to můj rodný kraj, líbezný, voňavý, silný cit spojený se vzpomínkami na mé dětství v Jablůnce.

Vnímám ho jako strom, který má kořeny pevně zapuštěny v té tvrdé kamenité půdě, která pro mne na staříčkových polích znamenala celý můj malý svět. Dětství plné lásky v rodinném kruhu jsem brala jako samozřejmost. S odstupem času si uvědomuji, jaký to byl velký dar. Vůně sena, chléva, rozkvetlé lípy, koupání v Bečvě, to vše patří do mých vzpomínek.

Když se Umělecko-průmyslová škola přestěhovala ze Zlína do Uherského Hradiště a my a celá naše rodina též, přesto, že jsme to měli dál, naše návraty byly pravidelné. Zesílily, když jsme se přesunuli na Soláň a Soláň se stal skutečným domovem. Je to již padesát let, nemohu tomu uvěřit, jako by to bylo včera, moje studium v Praze a těch čtyřicet let mého tvůrčího pobytu v Praze - Klánovicích. Na Valaško a na Soláň jsem se vracela pokaždé, když se mi zastesklo po těch kopečkách s překrásnými západy slunce, na všechny svátky vánoční nebo otcovy vernisáže. S přibývajícím věkem, kdy člověk děkuje za každý den, silněji a s větší pokorou vnímám ten velký zázrak, že mohu žít v místě opředeném legendami, dýchat ten čerstvý svěží horský vzduch, kochat se velebností hor, které mně ani po třinácti letech trvalého pobytu nezevšedněly. Musím však přiznat, že jsem více času strávila se skloněnou hlavou při údržbě zahrady a domu. I přesto, že jsou okamžiky, kdy to je velmi těžké, děkuji svým rodičům, že jsem mohla a mohu vnímat všechnu tu krásu a podělit se o ni s ostatními. Můj dům, galerie a zahrada jsou pro mne vším a dveře jsou otevřeny pro všechny milovníky Valaška a Soláně. Děkuji všem, kteří mně pomáhají na té mnohdy nelehké cestě, kterou jsem si zvolila. Buď pozdraven Soláň, buď pozdraveno Valaško!

Na Soláni, 31. 10. 2011

M. Vajceová

Počátky vizovického kláštera a otázka datace listiny Smila ze Střilek

Tomáš Borovský

Existenci středověkého kláštera cisterciáků ve Vizovicích dnes připomínají jen kamenické články, ukryté v základech dnešního zámku či objevené při archeologických výzkumech, lidové pověsti a nepočetné dokumenty – pozůstatky někdejšího klášterního archivu, který si po zániku kláštera na konci 15. století zřejmě rozebrali majitelé jednotlivých dílů klášterního panství a jehož malou část možná převzali úředníci olomouckého biskupa. Mezi skrovnými zbytky vizovických písemností již více než sto let přitahuje pozornost historiků údajná zakládací listina kláštera, již měl vydat Smil ze Střilek v Olomouci dne 21. srpna roku 1261. Před půlstoletím ji na stránkách stejnojmenného předchůdce tohoto časopisu detailně rozebral Jindřich Šebánek a přesvědčivě doložil, že se jedná o falzum z 60. let 14. století, které ovšem vzniklo na základě pravé listiny a vcelku věrně tlumočí její text. I vědecké výzkumy stárnou, a tak je možné některé Šebánkovy závěry doplnit a k dalším navrhnout jiné možnosti řešení.

Zakladatel kláštera Smil ze Střilek vstupuje do světa písemných pramenů v závěru vlády krále Václava I. a již v prvních letech panování jeho syna Přemysla Otakara II. se stává jedním z pilířů Přemyslovy vlády na Moravě. Král jej dosadil jako správce na důležité hrady, nejprve do Přerova, poté na Brumov, a současně s tím Smil zjevně získal rozsáhlé majetky, které později věnoval svému klášteru. Nejprve ale využil výnosů, které mu z nich plynuly, aby vybudoval hrad Střilky, po kterém se píše poprvé v roce 1258. V této době bychom jej nejčastěji našli v panovníkově doprovodu. Smil s králem cestoval po Čechách a Moravě a účastnil se jako svědek důležitých rozhodnutí, např. úpravy rozhraničení pozemků při zakládání Uherského Hradiště v letech 1257–1258.

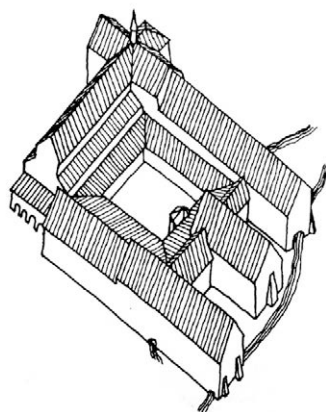
Významné postavení si žádalo také odpovídající vnější reprezentaci. Pro mocné pány 13. století to vedle kamenného hradu byl rodový klášter, v němž nalézali oni a členové jejich rodu místo posledního odpočinku a jehož řeholníci usilovali bohoslužbami a modlitbami o Boží přízeň pro zakladatele. Pro inspiraci nemusel Smil chodit nijak daleko. Na počátku 50. let udělal jeho bratr Boček z Perneggu poslední rozhodující kroky pro založení kláštera ve Žďáru nad Sázavou. V únoru 1252 dorazili na zvolené místo první mniši z cisterciáckého řádu. Volba cisterciáků ukazuje na sebevědomí fundátora, neboť tento řád patřil k prestižním a vládnoucími rody vyhledávaným řeholím.

Smil se jako brumovský kastelán dostával poměrně často do kontaktů s opatem cisterciáckého kláštera na Velehradě, který založil markrabě Vladislav Jindřich v letech 1204–1205, a nejspíše již v druhé polovině 50. let 13. století s ním vedl rozhovory o své zamýšlené fundaci. Statuta cisterciáckého řádu poměrně přesně předepisovala, jakým způsobem a v jakých geografických podmínkách mají být nové kláštery zakládány (první mniši přicházeli z již existujícího kláštera, jehož opat se

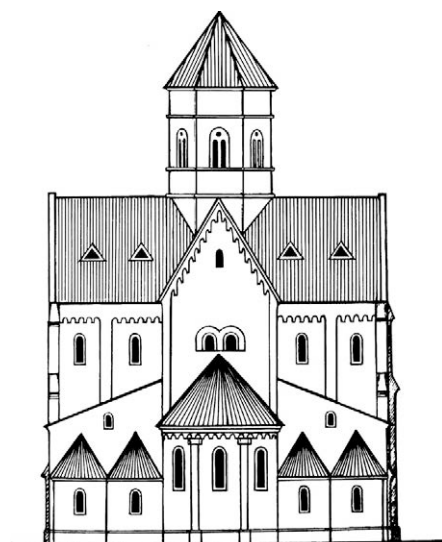
stával nadřízeným a kontroloval novou fundaci, místem založení měla být údolí, při vodních tocích, podmínka neosídlené krajiny byla ovšem záhy opuštěna), a proto můžeme bez obav předpokládat, že velehradský opat Mikuláš vykonal se Smilem cestu po jeho panství, aby zde našel vhodné místo k založení dceřinného domu. Terasa v mírném vyvýšení nad Bratřejovkou, za níž se rozkládala trhová ves Vizovice, nabízela ideální podmínky. Založení kláštera však ve středověku bylo podnikem, jež trval roky.

První mniši měli do Vizovic přijít z Velehradu a velehradský opat se měl stát nadřízeným a vizitátorem vizovického konventu, proto se Smil musel domluvit nejprve s ním na hmotném zajištění konventu. První fundaci pro klášter patrně představovaly Vizovice a vsi, které byly seskupeny kolem nich: Chrástěšov, Lutonina a Zádveřice na severním okraji panství a Drnovice, Vysoké Pole, Újezd s trhem, Loučka, Haluzice a Smilov (dnes Miloňov jižně od Sehradice) na jižní straně. Kdy ale k donaci došlo?

První jasnou zmínkou o zakládání kláštera je listina papeže Alexandra IV. z 30. ledna 1261, v níž potvrdil, že podle listiny zpečetěné

Ideální model cisterciáckého kláštera

Rekonstrukce závěru chrámu cisterciáckého kláštera na Velehradě

Smilem ze Střilek byly předány majetky určené k založení nového kláštera opatovi a konventu velehradského domu. Domnívám se, že onou zmiňovanou listinou je dokument, který falzátorovi ve 14. století posloužil při zhotovování nám známého falza. Je však třeba vysvětlit nesoulad v datování, neboť falzum se hlásí až do srpna 1261.

Možné vysvětlení musíme hledat v době, kdy falzum vzniklo, a v důvodech, jež k tomu vedly. Na přelomu 50. a 60. let 14. století se majetky vizovických cisterciáků staly cílem úchvatů pánů ze Sternberka a dalších šlechticů. Na stížnost kláštera k papežské kurii reagoval papež počátkem jara 1361 zahájením soudního procesu a předvoláním škůdců do Avignonu. V té chvíli potřebovali opat a konvent vizovického domu mít v ruce dokument, který by detailně shrnoval nejstarší donace kláštera v ohrožených oblastech a přesně popisoval hranice klášterní državy. S největší pravděpodobností právě v roce 1361 vznikla dodnes dochovaná „Smilova“ listina, při jejímž sepsování využil neznámý vizovický mnich nejstarší donační listiny, které sestavil do jedné písemnosti a doplnil o důkladný popis hranic klášterního panství (dodejme, že hranic notně rozšířených). Hypoteticky předpokládám, že při sepsování datační formule polevila pozornost písaře a po slově sexagesimo (šedesátého, tj. 1260) automaticky, jak byl zvyklý v aktuálním roce, přidal ještě primo (tj. 1261).

Kromě papežského potvrzení poukazují na vydání původní Smilovy listiny vizovického kláštera v roce 1260 ještě další nepřímé okolnosti. Smil ze Střilek totiž chybí mezi svědky na králově listině, kterou Přemysl Otakar II. vydal v Olomouci roku 1261 jen pár dní před údajným datem vizovické listiny, a naopak na Smilově listině schází drtivá většina významných pánů, kteří v Olomouci byli v té době přítomni a jejichž svědectví při tak důležitém aktu, jako bylo založení kláštera, mohlo jen stěží chybět. Oproti tomu události předešlého roku bezpochyby pohnuly Smila k poslednímu kroku na cestě od předběžných plánů k realizaci zamýšlené fundace.

V létě roku 1260 se Přemysl Otakar II. slavně vracel z úspěšného tažení proti uherskému králi Bélovi IV., které skončilo vítězstvím v bitvě u Kressenbrunn a následným obsazením řady hradů na uherské straně zemské hranice. Smil ze Stříleka jako jedna z pevných opor královny moci měl bezpochyby na výpravě svůj podíl, ať již přímo ve vojsku nebo při strážení hraniční cesty pod Brumovem. V takových chvílích nezřídka docházelo k uzavírání slavnostních slibů Bohu, které bylo po šťastném návratu z bojů třeba plnit. Ohlas uherského tažení se koneckonců ozývá i v tzv. zakládací listině kláštera cisterciáků ve Zlaté Koruně. Smil dal pravděpodobně s královským povolením před počátkem výpravy (tj. před polovinou června 1260) velehradskému opatovi konečně propozice, podle kterých byl vyhotoven návrh listiny. Když se po návratu v létě opět setkal s velehradským představeným, nechal vyhotovit listinu, již zveřejnil 21. srpna 1260 před pány, kteří byli přítomni na zasedání olomouckého soudu. Ověřený opis této listiny pak cestoval s poselstvím, jež vyšlo z českých a moravských cisterciáckých klášterů, k papežské kúrii. Poslové dorazili do věčného města před počátkem zimy a na prahu roku 1261 byli přijati papežem, na jehož příkaz pak kúriální kancelář vydala rozsáhlou sérii listin včetně potvrzení Smilovy fundace. Na jaře se vrátili zpět na Moravu a dost možná již v této době probíhaly na břehu Bratřejovky první práce na výstavbě klášterního areálu. V roce 1262 zvolené místo z pověření generální kapituly cisterciácké-

ho řádu zkontrolovali a schválili opati z Plas a Žďáru a když o rok později získali vizovičtí mniši velké imunitní privilegium od Přemysla Otakara II., byly nejdůležitější kroky k zajištění klášterní existence učiněny.

Vyšli jsme od Smilovy listiny, vraťme se na závěr opět k ní. Falzátor totiž nejspíše nevycházel z jedné listiny, ale zkomponoval vícero donací – od samotného zakladatele, pana Viléma z Hustopečí a Petra ze Slopného. Časové vrstvy již stěží rozlišíme, jisté je jen to, že k nim došlo v rozmezí let 1260–1271, resp. 1273, kdy se Vilém z Hustopečí a Smil ze Stříleka zmiňují naposledy. Zakladatel svému klášteru věnoval ještě další vsi, jež zřejmě získal s výkonem svých kastelánských úřadů – Starý Hrozenkov, Šanov, Nivnici, Plešovec, Chropyň, Lhotku (buď zaniklá, nebo Lhotka u Přerova), Záříč, Březolupy, Cetechovice, Lovčice, Přestavky, Cvikov (obě dnes součástí Lovčic), Lišeň, Obec (u Brna, zaniklá), Prušánky a Jiřkovice (zaniklé u Břeclavi); Vilém z Hustopečí a Petr ze Slopného část Zádveřic, Lípu, Želechovice a Slopné.

V okolí Vizovic získali mniši ještě další vsi – nebo je možná sami založili, panství vizovických cisterciáků však ve srovnání s ostatními kláštery tohoto řádu bylo spíše skromné a především bylo obklopeno šlechtickými državami. A protože zakladatel zemřel bez potomků a tzv. zakladatelská práva, s nimiž byla spojena ochrana kláštera, přešla na další osoby, potýkali se řeholníci již záhy s problémy, které nakonec vedly k zániku jejich domu.

Brandl, V. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IX*. Brünn 1875.

Šebánek, J. – Dušková, S. (edd.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1-4*. Pragae 1974–1993.

Borovský, T.: *Listina Smila ze Stříleka a založení vizovického kláštera*. Východní Morava 1, 2011 (v tisku).

Čižmář, J.: *Dějiny a paměti města Vizovic*. Brno 1933.

Houšková, Daniela (ed.): *Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku*. Praha 1994.

Peřinka, V.: *Vizovský okres*. Vlastivěda moravská. Brno 1907.

Pojsl, M.: *Velehrad*. Stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera. Brno 1990.

Šebánek, J. – Dušková, S.: *Kritický komentář k moravskému diplomatuři*. Zpracování látky z III. svazku Bočkova moravského kodexu. Praha 1952.

Šebánek, J.: *Vizovická listina Smila ze Stříleka z r. 1261 jako historický pramen především k otázce osídlení na Valašsku*. Valašsko 8, 1959–1961, s. 29–39.

Erb pánů z Obřan (Kunštátu).

Vizovice ve světle nových archeologických výzkumů

Zdeněk Schenk – Jan Mikulík

Pohled na západní křídlo zámku Vizovice

Foto k článku Z. Schenk

Cisterciácký klášter Rosa Mariae, zvaný též Smilheim, byl založen Smilem ze Stříleka a Brumova v roce 1261 (datum nově kladeno do roku 1260) coby dceřinný klášter vůči svému mateřskému velehradskému. Poloha kláštera je ztotožňována s místem barokního zámku, který je situován na nepatrně ostrožně nad říční terasou levého břehu Lutoninky. Archeologické poznávání historicky tak významného místa, jakým je areál státního zámku Vizovice, je relativně mladého data. Za spíše drobnější akce lze označit výzkumy provedené v minulosti detašovaným pracovištěm ÚAPP Brno ve Zlíně-Malenovicích pod vedením J. Kohoutka. Dosud nejzávažnější poznatky přinesl předstihový archeologický výzkum v roce 2007, v rámci kterého bylo položeno celkem pět zjišťovacích sond v místě trasy plánované kanalizace. V následujícím roce 2008 na něj navázal záchranný archeologický výzkum prováděný v souvislosti s vlastní realizací rekonstrukce stávající kanalizační sítě. Výzkumy provedli pracovníci společnosti Archaia Olomouc o. p. s. ve spolupráci s Ústavem archeologické památkové péče Brno, p. o. Kanalizační výkop obíhající kolem jednotlivých křídel zámku byl rozdělen na sondy S6–S17. V rámci těchto sond byly odkryty a zdokumentovány nejen reliktů stavebních konstrukcí z doby existence renesančního zámku, ale zároveň i jeho gotického předchůdce, cisterciáckého kláštera Smilheim. Dokumentace jednotlivých vrstev, které v průběhu staletí postupně narůstaly nad intaktním podlozím tvořeným jílem hnědžlutého zabarvení, vypovídá o stratigrafických poměrech na lokalitě. Zachycené situace ze-

Místo nálezu pozdně gotických a renesančních kachlů při severním okraji sondy S 10 situované podél průčelí západního křídla

Pohled na pískovcové články odkryté v zásypu příkopu při jihovýchodním nároží jižního křídla zámku

Zlomky římsových komorových kachlů s cimbuřím a zbytky nápisu v gotické minuskule

Zlomek komorového kachle s reliéfem architektonické rozety

Zlomek zeleně glazovaného renesančního kachle s vyobrazením polopostavy ženy

Liliovitá ukončení římsové lišty

Fragment kachle s částí heraldického motivu korunnovaného lva

jména při severním, západním a východním křídle dokládají výrazné terénní úpravy raněnovověkého stáří, související nejspíše se snahou zarovnat přirozený terén svažující se k břehům Lužoninky.

Část stavebních konstrukcí odkrytých v sondách S9 a S10 u západního křídla zámku, základových pasů, podlahy sklepa a reliktu klenebních pasů v sondě S7 před východním průčelím severního křídla, torza zdi v sondě S12 položené u příjezdové cesty mezi nádvořím zámku a předzámčím či v sondě S11 při jižním křídle můžeme označit za pozůstatky architektury gotického stáří z doby cisterciáckého kláštera. S výstavbou renesančního zámku ve druhé polovině 16. století zřejmě souvisí základové zdivo opatřené podpěrnými pilíři původně dvoupřstorové budovy zachycené v sondě S6, položené podél východního průčelí jižního křídla. S ještě mladšími stavebními aktivitami z doby výstavby barokního zámku lze spojit cihelný kanál probíhající napříč nádvořím zámku směrem severním.

K zajímavým zjištěním v rámci výzkumu patří několik hrobů, které dokládají existenci hřbitova. Ten byl zřízen v areálu bývalého cisterciáckého kláštera. Výzkumem zachycené pohřby se koncentrovaly v sondě S6 probíhající podél východního průčelí jižního křídla. Vzhledem k jejich výskytu právě v těchto místech se lze domnívat, že se poblíž mohl nacházet klášterní kostel, který byl v období novověku pohlcen výstavbou zámku. Dle antropologického rozboru provedeného J. Kalou dnes víme, že zde byli pochováni nejen muži, ale zároveň ženy a děti. Zajímavé jsou kosterní pozůstatky muže (hrob H2), který zemřel po padesátém roce svého života. Muž měl být robustní tělesné konstituce s dobře vyvinutou muskulaturou. Z antropologické analýzy vyplývá, že v průběhu života utrpěl zlomeninu klíční kosti, mnohočetné zlomeniny žebér a dále pravé stehenní kosti. Koupodivu tato zranění přežil. Špatně zhojená fraktura femuru ovšem vedla ke zkrácení jeho končetiny. V hrobě H4 byl uložen muž po padesátce, který přežil sečné zranění, což výmluvně dokládá zhojená rána na temenní kosti lebky. U dítěte (hrob H6) pohřbeného ve věku sedmi let byla zjištěna mírná porucha výživy, o čemž svědčí hypoplazie zubní skloviny.

V rámci archeologického výzkumu byl v podzimních měsících roku 2008 shromážděn rovněž nový soubor architektonických článků, které jsou v současné době deponovány na státním zámku Vizovice. Nově vyzdvížené architektonické články gotického stáří výrazně rozšířily a doplnily stávající vizovický soubor. Ten se skládá vedle dvou článků blíže nelokalizovatelných, nalezených během druhé světové války, z menšího souboru stavebních článků objevených v 80. letech 20. století ve sklepení vizovického zámku. Další gotické kamenické prvky byly druhotně použity jako zpevnění součástí tarasní zidky zámeckého parku. Poslední vyhodnocení těchto již dříve objevených kamenických článků pochází z roku 2002 od J. Kohoutka, Z. Váchy a R. Vrlý.

V průběhu nového výzkumu v říjnu 2008 jsme se s větší koncentrací gotických pískovcových stavebních článků setkali v sondě S 11 při jihovýchodním nároží jižního křídla zámku. Při jižním okraji sondy S6 došlo k zachycení obvodního pří-

kopu, který původně ohraničoval klášterní areál. V jeho zásypu pak byla při východním okraji sondy S11 zdokumentována koncentrace výše zmíněných kamenických prvků. Další byly vyzvednuty ze západního konce sondy S 11, sondy S 10 a ze sondy S12, v které byl kromě článků zachycen rovněž průběh příkopu a dále relikt stavební konstrukce interpretované jako součásti opěrného zdiva zdi a dále základů původní kamenné ohradní mostu kláštera. Všechny výzkumem zdokumentované pískovcové články se nacházely v druhotně přemístěných polohách (planýrkách či výplni příkopu). Původně byly pravděpodobně součástí vrcholně gotických staveb v areálu cisterciáckého kláštera Rosa Mariae, zvaného též Smilheim, po jehož zániku v závěru 15. století došlo k postupné demolici a rozebrání původní stavby, přičemž část architektonických článků byla druhotně využita jak k doplnění stavebního materiálu pro výstavbu renesančního zámku „Nového Smilheimu“ v roce 1568, tak barokní novostavby, která proběhla v letech 1750–1770 pod taktovkou brněnského architekta Františka Antonína Grimma. Tomu rovněž nasvědčují druhotně zazděné gotické stavební články identifikované v 80. letech 20. století ve sklepeních pod dnešním zámkem. Na několika člancích byly rovněž identifikovány kamenické značky několika typů. Původní funkce jednotlivých článků stejně jako značky budou do budoucna podrobeny detailnímu rozboru.

Z archeologických nálezů lze vedle velkého množství zlomků kuchyňské keramiky středověkého až novověkého stáří uvést zajímavý soubor kachlů. Největší koncentrace byla zaznamenána v úrovni požárových a destruktčních planýrek při severním okraji sondy S 10, jež byla situována podél západního průčelí zámku. Prostřednictvím vzorkování vrstvy bylo zajištěno několik set kusů zlomků kachlů. V některých případech se čelní vyhlávací stěny reliéfně zdobených komorových kachlů podařilo alespoň částečně zrekonstruovat. Primární laboratorní ošetření a inventarizaci všech nálezů včetně souboru pozdně gotických a renesančních kachlů provedla P. Pavlíčková v laboratoři detašovaného pracoviště ÚAPP Brno ve Zlíně-Malenovicích.

Z nalezených pozdně gotických komorových kachlů ze závěru 15. století lze uvést část kachle s reliéfem architektonické rozety s pravidelným vzorcem kružeb a lilií s vetknutou šesticí-pou hvězdou, dále zlomky kružby s lilií tvořící původně vrcholovou prořezávanou lištu. Opakovaně se vyskytl heraldický motiv zobrazující korunovaného dvouocasého lva v útočném postoji s vysunutými drápy, vyceněnými zuby a vyplazeným jazykem. Lev je umístěn ve štítu, nad nímž je posazena velká koruna, a po jeho stranách stojí postavy štitonošů. Zcela analogické exempláře lze spatřovat v případě dvou reliéfně zdobených kachlů nalezených v Otakarově ul. v Uh. Hradišti. Spolu s vizovickými pocházejí nejspíše z jedné hrnčířské dílny. Z komorových kachlů s heraldickým motivem budí ve vizovickém souboru pozornost také torza dvou kusů, na kterých jsou zachovány části erbů s rodovými znaky. V kolekci je rovněž zastoupeno několik fragmentů římsových komorových kachlů s cimbuřím, provazcem a pod ním na čelní vyhlávací stěně umístěnou částí nápisu v gotické minuskule. Na základě nálezů kom-

pletních exemplářů tohoto typu kachle na jiných moravských lokalitách se lze oprávněně domnívat, že byl na vizovickém kusu nejspíše umístěn nápis Maria.

Renesanční reliéfní kachle z 16. století jsou zastoupeny několika fragmenty, které pochází z terénních planýrek a zásypů jam odpadního charakteru. Ve dvou případech se jedná o zlomky s portrétem šlechtice. Na nejúplnějším kusu je vyobrazena polopostava ženy s vysokým čelem. Její vlasy jsou spoutány ozdobnou sítkou. Hlavu pak pokrývá na stranu posazený baret. Její oděv představují charakteristické šaty s prostřihávanými rukávy. Pod šaty se rýsuje vrapovaná košile stažená do stojatého límce. V dlani pravé pokrčené ruky třímá předmět (hrací kalíšek?). Na dalším zlomku je z vyobrazení zachováno pouze torzo poprsí a oblast levého ramene ženy. Stejně jako v předchozím případě se původně jednalo o kachel s portrétem šlechtice v šatech s prostřihávanými rukávy. Jako doplněk se zde uplatňuje ozdobný řetěz. Třetí zlomek čelní vyhlávací stěny komorového renesančního kachle zachycuje portrét šlechtice. Z vyobrazení se zachovalo pouze torzo pravé poloviny trupu s pravou rukou pokrčenou v lokti. Oděv tvoří plášť s širokým límcem. Na krku byl umístěn řetěz. Mezi prsty svírá bližší neurčitelný předmět (snad kostku). Všechny tři kusy byly polity zelenou glazurou. Výše zmíněný soubor kachlů lze spojit s obdobím, kdy se Vizovice dostaly do držení pánů z Kunštátu, kteří se pokusili o obnovu života v postupně zanikajícím klášteře.

Druhá největší koncentrace zlomků kachlů a především keramiky pochází z archeologických situací zachycených v sondě S8 realizované podél severního křídla zámku. Převážná část tohoto souboru spadá ovšem již do pozdně renesančního a raně barokního období (16.–17. století) a lze ji dát do souvislosti s objektem zámku Nového Smilheimu. Jde především o zlomky čelních vyhlávacích stěn zeleně glazovaných kachlů s kružnicovým tapetovým vzorem.

Přes svoji fragmentárnost patří nový kachlový soubor z Vizovic k nejzajímavějším památkám tohoto druhu v oblasti jihovýchodní Moravy. Svým složením a významem se řadí po bok bohaté kolekce gotických a renesančních kachlů z areálu hradní lokality Lukov, která byla získána prostřednictvím výzkumů J. Kohoutka a J. Langové.

V roce 2009 byl proveden archeologický dohled při opravě dvou staticky narušených úseků jižní ohradní zdi zámeckého areálu. Z jižní strany ke zdi přiléhalo souvrství terénních vyrovňávek novověkého stáří. V základech zdi se podařilo zachytit druhotně uložené pískovcové kamenické články. K nejzajímavějším patří nálež klenebního svorníku se středovým otvorem pro upevnění terče. Vyzvednutí nejhodnotnějších článků zajistil a přidal ke stávajícímu souboru správce zámeckého parku Vilém Kolařík.

Prozatím poslední záchranný archeologický výzkum byl realizován v prosinci 2010 v souvislosti s vybudováním plynovodní přípojky vedené podél západního průčelí objektu předzámčí. Vedle novověkých terénních vyrovnávek byl zachycen průběh poměrně mohutné základové kamenné substrukce o šířce 1,70 m ve směru SV–JZ. I když nelze zcela vyloučit starší původ těchto základů, tak pravděpodobně souvisí s ohradní zdí vymezující obvod zámku Nového

Spodní část postavy štitonoše nesoucího štít s vpravo krácejícím dvouocasým lvem

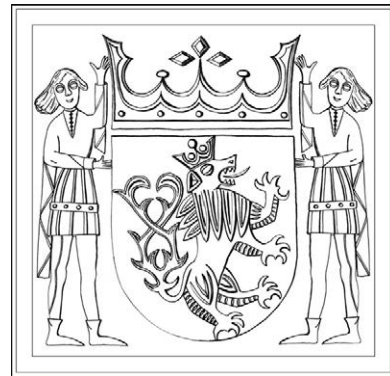
Smilheimu vybudovaného za Zdeňka Kavky Říčanského ve druhé polovině 16. století.

Archeologické výzkumy realizované v letech 2007 a 2008 v souvislosti se stavbou nové kanalizace přinesly doposud nejzávažnější poznatky vztahující se nejen k cisterciáckému klášteři Rosa Mariae (Smilheim), ale zároveň k následné renesanční zástavbě v podobě zámku. Ten vznikl na místě zchátralých budov konventu.

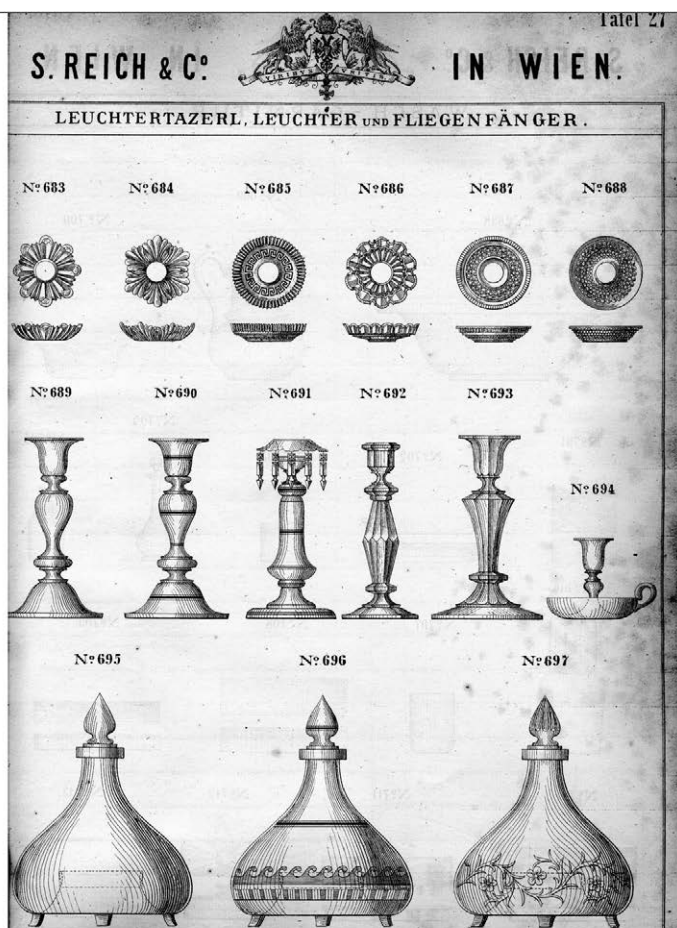
I když na základě nových zjištění nejsme prozatím schopni ztotožnit výzkumem odkryté základy s konkrétními objekty postavenými v areálu cisterciáckého kláštera či hovořit o jeho přesné podobě, máme k dispozici dobrý základ pro zpracování této problematiky. Do budoucna tedy před námi stojí nelehký úkol všechny dosavadní poznatky získané v terénu shrnout a důkladně vyhodnotit tak, aby bylo možné vnést konečně světlo do poznání po historické stránce jednoho z nejzajímavějších míst na jihovýchodní Moravě.

LITERATURA

- Kohoutek, J.: Vizovice (okr. Zlín) – Panský dvůr. Přehled výzkumů 43 (2001). Brno 2002, s. 299.
 Kohoutek, J. – Vácha, Z. – Vrla, R.: Nové poznatky o gotické architektuře jihovýchodní Moravy. *Archaeologia Historica* 27, 2002, s. 425–444.
 Kováčik, P. – Veselá, P.: Vizovice (k. ú. Vizovice, okr. Zlín). Přehled výzkumů 49. Brno 2008, s. 455.
 Kováčik, P. – Plaštiaková, M.: Vizovice (okr. Zlín). Přehled výzkumů 50. Brno 2009, s. 447–448.
 Menoušková, D.: Městská heraldika na kachlích ze sbírky Slováckého muzea. *Slovácko :II. Uherské Hradiště* 2010, s. 161–173.
 Vilímková, M.: Vizovice, státní zámek a památky v okolí. Praha 1964.

Kresebná rekonstrukce komorového kachle s heraldickým motivem zobrazujícím dva štitonoše nesoucí štít s korunovaným dvouocasým lvem. Kresba P. Pavlíčková

List vzorníku firmy S. Reich & Co., tabulka 27, mucháky v dolní řadě, dva zdobené technikou gilošování

Poznámka k vývoji typologie skleněné mucholapky

Michal Gelnar

Ve sbírkách muzeí jsou mnohdy neobvyklé a nepoznané předměty. Podívejme se na jeden z nich, jehož vývoj za několik staletí prodělal tvarovou proměnu, aniž by změnil princip své funkce.

Člověk měl od pradávna potřebu zbavit se, či alespoň omezit množství obtížného hmyzu v domácím prostředí, a to komárů, molů, vos a zejména v našem případě much, zejména v kuchyni, kde se připravovala a mnohdy také konzumovala strava. Proto hledal způsob, jak se tohoto problému zbavit či alespoň omezit jeho množství. Tento všudypřítomný hmyz byl vnímán také ve výtvarném umění, kde se stal zajímavým doplňkem renesančních a raně barokních obrazů, zejména na malbách nizozemských malířů. Ti velmi věrně a živě tento hmyz na svých obrazech zachycovali na různých zátiších s potravinami. Z mnohých umělců můžeme vyjmenovat kupříkladu malíře zátiší evropského významu doby přelomu 16. a 17. století Georga Flegela, rodáka z Olomouce, tvořícího ve Frankfurtu nad Mohanem, jenž hmyz zachytil

např. na obrazech *Kýta s ovocem a hlemýžďi*, *Prostřený stůl* či *Snídaně s vejcem*.¹

Lidé vždy vymýšleli způsob, jak problém s obtížným a všudypřítomným hmyzem vyřešit. Jedním ze způsobů, kterého si všimli, zůstal-li v nějakém poháru nedopitý nápoj (pivo, víno ap.) s uhynulým hmyzem, že nejvhodnější je vytvořit předmět z průhledného skla, který by účelu jeho lapání nejlépe vyhovoval. Tak byla v období pozdního středověku vymyšlena menší skleněná nádobka, která splňovala veškeré požadavky na praktičnost, tj. aby hmyz do ní mohl vlézt, a naopak, aby bylo pro něj snadné či vůbec nemožné z ní vylézt či vylétnout. Vznikl tak výrobek vycházející z krátce protáhlého tvaru bubliny, zpravidla uprostřed mírně zaškrbené, nahoře s otvorem dotvarovaným mírným promutím do vnitřku tělesa. Tento tvar byl archeologickými výzkumy doložen již z doby pozdní gotiky a přetrvával až do závěru období renesance. Popíšme si a sledujme tvarovou proměnu tohoto praktického předmětu až do 20. století.

Do povědomí české odborné sklářské veřejnosti se tento typ historického „mucháku“ dostal díky publikaci *Glas zondr glans* z roku 1994 nizozemského sklářského badatele Herolda E. Henkese. Na základě pojmenování tohoto předmětu „mucholapka“ můžeme všechny tyto dosud u nás typologicky nepoznané či neurčené předměty bez rozpaků směle určit jako výtvary k lapání obtížného hmyzu v domácnosti, krátce mucháky.²

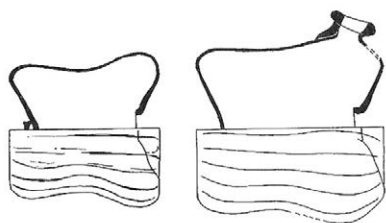
V českých zemích jsou tyto praktické nádoby doloženy jednak intaktní, jednak ve zlomcích při archeologických výzkumech městských jader Brna, Prahy, Plzně, Olomouce, Opavy a Nymburku. Právě z posledně jmenovaného města pochází dosud nejstarší datovaný a publikovaný nálezy mucháku, jenž je datován do rozmezí let 1390 až 1425. Z doby gotiky jsou také z historického jádra Plzně.

Mucháky jsou dvou typů. Jeden typ je s krátkou výlevkou pod horním zaoblením (sklářskou odbornou terminologií zvanou ramena), tedy pro jeho údržbu praktičtější, druhý typ je bez ní. Svou tvarovou podobu si mucháky podržely až do renesance. Tyto sanitárně-hygienické předměty ze slezských a moravských nálezů jsou dosud doloženy a publikovány jen z Olomouce, Opavy a Brna.

Je možné, že v dalších městech jsou mucháky archeologickými výzkumy nalézány, ale pro svou fragmentárnost, event. zejména neznalost funkce neuváděny. Totéž se týká muzejních sbírek skla, kde nemusí tyto předměty být také určeny jako muchák. Je tedy možné, že takovýchto sanitárně-hygienických výrobků je ve sbírkách muzeí či v archeologických souborech nerozpoznaných ještě mnoho.

Tvar mucháků z doby renesance je v odborné literatuře uváděn jako hruškovitý, i když bychom se spíše přiklínili k tvaru kapie. Při dně a nahoře je zaoblený, ve své přibližné polovině výšky promutý tu více, tu méně, což dokládá jeho tvarování tzv. z volné ruky, což znamená bez použití formy. Zde je otvor v horní části nádoby tvarováním mírně „propadlý“ dovnitř. Jeden typ je bez výlevky, druhý s ní. Ta je v místech ramen umístěná mírně vzhůru a byla během použití uzavřena zátkou. Hmyz vlézl do nádoby horním otvorem, kudy vylétnout či vylézt zpět neuměl. Pro svou funkčnost a praktičnost byl muchák vyráběn po celou dobu renesance.

Podívejme se, co nám přineslo baroko v rámci potřeby zabezpečení této hygieny při přípravě a konzumaci potravin. Ve sbírce Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou jsou čtyři mucháky z křišťálového skla, z nichž dva zařazujeme do širšího období od poslední čtvrtiny 17. století až do závěru století následujícího.³ Oproti renesančním tvarům, jejichž tvarosloví je komponováno vertikálně, je jeho základní tvar naopak tvořen miskou, čili horizontálně. Je to v podstatě dutý dvouplášťový miskovitý útvar s otvorem na dně pláště „vrchní“ misky. Mají průměr 9 cm. Tak jako u předchozích renesančních mucháků prvního typu, i zde je hrdélko k vyplachování tekutiny s uhynulým hmyzem. Je těsně pod zaoblenou hranou okraje předmětu. Takže shrnuto: princip je stejný, jen se mění tvar. Hmyz za aromatickou tekutinou vlezl dovnitř horním otvorem, ven již však vylézt či vzlétnout nezládne. Jak jsme již

Schematická kresba dvou typů mucháků. Archeologický výzkum z Nymburka.

Repro z H. Sedláčková 1997, upraveno

uvedli výše, po určité době je nutno předmět vypláchnout, k tomu právě sloužilo ono krátké hrdélko s funkcí výlevky. V zahraničních popiscích těchto předmětů se sporadicky mylně objevuje, že tento předmět sloužil k odsávání mateřského mléka (sic!).

Z renesančního a barokního období máme tedy dva typy mucháku s podtypem s výlevkou. Pak se zdá, že je pramenný hiát, resp. dosud nevíme o mladších mucháčích z následujícího období. Ty jsou pak ikonograficky doloženy až po polovině 19. století.⁴

Mucháky tohoto období jsou opět jiného, především také většího objemu, který je sice založen na obdobném principu jako z předešlého barokního období, ale v přehozeném pořadí funkční typologie, tzn. otvor, kterým do mucháku vletává hmyz, je při dně nádoby. Ta je tvaru široké „zploštělé“ lahve na třech nožkách, ve dně s dovnitř vyvýšeným otvorem. Zakončení je provedeno zúžením do tvaru krátkého hrdla, kam byla vsouvána zátká (na některých nabídkových vzornících je součástí výrobku, tedy skleněná). Na něm u mnohých bývá horizontálně natavený proužek skla. Nemá dekorativní funkci, jen praktickou při jeho výrobě, kdy je po jeho dohotovení u tavicí pece pod tento proužek vsunuta pomůcka zv. vidlička, pomocí níž je výrobek odnášen od sklářské dílny do pece chladičí. Jeden ze dvou mladších rychnovských mucháků má na hrdle nataven – oproti jiným muchákům – proužek skla za žhavého stavu skla tvarovaného do vln. Předmět stojí na třech nízkých nožkách, aby hmyz chodící po stole měl možnost vletnout dovnitř. Mucháky byly tou dobou vyráběny již jako komerční zboží, jak dokládá několik dochovaných nabídkových vzorníků výrobků několika evropských skláren. Jako dosud nejstarší zboží uvádí vzorník ze třetí čtvrtiny 19. století (resp. 1857-1872) výrobky švýcarské obchodní společnosti Siegwart, která vlastnila sklárny ve Flühi a Hergiswilu.

Typologicky shodné mucháky jsou doloženy ve vzornících ze Skandinávie, a to z finských skláren ve Notsjö z roku 1882 a z Viialanu z roku 1915. Z téhož roku je vzorník severočeské firmy Rindskopf's Söhne v Teplicích, kde je muchák uveden se svislým optickým dekorem. Z roku 1880 je vzorník Reichových skláren, kde na tabulce 27, listu 41 jsou dva ze tří vyobrazených mucháků zdobené geometrickým a květinovým dekorem provedeným technikou gilošování. Jsou doplněny skleněnou zátkou. Jistě i řada dalších evropských, tudíž i českých skláren vyráběla spolu s jiným užitkovým sklem tento typ sortimentu, jen nejsou tyto vzorníky dochovány či dosud publikovány.

Několik mucháků uvedených v těchto vzornících je u nás ve státních i soukromých sbírkách.⁵ Takovými jsou mucháky ze soukromých sbírek v Ústí nad Labem a v Praze. Po jednom z pražské a ústecké sbírky jsou provedeny s optickým dekorem svislých hustých či širokých pruhů, tak jak je prezentovaly staré vzorníky dobových sklářských firem. S optickým dekorem je také muchák ze sbírky Muzea regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí (inv. č. S 1919).⁶

Vedle komerčních mucháků si tyto pro svou domácnost zhotovovali skláři sami, jak ještě v druhé polovině minulého století autorovi sdělovali staří skláři.

Tím bychom uzavřeli krátký exkurz po tvarosloví jednoho neobvyklého skleněného předmětu, který v určitých dobách měl své opodstatnění v domácnostech. Dnes je jen sbírkovým předmětem v některých muzeích či soukromých sbírkách.⁷

POZNÁMKY

1/ Seifertová H.: Georg Flegel, 1991, např. obr. 13, 16, 19, 39, 40, 42, 47

2/ V němčině používán název r. Fliegenfänger. V severočeských sklárnách je mezi starými skláři dosud užíván název muchák, nikoliv mucholapka, jak je uváděn v současných archeologických textech. Pod názvem mucholapka si víceméně představujeme či vnímáme typickou papírovou s lepem, umístěnou ke stropu či na lampu.

3/ Jak lze soudit jen z fotografií.

4/ Je možné, že další mucháky leží nerozpoznány v některých zámeckých a muzejních sbírkách. I u nich bude problém s datací, neboť je to jako s láhvemi, tj. obalovým sklem s v podstatě téměř neměnným tvarem, kde je jejich typologie shodná s předešlými, tudíž nedatovatelnými. Ve výjimečných případech je možné rozlišit dle charakteru hmoty skla.

5/ Mucháky z 19. a 20. století jsou také prodávány na internetových aukcích u nás i v zahraničí.

6/ Za informace a fotografie mucháku ze sbírek Muzea regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí děkuji kurátorce umělecko-historických sbírek MgA. Jitce Skočkové.

7/ Tento text je zkrácenou studií Princip je stejný, mění se tvar. Poznámka k vývoji typologie neobvyklého skleněného výrobku, připravenou pro Časopis Společnosti přátel starožitností (v tisku).

LITERATURA

Henkes, Harold E.: Glas zonder Glans. Vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de Lage Landen 1300 – 1800. Rotterdam Papers 9 1994

Kolář, František: Záchranář archeologický výzkum v Opavě, Krnovská ulice č. 17. In: Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2007 - 2008, s. 219 - 225. Katowice 2010

Muchák ze sbírek Muzea regionu Valašsko, Vsetín, inv. č. S 1919. Foto archiv MRV

Sedláčková, Hedvika ed.: Renesanční sklo a další archeologické nálezy z Nymburka. Libice nad Cidlinou, b.d. (1997)

Sedláčková, Hedvika ed.: Renesanční Olomouc v archeologických nálezech. Sklo, slavnostní keramika a kachle. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci 1973 - 1996. Olomouc 1998

Sedláčková, Hedvika: Středověké sklo z Opavy. Památky archeologické XCV, s. 223-264, 2004

Seifertová, Hana: Georg Flegel. Odeon Praha 1991

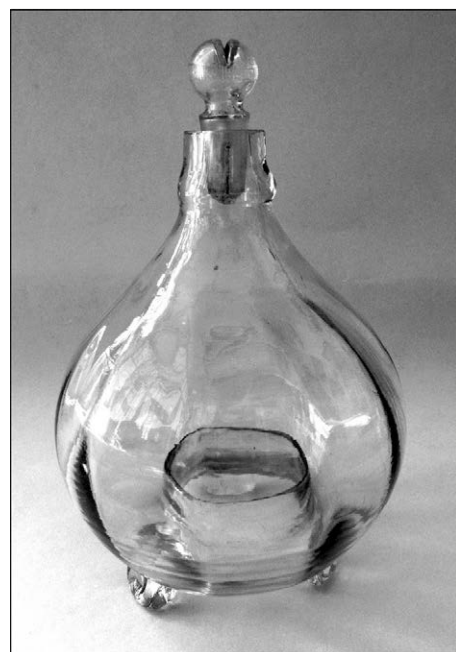

Muchák z archeologického výzkumu F. Koláře v roce 2007 na Krnovské 17 v Opavě. Muchák je vrozen do první poloviny 17. století.

Foto archiv Národního památkového ústavu v Ostravě

Horizontální typ barokního mucháku, sbírka Muzea a galerie Orlických hor, Rychnov nad Kněžnou, inv. č. 10 D 158. Foto archiv MGOH Rychnov nad Kněžnou

Muchák ze sbírek Muzea regionu Valašsko, Valašské Meziříčí, inv. č. 15854. Foto archiv MRV

Historické včelí úly ze zahrádek i muzejních sbírek

Ivana Martišková

V současné době si můžeme povšimnout obnoveného zájmu o historické formy včelích úlů ve vesnických zahradách. Nejedná se přitom vždy jen o původní, desítky či stovky let staré kláty, ale stále častěji o novodobé repliky z rukou zručných řezbářů i samouků. Pojdme si tedy připomenout nejvýznamnější mezníky v dějinách včelařství a nahlédnout, jaké zajímavosti k tomuto tématu ukrývají depozitáře českých a slovenských muzeí.

Letem včelím světem aneb stručně o dějinách včelařství

Po stopách prvních včelařů se musíme vrátit do dávné minulosti, neboť nejstarší doklady o sběru včelího medu se datují do 12. tisíciletí př. n. l.¹ Toto období, kdy byl med vybírán divoce žijícím včelám, je dobou včelaření sběrného či loveckého.

Od 8. tisíciletí př. n. l. můžeme již mluvit o včelaření lesním neboli brtnickém, kdy včelaři (brtníci) hledali v lese vhodné stromy s dutinou, kterou osadili včelami a uzavřeli deskou, brtě si včelaři opatřovali vlastnickou brtnickou značkou. Brtě se dlabaly asi 6 metrů nad zemí, aby se k nim nedostali největší nepřátelé brtníků- medvědi. Na Moravě se v brtích běžně včelařilo až do konce 18. století.²

Již ve středověku však paralelně s lesním včelařstvím existuje včelaření domácí; brtníci přenesli včely z lesů ke svým obydlím tak, že odřezali z ležících kmenů stromů části kmene i se včelami, případně si vhodný kmen sami vydlabali a včelami osadili dodatečně. Domácí včelaři jsou pak v pramenech označováni jako včelníci. Již ve středověku se Evropa diferencuje co do použitého materiálu; v oblastech bohatých na dřevo, čili například i v českých zemích, se včelařilo v úlech dřevěných - klátech, kdežto v nížinách a obilnářských oblastech se používaly úly slaměné a proutěné - košnice.³ Způsob chovu včel v dřevěných úlech i košnicích býval různý, v obou případech se však do vnitřního prostoru úlu vkládaly nejdříve větve, později dřevěné křížky pro zpevnění včelího díla, jež si včely stavěly nadivoko- změnu přineslo až používání rámků. Včelaře chovající včely podomácku i v lesích ve středověku sdružovaly medařské cechy. Pro panství meziříčské a rožnovské se artikule medařského cechu dochovaly z roku 1680.⁴ Po rozkvětu středověkého včelařství, kdy byl med dosud jediným známým sladidlem, začíná včelařství upadat ve století 16., jelikož drahá a na výrobu náročná medovina je postupně vytlačována pitím piva, obrovský úpadek včelařství nastává také po třicetileté válce.

Protireformace doby pobělohorské oživuje chov včel při kostelech a klášterech, neboť včelí vosk se stává ceněnou surovinou pro výrobu kostelních svící, průkopníky včelařských novinek se v této době stali především venkovští faráři a učitelé.

Osvícené 18. století přináší kromě celkové pokroky lidstva novinky také do včelaření, kdy první pokrokoví včelaři vynalézají dělitelné úly, tzv. truhlíkové, umožňující mnohem jednodušší manipulaci se včelstvy. Za vlády Marie Terezie došlo k zániku včelařských cechů, neboť dozor nad včelařením byl svěřen zemědělským institucím, od 2. poloviny 19. století se pak včelaři sdružují ve spolcích. 19. století přineslo největší vynálezy moderního včelařství - slezský farář Jan Drierzon tvoří první rozběrné včelí úly, jeho žák baron von Berlepsch přepsal dějiny včelařství vynálezem rámků. Včelaření v rozběrných úlech nazýváme dobou včelaření racionálního.⁵

Od poloviny 19. století již z těchto důvodů zní labutí píseň historickým včelím úlům, tedy klátům a košnicím, v dalších dobách se uplatňují v praxi pouze tehdy, pokud prošly tzv. „dzierzonzací“, tedy úpravou na rámkovou míru.

Výtvarně zdobené včelí úly v českých zemích

Výzdoba včelích úlů vznikala po celá staletí ve dvou kontextech- jednak je vázána na lidové výtvarné umění, jednak je ovlivněna prvky lidové zbožnosti. V našem prostředí se většinou výtvarně zdobené úly dochovaly až ze 17. století, jednalo se totiž o „spotřební zboží“ určené pro jednu generaci, navíc na český venkov silně dolehla třicetiletá válka. I nejstarší projevy lidového umění vycházející z pohanských prvků měly magicko-symbolickou vrstvu sloužící k zachování vlastního života, prospěchu, úrody, se zlepšujícími se životními podmínkami však i lidové umění začalo přejímat slohové prvky vysokého umění.

Lidová zbožnost coby druhý činitel ve výzdobě včelích úlů se dost liší od klasické liturgie, neboť je do značné míry ovlivněna také předkřesťanskými lidovými tradicemi. Čerpá mimo jiné z víry v přírodní síly, navíc je silně spjata s venkovským obyvatelstvem, které bylo vždy na běh přírody odkázáno mnohem více než obyvatelé měst.

Co se týče samotné výtvarné výzdoby včelích úlů, jsou motivem i řezbou nejbohatší úly ze severovýchodních a západních Čech, kde se můžeme na úlech setkat dokonce s celými skupinami lidí či zvířat. V oblastech se silným

zastoupením německého obyvatelstva se naopak často setkáváme s prostými kláty zdobenými reliéfními česny. Na severní Moravě, Slezsku, Valašsku a Slovácku jsou doklady o figurálních úlech vyložené vzácné; typické jsou zde prosté nezdobené dřevěné kláty.

Úly zdobené brtnickými značkami

Za vůbec první výtvarný projev na včelím úlu lze jistě považovat vlastnické brtnické značky, jimiž si brtníci značili brtě v lesích, tvořené většinou různým ochranným znakem s vročním letopočtem, nejednalo se tedy o samostatnou ozdobu, ale plně funkční prvek. Větší nebezpečí než zloděj pro včelstva znamenali medvědi- již od 16. století se ve včelařských spisech objevují více či méně úsměvné popisy ochrany brtí před nezvaným hostem. Nad brtě brtníci zavěšovali například kyje s ostrými hroty, jež měly medvěda při vybírání medu tlouct do hlavy, na rytinách v 18. století se objevují zavěšené špalky, které medvěda měly shodit do připravené pasti pod brtí apod.⁶

Včelí úl z Bacúcha (Slovenské národné múzeum v Martině) s vročením „1796“ je vývojovým mezistupněm mezi včelařením lesním a domácím.

Úly se zdobenými reliéfními česny

Zdobení česny je vyjma brtnických značek nejstarší způsob výtvarného řešení včelích úlů, patrná jsou již na nejstarším vyobrazení včelího úlu v českých zemích, konkrétně na oltářním obraze z Majdaleny u Třeboně kolem roku 1440.⁷ Trojúhelníková česna zdobí i nejstarší existující český úl z Frýdecko - Místecka, datován vročením 1673.⁸ Mezi nejstaršími motivy se objevují jednak prosté geometrické tvary, dále pak lidské a zvířecí tvary, srdce nebo zdobení malbou. Řezba česny ve tvaru lidských hlav je typická pro Českou republiku a Slovensko, výjimečně se objevují i Německu, kde se spíše včelařilo v košnicích, proto je zajímavé, že na našem území se s vyřezávanými česny setkáváme především na území s německým osídlením. Nejznámější úly s obličejovými česny v podobě lidských masek se u nás nacházejí ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.⁹ R. Jerábek klade původ některých z těchto klátů na Novojičínsko, do oblastí s německým osídlením.¹⁰

Úl se zdobenými reliéfními česny ze sbírek Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

Reliéfne zdobené úly

První variantou tohoto typu je klát se zdobeným česnem, druhým, mnohem zajímavějším typem jsou kláty, jejichž reliéfní výzdoba je rozložená po ploše úlů. Nejstarší dochované úly tohoto typu u nás pocházejí z 18. století. Dekor tehdy neměl jen dekorativní funkci, ale pomáhal včelám při návratu do úlu, česno bývalo proto často umístěno v pase, na ústech či rozkroku figury, k němuž ukazovala ruka sloužící zároveň jako letáková destička. Tato umístění navíc nebyla samoúčelná – břicho, pas a rozkrok souvisí v lidové magii s plodností, měly tedy majiteli přinést bohatou medovou snůšku. Největší ucelená skupina reliéfne zdobených úlů s náboženskou tematikou se dochovala z františkánského kláštera v Hostinném, kde jednotlivé úly nesou reliéfy znázorňující korunovaci Panny Marie, Svatou rodinu, Nejsvětější Trojici, Madonu s dítětem, Krista v zahradě Getsemanské, sv. Jana Křtitele, sv. Ambrože, sv. Františka z Assisi a narození Páně.¹¹ Neméně významné úly tohoto typu však deponují i další muzea.¹² Pro české prostředí je typické dodatečné zdobení dřevorezby v ploše úlů malbou, kdežto pro Slovensko jsou typické úly bez dalšího barevného zpracování.¹³

Klát s námětem Krista v zahradě Getsemanské z bývalého františkánského kláštera v Hostinném

Figurální úly antropomorfní, s církevní tematikou

S těmito úly se často setkáváme v katolickém prostředí, kde bývaly součástí farních či klášterních zahrad, jen výjimečně se dochovaly tyto úly z prostředí evangelického. Náboženskou výzdobu úlů lze snad vysvětlit tak, že med byl předky považován za dar boží, taktéž včely za posvátná zvířata. Až do 18. století lidé nic nevěděli o životě včel a jejich životním cyklu, věřili proto, že včely na jaře vstávají z mrtvých – staly se proto symbolem Krista a jeho Zmrtvýchvstání. Včelí úl je v křesťanské symbolice přeneseně chápán jako společenství církve nebo řeholní společenství, dále jsou včely spojovány s čistotou duší, mravností, cudností a pracovitostí, jsou symbolem smrti a naděje na vzkříšení, jejich schopnost létat je vykládána jako touha po království nebeském. Mezi patrony včelařů patří sv. Ambrož, sv. Prokop, Bernard z Clairvaux, ochráncem včelařských cechů byl starozákonní Samson. Oblíbené u včelařů byly ve včelínech sochy sv. Jana Nepomuckého nebo přímo úly v podobě tohoto světce, kdy měly opět ochranný charakter – takový včelín měl být nedotknutelný.

Včelí úl v podobě sv. Jana Nepomuckého ze Slovenského národního múzea v Martině

Zcela mimořádným uměleckým projevem tohoto typu je dodatečná úprava původních dřevěných plastik, vyřazených z kostelů v souvislosti s josefinskými reformami, na včelí úly. Tyto sochy přitom byly k přeřezání na úl velmi vhodné, poněvadž se ze zadu dlabaly, aby se eliminovalo kroucení a sesychání dřeva; vybraná socha – úl se tedy dodatečně opatřila lištami a rámkem a mohla se osadit včelstvem. Takovýmto příkladem jsou 2 barokní plastiky ve sbírkách Národního zemědělského muzea – Muzea českého venkova v Kačíně u Kutné Hory. Nový včelí úl navíc byl vždy poměrně nákladnou záležitostí, není proto divu, že se včelaři vždy snažili inovovat úly staré nebo vymýšlet takovéto zajímavé náhrady.

Barokní plastika sv. Anežky, koncem 18. století přetvořená na včelí úl, Národní zemědělské muzeum, Kačina u Kutné Hory

Figurální úly antropomorfní se světskou tematikou

Po celé Evropě se v muzeích dochovala řada antropomorfních úlů také s tematikou světskou. V minulosti však jistě nebyly tak rozšířené, jak by se podle dochovaného počtu exemplářů mohlo zdát, spíše se dochovaly díky své výjimečnosti. Setkáváme se zde s řadou námětů – známe úly s podobou sedláků, selek, vojáků, Turků, mužů a žen v krojích,...

Včelí úl v podobě Turka, Slovenské národné múzeum v Martině

Zoomorfní úly

Úly zdobené zoomorfním námětem se u nás vyskytují méně, také však bývají řešeny jako samostatné plastiky nebo jako klát s reliéfní výzdobou čelní stěny, často se zoomorfní prvky objevují jako atributy svatých. Mezi nejčastější náměty v této skupině patří figura medvěda, lva a vlka. S vírou v magickou moc vlků se setkáváme u všech Slovanů a opět se přetransformovala do včelařské symboliky. Vlčí tlama v úlech většinou sloužila jako leták, díky tomu se měly na včely přenést vlastnosti na vlka ceněné – srdnatost, bojovnost a dra-

vost. Do dřevěné vlčí tlamy se vkládala stuha omočená v kohoutí krvi- měla zajistit ochranu včelí populace, proti krádeži včel se hospodář pojistil tak, že na Štědrý den omotal úly nítí omočenou opět v kohoutí krvi.¹⁴ V českých zemích se úly v podobě vlka nedochovaly, jejich exempláře však lze nalézt na Slovensku.¹⁵

Včelí úl- vlk, Slovenské národné múzeum v Martině

Medvěd byl v našich krajích častým ná- vštěvníkem včelích úlů, stejně jako lev je součástí řady lidových bajek, svou mohutnou postavou se navíc výborně hodí pro ztvárnění klátů. V lidové kultuře byl vždy spjat s plodností a plodivou silou, což mělo v souvislosti s úlem přivolat velký výnos medu. Slované mu připisovali moc zahnat zlé demony a čáry. Ve včelařské magii se objevuje v řadě symbolik. Aby včely jiným neškodily, potíraly se letáky úlů medvědí sádlem, v předjaří se doporučovalo krmit včely směsí medu a medvědího sádla. Úly v podobě medvěda se opět dochovaly hlavně na Slovensku.

Novodobá záležitost s inspirací v historii- včelí úl jako medvěd, Včelářská paseka

Lev byl ve středověku chápán jako symbol vzkříšení Krista, a to díky představě uchová- vané více autory, že se lvíčata rodí mrtvá a k životu je probouzí teprve po několika dnech dech jejich otce či matky tím, že je olíže.¹⁶ Po- kud chceme postavě lva v souvislosti se včeli- mi úly přiřknout konkrétní funkci, je to snad ve vztahu k výše uvedenému jistě možné. Naši předkové až do 19. století o životě včely nic nevěděli, včelu chápali jako posvátné zvíře, které na podzim zemře a na jaře se znovuzrodí, afi- nita s představou lva je tedy více než zřejmá.

Úly v podobě lva se u nás dochovaly v se- verních i západních Čechách, na Moravě, nej- více dokladů o používání takto zdobených úlů však opět známe ze Slovenska.

Včelí úl v podobě lva jsou doloženy i v českém prostředí- exemplář ze sbírek Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně

Malované úly

Každý úl byl před zavedením rámkové míry originálem, ve výzdobě kopíroval použitý ma- teriál, ať už se jednalo o klát nebo o slaměnou košnici. Teprve od počátku výroby dělitelných úlů koncem 18. století bylo nutné dbát na ná- vaznost na sebe přiléhajících částí. Vynálezem rámku se z přesnosti dokonce stala nutnost a úly tedy začaly být zhotovovány řemeslnicky přesně, truhlářsky. Toto přechodné období tr- valo poměrně dlouho a jeho typickým předsta- vitelem jsou úly tzv. almárky a různé úly spol- kové, vznikající ve 2. polovině 19. století.

Úly ze včelína Viléma Mrštíka, NZM Kačina

K pomalování čelní stěny úlu se používalo především hlínky a tento způsob zdobení se rozšířil až s rozvojem truhlářsky zhotovova- ných včelích úlů, protože nepravidelná plocha kmene stromu, čili i klátu, nebyla pro tento způsob výzdoby příliš vhodná. Podkladem pro malbu mohla být samotná čelní strana úlu, častěji se ale úly obalovaly pytlovinou a ta se

omazala hliněnou mazanicí. Pokud stál tako- vý úl ve včelíně, vydržela malba i několik let, pokud stál volně v zahradě, musela se malba každoročně obnovovat. Zajímavou památkou tohoto druhu jsou úly ze včelína Viléma Mrš- tíka.¹⁷ Oba bratři Mrštíkovi byli horlivými pro- pagátory včelařství, jemuž se věnovali v Di- vákách u Hustopečí, kde Alois od roku 1889 učil v jednotřídce a kam se za ním přistěhoval i Vilém.

Architektonické úly

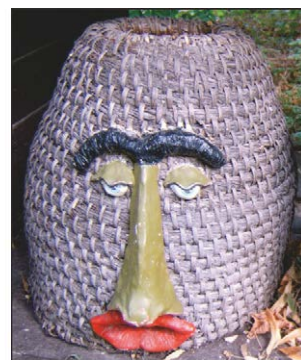
S úly v podobě miniatur nejrůznějších sta- veb se u nás setkáváme poměrně zřídka, pokud už se takovýto včelí úl v zahradách včelařů v minulosti objevil, jednalo se často o import ze sousedního Polska či Slovenska, kde jsou naopak relativně běžné.¹⁸ Zatímco v Polsku nesou takovéto úly nejčastěji podobu významných staveb, na Slovensku se jedná o miniatury dřevěných vesnických kostelíků.

Zdařilý včelí úl ve formě domečku z Polska, Včelařské muzeum Chlebovice

Reliéfně zdobené slaměné úly

V obilnářských oblastech Evropy se pou- žívaly pro včelaření především slaměné koš- nice. V případě její výzdoby se většinou celá košnice omazala hlínou a poté polychromova- la barvou.¹⁹ K výrobě slaměných úlů se použí- vala dlouhá sláma, která se stáčela motouzem nebo lýkem, hotová košnice se osadila prost- ým dřevěným česnem, ve slovenských mu- zeích se však dochovaly košnice s reliéfním česnem. Česno takovýchto košnic pak často nese až bizarní podobu lidské či zvířecí hlavy. V českých sbírkách se slaměné úly vyskytují jen výjimečně, neboť, jak již bylo řečeno výše, se v tomto typu úlů u nás téměř nevčelařilo.

Tvůrce této košnice měl jistě smysl pro humor, ne- myslíte? Včelářská paseka

- 1 Jedná se o kresbu vybírání medu divoce žijícím včelám v Pavoučí jeskyni u Valencie, více: VESELÝ, Vladimír: Včelařství. Praha: Státní zemědělské nakladatelství Praha, 1985.
- 2 VESELÝ, Vladimír: Včelařství. Praha: Státní zemědělské nakladatelství Praha, 1985, s. 29.
- 3 JUNG- HOFFMANN, Irmgard: Bienenbäume, Figurenstöcke und Bannkörbe. Berlin, 1993.
- 4 MZA Brno, G10, č. 276.
- 5 BERÁNEK, Vladimír: Když plásky tekly medem. Medařská hospodářství, práva, soudnictví, příběhy. Praha: Ostrov, 2003, s. 225-228.
- 6 TEMPÍR, Zdeněk: Brtě a brtníci. In: Včelařství. Časopis Českého svazu včelařů, 2001, čís. 8, nečíslováno.
- 7 Dle Z. Tempíra.
- 8 Úl je deponován v Národním zemědělském muzeu, Muzeu českého venkova v Kačíně u Kutné Hory.
- 9 Jejich podrobný popis přináší: KOTALÍK, Jiří: Valašské lidové úly. In: Dolina Urgatina, 1951, 5, s. 57-65.
- 10 Viz JERÁBEK, Richard: Identifikace obličejových česů z východní Moravy. In: Český lid, 1966, 53, s. 95-100.
- 11 V majetku Muzea Podkrkonoší v Trutnově, až do roku 2011 byly vystaveny v mážhausu radnice v Hostinném, po rekonstrukci bývalého františkánského kláštera v Hostinném budou vystaveny zde.
- 12 Řada těchto úlů je deponována v Národním zemědělském muzeu, Muzeu českého venkova v Kačíně u Kutné Hory, soubor zdobených úlů s řezbou mužských postav je součástí expozice Muzea Mnichova Hradiště, v Městském muzeu v Dobrušce je k vidění klát s řezbou Zvěstování Panny Marie, atd.
- 13 Příkladem může být úl s reliéfem sv. Trojice deponovaný ve Slovenském národním muzeu v Martině.
- 14 Popis magicko-ochranných praktik více rozveden v: BEDNÁRIK, Rudolf.: Slovenské úle. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry v Bratislave, 1957, s. 31.
- 15 Úly v podobě vlka deponuje např. Slovenské národní muzeum v Martine.
- 16 BEDNÁRIK, Rudolf.: Slovenské úle. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry v Bratislave.
- 17 Deponovaný v Národním zemědělském muzeu - Muzeu českého venkova v Kačíně u Kutné Hory.
- 18 Z. Tempír řadí tento typ včelích úlů časově až za kláty a košnice, ale před truhlářsky zhotovované úly.
- 19 Košnice s česem ve tvaru hlavy čerta je deponována ve Včelařské pasece v Králové při Senci.

LITERATURA

- BEDNÁRIK, Rudolf.: Slovenské úle. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry v Bratislave, 1957.
- BERÁNEK, Vladimír: Když plásky tekly medem. Medařská hospodářství, práva, soudnictví, příběhy. Praha: Ostrov, 2003.
- LISTEROVÁ, Marie: Lidové rady včelařské. In: Český lid, 1912, 21, s. 309-310.
- JAKŠ, Václav: Hotovení slaměných úlů. Kladno: Tiskem J. Šnajdra, 1934.
- JERÁBEK, Richard: Antropomorfní klátové úly z východní Moravy. In: Slovácko, 1965, 7, s. 62-65.
- JERÁBEK, Richard: Identifikace obličejových česů z východní Moravy. In: Český lid, 1966, 53, s. 95-100.
- JUNG- HOFFMANN, Irmgard: Bienenbäume, Figurenstöcke und Bannkörbe. Berlin, 1993.
- KOTALÍK, Jiří: Valašské lidové úly. In: Dolina Urgatina, 1951, 5, s. 57-65.
- MELNIKOVA - PAPOUŠKOVÁ, Naděžda: Figurálně zdobené úly. In: Věci a lidé, 1954, č. 7, 8, s. 342-368.
- O slovenských úlech ve Slovenském národním muzeu v Martině. In: Včelařství. Časopis Českého svazu včelařů, 1980, s. 226.
- ROSŮLEK, František: Pověry o včelách. In: Český lid, 1901, 15, s. 401-406.
- ŠOLCOVÁ, Libuše: Reliéfne zdobené úly. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, 1981.
- TEMPÍR, Zdeněk: Nejstarší doklady o včelařství. In: Včelařství. Časopis Českého svazu včelařů, 1977, č. 1, nečíslováno.
- TEMPÍR, Zdeněk: Brtě a brtníci. In: Včelařství. Časopis Českého svazu včelařů, 2001, čís. 8, nečíslováno.
- TEMPÍR, Zdeněk: Tradice zdobení úlů. In: Včelařství. Časopis Českého svazu včelařů, 1-12/ 2003, nečíslováno.

Vše v jednom. V hornaté krajině Valašska vede hlavní železniční a silniční síť údolím řeky Bečvy. Můžeme tak sledovat hned v těsné blízkosti jak šíření suchomilných druhů podél železnice, tak šíření nepůvodních vlhkomilných druhů podél řeky Bečvy. Zde úsek Vsetín-Janová, tedy začátek údolí, kterým se šíří nepůvodní druhy směrem k Velkým Karlovicím.
Foto: J. Tkáčiková

Biologické invaze a expanze: strach z neznáma?

Lukáš Spitzer, Jana Tkáčiková

Co to je vojenská invaze, to si všichni dokážeme živě představit. Nicméně, tento termín se vyskytuje i v biologii. Označuje se jím stav, kdy cizí druhy rostlin a živočichů podobným způsobem jako vojáci vtrhnou na naše území, začnou se tu šířit, rozmnožovat a utlačují nebo až eliminují naše původní druhy.

Biologické invaze a expanze rostlin a živočichů nejsou jen otázkou a problémem dneška. Jedná se o přirozený jev, který jen možná člověk v posledních desetiletích či staletích urychlil. Příroda není a nikdy nebyla stabilní záležitostí. Příroda tvoří dynamický celek, který se na základě stovek a tisíců nepatrných i gigantických, vnějších i vnitřních vlivů pružně mění a přizpůsobuje. Někdy se jedná jen o drobné plastické operace, jindy je potřeba transplantovat celé orgány či i končetiny tohoto úžasné složitosti organismu.

Vše se rychle mění. To, co dříve rostlo či vzalo běžně na vaší louce za hlíny, tam dnes sice stále může žít, ale velmi pravděpodobně se z různých důvodů v lepším případě aspoň přesunulo na sousedovu louku. V horším případě většina rostlin a živočichů nasedla do neviditelného transportního vlaku a odjely kdovi kam. Na jejich místo přišly druhy nové, kterým se zde za změněných podmínek může dařit o hodně lépe. A protože toto funguje na malém měřítku vašeho pozemku stejně jako v celé valašské krajině, tak i rostliny a živočichové valašské krajiny jsou vlastně velmi pestrá směsice místních a cizokrajných druhů.

Valašská krajina je lidskou činností ovlivňovaná už několik staletí. Míra ovlivnění se ale v průběhu staletí počínaje prvními osadníky měnila a zintenzivňovala. Jak je tomu dnes, všichni vidíme za okny svých příbytků nebo

aut. Dnes můžeme jen těžko rozhodovat, který druh otevřené krajiny je u nás původní či ne. U několika druhů jsme si naprosto jisti, že přišly s člověkem. Jejich šíření bylo velmi dobře zdokumentováno (jako např. mandelinka bramborová nebo křídlatka). U dalších můžeme předpokládat, že na Valašsko dorazily v závislosti na činnosti člověka, třeba polní plevel. U mnohých však můžeme pouze spekulovat, zdali by k nám přišly i bez lidského ovlivňování životního prostředí. Samostatnou kapitolou jsou pak druhy, které byly v naší přírodě cíleně uměle vysazeny či vypuštěny z rozličných důvodů. Kolik takových uprchlíků ze zahrádek či domácích chovů ve skutečnosti je, nikdo už nezjistí. Původně okrasnou rostlinu – monumentální bolševník velkolepý (*Heraclium mantegazzianum*) nikdo v době, kdy byl poprvé vysazen na zahradě, nepovažoval za jakékoli ohrožení přírody. Stejně tak i vypuštění norka amerického nebylo zaměřeno na likvidaci běžně rozšířených raků. Ale stalo se.

Společně s člověkem cestuje neuvěřitelné množství jedinců hmyzu, semen rostlin, malých pavoučků, ale i třeba vodních mlžů, synantropních savců a dalších. Většinou se první příbytek v nové domovině někde na náspu železniční stanice nebude zamlouvat. Vzniklá populace bude chvíli žít a pak se vytratí. Takto skončí více než 90 % všech pokusů o dobytí nového území. Několik málo druhů se

v novém prostředí ale uchytí. Nedokážou se však namnožit tak, aby se staly hrozbou pro starousedlíky, pouze nově obohatí společenstvo. Jen výjimky dokážou využít nabídnutý prostor ke katastrofické expanzi, kdy během několika let vytlačí všechny potenciální sousedy a usurpují si prostor jen a jen pro sebe.

Většina nepůvodních druhů se k nám historicky dostala z Mediteránu (oblasti kolem Středozemního moře). Ve středověku k nám přišla velká skupina druhů z Asie, odkud vedly frekventované kupecké stezky. Po objevení Ameriky k nám byly přivezeny druhy, které žily v podobných klimatických podmínkách na americkém kontinentu. Jejich uchycení bylo proto velmi snadné a úspěšné. V současnosti je vzhledem k rozvoji letecké a automobilové dopravy zanášení nových druhů velmi rychlé. Kolik se jich nakonec v našich podmínkách uchytí, ukáže až čas.

Kudy k nám? Migrační koridory na Valašsku

Migrace a invaze neprobíhají v krajině nahodile. Rostliny i živočichové vždy sledují tzv. přirozené migrační cesty. Přesně tak, jak migrovali živočichové a rostliny po stovky a tisíce let. Valašsko je hornaté území, které je na okolní svět napojeno hlavně skrze údolí řek. Vzhledem ke složitému terénu je přirozené, že těmito údolními vedou i další, člověkem vytvořené migrační koridory – cesty a železnice. Všechny tyto koridory jsou si ve své podstatě částečně podobné a vzájemně se doplňují. Břeh řeky, železniční násep a příkopy u hlavních cest představují pro rostliny a živočichy ideální nepřerušované dálnice. Navíc se mohou tu a tam svést jako černí pasažéři s dopravou, jinými živočichy či se nechat unášet větry, které stabilně vanou také hlavně v údolích. Samostatným migračním koridorem jsou pak lesy a Valachy odlesněné hřbety hor. Tudy se na Valašsko dostávají hlavně velké šelmy.

Nejpřirozenější cestou jsou vodní toky a jejich blízké okolí. Vodní toky mají totiž jednu velkou konkurenční výhodu. Čas od času se rozvodní a upraví své okolí tak, aby se zde mohly migrující organismy dobře usadit. Rostliny, které známe jako invazivní, totiž zhusta potřebují pro uchycení semen či zlomků oddenků holá místa bez vegetace. Rozvodněná řeka jim tak připraví ideální životní prostor – nejdříve odstraní původní vegetaci a naplaví půdu, bahno a štěrk. Zde vznikne mateřská populace, ze které se pak může druh rozšířit všude okolo.

Člověk nechtěně velmi podpořil přirozené migrační koridory výstavbou železnic a silnic. V porovnání s břehy řek jsou železnice ideální migrační dálnicí pro druhy vázané na sušší podmínky. Na železničním či silničním náspu roste většinou spadá vegetace. Dáno je to pravidelnou sečí, mnohdy doprovázenou aplikací herbicidů. Takto ošetřovaná plocha tak vizuálně a mnohdy i svým druhovým složením připomíná suché stepní trávníky, běžné v jižní části Moravy. A to již v porovnání s minulostí ubylo nechtěných požárů způsobených parními lokomotivami, které suché trávníky udržovaly nejlépe! Na obnažených místech (ať už požárem nebo sečí) se mohou semínka rostlin uchytit a klíčit. Živočichové se zde mohou namnožit před svým útokem na okolní prostor. Samo-

statnou kapitolou jsou příkopy u silnic. Tyto jsou také často koseny, navíc zde stagnuje voda. Migrují tudy pak druhy mokřadní. V okolí krajiny jsou často malé mokřady na loukách ničeny. V příkopech cest však existují stále a trvale, jsou navíc udržovány. Co víc si mohou například „mokřadní“ motýli přát? Štěrkovým náplavům řeky Bečvy, které jsou dalším vhodným místem pro šíření nových rostlin a živočichů, jsme se věnovali v jednom z dřívějších čísle revue Valašsko (Valašsko – vlastivědná revue, MRV Vsetín 2004/2: 21-23).

Záměrně vypouštění živočichové a vysazované rostliny se nejčastěji objevují v těsné blízkosti lidských sídel. Nachází zde přívětivější životní podmínky a menší konkurenční tlak. V případě, že dojde k uchycení populace ve volné přírodě, rychle se rozšiřují i na nepřítis dotčená místa, nevyhýbají se ale ani rezervacím či zapadlým lesům. Velký podíl na šíření nových rostlin má zahrádkářská činnost. Velmi často se stává, že je rostlinný odpad vysypáván přímo na břeh potoka či do vody. Šíření pomáhá i semeny zamořený substrát, ve kterém kupujeme sazenice na zahrádku.

Zelení cizinci

Kdo jsou „zelení cizinci“, kteří se často nepozorovaně usazují, zabydlují a šíří kolem nás? Jedná se o rostliny, které se na naše území dostaly různými cestami ze vzdálených končin světa, jsou to cestovatelé bez jízdenky, kteří na příhodné „stanici“ vystoupí a už zůstanou. Invazní organismy najdeme ve všech skupinách rostlin, včetně řas a mechů. Na území České republiky je momentálně dokumentován výskyt necelých 1400 druhů nepůvodních rostlin. Dělíme je na archeofyty – to jsou rostliny, které přišly do Evropy před objevením Ameriky v roce 1492, a neofyty – rostliny novější, které se objevily až po roce 1492. Z této velké skupiny 1400 rostlin je invazivních, tedy těch, které způsobují potíže, jen asi 100 druhů.

Co umožňuje těmto rostlinám „okupovat“ nová území? Krajina v posledním století prodělala výraznou proměnu. Historickou kolébkou biologických invazí je Středozemí, hnací silou jsou kulturně historické procesy. Počátky procesu invazí totiž sahají až do neolitu, kdy člověk v roli prvního zemědělce začal přetvářet přírodu. Zakládal pole, páčil lesy a vytvářel ideální prostředí pro nové druhy rostlin. Vždyť obiloviny, stejně jako velká část plevelných polních druhů, pochází ze Středomoří a stepních oblastí Asie. Dalším mezníkem pro velkolepé šíření druhů bylo období objevných plaveb po r. 1500, které nesmírně zvýšilo objem světového obchodu a prolomilo bariéry oddělující jednotlivé kontinenty. Tím se zejména evropským druhům otevřela cesta do ostatních částí světa.

Jak jsme na tom na Valašsku? Nejvíce invazivních druhů pěstovaných původně pro okrasné účely pochází ze Severní Ameriky. Při procházkách v přírodě můžeme především v porostech podél břehů vidět jednotlivé porosty **amerických aster**, které jsou dobře známé především z vesnických zahrádek. Mají malé

bílé až modrofialové úbory a ze zahrádek „unikly“ mezi prvními. Patří k nim **hvězdniče novobelgická** (*Aster novi-belgii*) a **astra kopinolistá** (*Aster lanceolatus*). I **zlatobýl obrovský** (*Solidago gigantea*) a **zlatobýl kanadský** (*Solidago canadensis*) upřednostňují břehy podél větších toků, jsou však k vidění také kolem silnic a na rumištích. Porosty těchto druhů jsou nápadné v období kvetení koncem léta a začátkem podzimu, kdy jejich hromadný výskyt prozrazují žluté úbory drobných květů. Dalším nápadným druhem se žlutými květy je **topinambur hlíznatý** (*Helianthus tuberosus*). V minulosti se pěstoval především jako krmná plodina, protože tvoří podzemní jedlé hlízy. V současnosti se stále vysazuje do zahrad jako okrasná rostlina. Podél Bečvy vytváří zpláněné porosty na stovkách čtverečních metrů.

Problémy způsobují i některé dřeviny. Původně okrasná dřevina **trnovník akát** (*Robinia pseudoacacia*) záměrně dovezená ze Severní Ameriky je dnes tak rozšířená, že mnozí ani nevědí o jejím cizím původu. Je velmi agresivní, chemickými výměšky z kořenů do okolní půdy vytlačuje ostatní druhy rostlin, a tak pod porosty akátů nenajdete žádnou kvetoucí bylinku. Dalším velmi nebezpečným stromem v naší přírodě je **javor jasanolistý** (*Acer negundo*). Pochází také ze Severní Ameriky, odkud byl do Evropy přivezen v polovině 17. století. Má pro invazivní dřeviny

Šafrány v Lačnově. Na Valašsku roste šafrán bělokvětý (*Crocus albiflorus*) na několika lokalitách, nejvíce je jich v Lačnově a okolí. Jedná se o nepůvodní rostlinu, domovinu má pravděpodobně v Alpách. Jedna z teorií tvrdí, že byla na Valašsko zavlečena spolu se senem Napoleonovou armádou. Foto: L. Spitzer

Polní plevle. Možná netušíte, že drtivá většina polních plevelů přišla s člověkem v počátcích zemědělství před mnoha stovkami let. Tyto druhy, které k nám byly zavlečeny v dávnověku, označujeme jako archeofyty. Příkladem je třeba chrpa polní (*Centaurea cyanus*) nebo vlčí mák (*Papaver rhoeas*), ale i taková domácká se tvářící kopřiva (*Urtica dioica*) či dnes již vzácný koukol polní (*Agrostemma githago*).

Foto: J. Tkáčiková

Zlatobýl obrovský (*Solidago gigantea*) je důležitá včelařská rostlina, zároveň je však za květu významným alergenem. Zlatobýl obrovský je u nás často pěstován jako okrasná rostlina. Velice snadno se rozšiřuje pomocí větrem roznášených nažek. Původní areál se nachází v jižní Kanadě a USA. Foto L. Spitzer

Netýkavka žláznatá (*Impatiens glandulifera*) pochází z Asie z oblasti Himálaje. Do Evropy byla dovezena jako okrasná rostlina. Nápadné jsou její velké červenofialové květy, které výrazně sladce voní. Šíří se podél vodních toků pomocí semen. Semena jsou vystřelována na velké vzdálenosti puknutím zralých tobolek.

nu velmi vhodné vlastnosti – plodí již ve velmi mladém věku, daří se mu v pobřežní vegetaci a na opuštěných plochách. Velmi rychle roste, dokáže proto brzo zastinit naše přirozené dřeviny měkkých i tvrdých luhů. Při kácení je nutno řez potříst vrstvou herbicidu, který zabrání jeho zmlazení. Bez herbicidu dojde totiž k rychlému vypuštění bočních výmladků a za několik let jej zde máme zpět, a to ještě ve větším množství.

Invadují však i nepatrné rostliny – třeba mech **krivonožka vehnutá** (*Campylopus introflexus*). Tento nápadný stříbřitý mech je jedním z nejvýraznějších invazních mechorostů v Evropě. Původně rostl pouze na jižní polokouli (Jižní Amerika, jižní část Afriky a Austrálie, Nový Zéland). Z Evropy je první záznam z Brit-

ských ostrovů z roku 1941. Stačilo necelých 70 let a už docestoval i na Valašsko. V následujících letech budeme tento mech potkávat stále častěji na krajích smrčín či borů. **Jak se může takový zcela nepohyblivý mech přemístit na tak obrovské vzdálenosti?** Snadno, pomocná ruka člověka je vždy nablízku. Do Británie přicestoval pravděpodobně pohodlně lodí, která převážela z jižní polokoule zboží v bednách vystlaných mechem. Pak už se jeho výtrusy šířily na botách a kolech aut směrem na východ. Dnes patří zejména v západní Evropě na vhodných místech k dominantním druhům. Zatím docestoval do západního Ruska, ale jistě to není konečná stanice.

Netýkavka žláznatá (*Impatiens glandulifera*) je jednou z našich nejnápadnějších a nejhojnějších invazních rostlin. Je to jednoletá, někdy až 3 m vysoká bylina, s výrazně vonícími až páchnoucími světlorůžovými nebo vínovými květy. Jejím původem jsou himálajské lesy. Odtud ji v roce 1839 přivezl pan Royle do Královské botanické zahrady ve Velké Británii. Netýkavka se brzy začala pěstovat po Evropě jako okrasná a medonosná rostlina. Různé zahradnické firmy tuto rostlinu šlechtily a prodávaly její semena. Dnes ji v zahradkách téměř nespátříme. Ale na počátku její spanilé jízdy Evropou byly obdivované květy v několika zahradkách. Podařilo se jí z našich zahradek utéct zhruba před 100 lety. Zpočátku se šířila velmi pomalu, až od 60. let 20. století počet míst raketově stoupl a dnes se vyskytuje kolem většiny velkých řek a přítoků Bečvy. Ale proč se netýkavka tak úspěšně šíří? Jako každá správná netýkavka umí kolem sebe rozstřelovat semena. Na větší vzdálenosti se velmi úspěšně šíří vodou, proto se vyskytuje především podél vodních toků.

Bolševník velkolepý (*Heracleum mantegazzianum*) má mezi našimi invazními rostlinami skutečně výsadní postavení. Průběh jeho invaze, nápadná velikost a impozantní vzhled rostlin a také alergizující efekt jeho šťávy, to vše jej vyneslo do postavení „mediální hvězdy“. Málokteré rostlině se totiž podařilo v takové míře proniknout do novin i televize. Bolševník je bezesporu nádherná rostlina, dorůstající úctyhodné výšky až 5 m. Jeho květenství mohou být o průměru až 1 m. Jedna rostlina vyprodukuje až 5000 semen ročně. Bolševník byl do Evropy zavláčen z Kavkazu a přilehlých oblastí jako okrasná rostlina. První bolševníky u nás pravděpodobně vysadil kníže Metternich v roce 1862 v parku zámku Kynžvart. Ještě v roce 1950 bylo známo celkem 9 lokalit jeho výskytu ve volné přírodě. V současné době je jich známo 600 (a podle odborníků jich ve skutečnosti může být až třikrát více). K rozšíření této rostliny hodně napomohl fakt, že ještě v 80. letech 20. století (kdy už bylo zřejmé, o jak nebezpečnou rostlinu jde) byla uváděna v zahradkářských publikacích jako nenáročná okrasná rostlina bez jakýchkoliv varování či rizik. Na Valašsku se podařilo tento druh téměř vymýtit, zejména díky soustavné činnosti Českého svazu ochránců přírody, kteří cíleně mapovali a likvidovali rostliny bolševníku. Celkově na severní Moravě nedošlo k tak masivní invazi, jako třeba v západních Čechách.

Křídlatka japonská (*Reynoutria japonica*), **křídlatka sachalinská** (*Reynoutria sachalinensis*) a **křídlatka česká** (*Reynoutria bohemica*). Křídlatek se u nás vyskytuje několik druhů. Zatímco původní domovinou křídlatky japonské a sachalinské je Dálný východ – oblasti Sachalinu, Japonska, Korejského poloostrova a východní Číny, křídlatka česká je kříženec těchto druhů, který byl popsán poprvé z území České republiky. Zde se totiž křídlatka japonská a sachalinská potkaly, což by se v jejich původní domovině nikdy nestalo, a tak nic nebránilo volné lásce a nový druh byl na světě. Křídlatka japonská byla dovezena již v roce 1825 a křídlatka sachalinská v roce 1869 jako okrasné, medonosné a krmné rostliny. V zemích svého původu rostou na nestabilních vlhkých půdách na vulkanickém detritu a lávových proudech. Na Valašsku je to s křídlatkou stejně jako v celém zbytku České republiky. Vytváří souvislé porosty na březích vodních toků, podél silnic a na dalších narušených stanovištích – svaahy a násypy a také lesní cesty. Křídlatky po nějakém čase lidské péče neposlušně opustily zahrádky a vydaly se do světa. U nás se množí zejména vegetativně pomocí oddenků. Takže „ideální“ způsob, jak nastartovat šíření křídlatky je, když se člověk rozhodne, že ji v rohu své zahrádky již nechce, vykope ji a hodí do potoka za plotem. Oddenky se uchytí na břehu a už se vesele šíří podél toku. K šíření křídlatek významně přispívají povodně. Nejen že se vodou rozšiřují semena a oddenky, ale rozrušené břehy poskytují vhodná místa, kde se rostlina může uchytit.

Štětinec laločnatý (*Echinocystis lobata*) je novinkou, která se objevuje v posledních letech podél Bečvy. Tato popínavá liána příbuzná okurkám a dýním je stále v nabídce zahradnických firem coby okrasná jednoletá rostlina. Přitom je známo, že štětinec snadno zplaňuje a rychle se šíří v pobřežní vegetaci. Poznáte jej snadno podle typických plodů, podle kterých byl i pojmenován, jsou to nafouklé silně štětinaté bobule trochu připomínající zavalitou okurku.

Vlíčí bob (*Lupinus polyphyllus*) patří také do skupiny záměrně vysazených rostlin. Vysazovali jej především myslivci jako výživnou píci pro zvěř, pro okrasné účely pak běžně roste na zahradkách. Na Valašsku zatím nevytváří velké porosty, jeho šíření je pomalé (ačkoli také dokáže vystřelovat svá semena).

Hmyz a pavoukovci

Hmyz a pavoukovci patří mezi skupiny, které se šíří mezi živočichy nejrychleji a neúspěšněji. Jejich populace, hlavně druhů na okraji areálu svého rozšíření, kolísají. Někdy se i na několik desítek let ztratí, objeví se znenadání a během dvou tří let obsadí znovu celou krajinu. Například někteří motýli na Valašsko dorazili už před několika staletími a dodnes tvoří silné životaschopné kolonie. Jiní zde v minulosti žili, jejich populace však začaly skomírat a nakonec se z různých důvodů vytratily. Na uvolněná místa se rychle stěhují druhy pro region nové. Navrátilci z dlouho- či krátkodobého exilu pak musí, pokud chtějí uspět, o svůj obsazený původní domov svádět nelítostné boje.

Na Valašsku se běžně vyskytuje velké množství nepůvodních, pro veřejnost nevidi-

telných druhů hmyzu, jako jsou mšice, mery či drobné plošnice. Výjimkou nejsou ani zástupci brouků či drobných motýlků či třeba i pavouků. Tyto druhy jsou vesměs vázány na své také dovezené živé rostliny (jako třeba mandelinka bramborová na brambory) nebo žijí v těsné blízkosti člověka – v jeho příbytcích, sklenicích či vyhřívaných továrních provozech. Jejich detailní rozšíření není příliš dobře známo. Chybí totiž kapacity odborníků, navíc nejsou pro veřejnost zajímavými. Samozřejmě drtivá většina, pokud se u nás uchytí, přírodě nijak zvlášť neškodí. Najdou si jen svůj prostor, a pokud se nesnaží příliš viditelně likvidovat své konkurenty, tak se je nevyplatí ničít. Stejně se vrátí. Problém je s těmi druhy, které vysloveně škodí. Buď na majetku, zemědělství či na přírodním dědictví. Například pouze dva druhy raků se považují za přirozenou součást naší fauny (rak říční a rak bahenní). Další 2 druhy (rak pruhovaný a rak signální) k nám připutovaly ze Severní Ameriky a roznášejí pro naše raky nebezpečné choroby. Kromě raků se u nás uchytily i krab čínský. Všichni se šíří vodními toky.

Záhuba pro kaštanové aleje – klíněnka jírovcová (*Cameraria ohridella*). Jírovce madyly se v našich podmínkách vysazují již mnoho desetiletí. Přestože se nejedná o původní druh naší flóry, dlouho se mu v našich podmínkách velmi dařilo, dlouho prosperoval

Noční klenot – můra *Eublemma purpurina*. Ne všechny můry musí být zákonitě šedé a nehezké. Existují i výjimky. Na začátku léta 2009 přišla vlna bouřek a s ní pravděpodobně na Valašsko připutovala i tato nádherná můra. Využila u toho jistě silné jižní teplé větry, které každý den přinášely bouřky. Housenky se vyvíjejí na běžných rostlinách. Uvidíme, jestli se u nás usadí natrvalo.

Modrásek bahenní – stopař našich silnic. Modrásek bahenní a modrásek očkovaný jsou druhy, které se dobře šíří podél cest a silnic. Jejich živná rostlina – krvavec toten (*Sanguisorba officinalis*) totiž ráda roste ve vlhkých příkopech. Pro modrásky tak není problém sledováním příkopů u cest překonat i desítky kilometrů.

totiž bez zásadnějšího škůdce. Situace se změnila v roce 1993, kdy se na jižní Moravě objevil tento drobný motýlek. Klíněnka jírovcová byla pro vědu dlouho nepopsaným druhem. Poprvé byla objevena počátkem 80. let 20. století v Makedonii. Tento drobný motýlek se do roku 2001 rozšířil po celé střední Evropě a mohl skoro i zahubit všechny jírovce na našem území. V době letu dospělců (na přelomu května a června) můžete vidět stovky těchto krásných motýlků sedět a poletovat na kmelech a kolem nich. Housenky tohoto motýla se totiž vyvíjejí uvnitř listů, které poté usychají a odpadají. Jírovce poté mají tendenci se ještě jednou na podzim olistit a vykvést, což stromy velmi vyčerpává. S motylem se bojovalo na všech frontách, dlouhodobě nepomáhaly feromony, chemie, hrabání a pálení listů. Situaci nakonec vyřešila příroda sama. Objevil se totiž parazitoid klíněnky, který od té doby drží početnost motýla takřka na uzdě. Klíněnka úplně nezmizela a asi ani nezmizí, hnědnutí a opadávání listů jírovce probíhá stále, avšak v daleko menší míře než dříve.

„Vosí pavouk“. Na začátku 90. let 20. století to byla senzace. Na loukách se začal poznenáhlu objevovat přistěhovalec z jihu – černožlutý křížák. Již ve 2. čísle *Valašska – vlastivědné revue* jej komentoval RNDr. Lubomír Brabec. Jedná se o **křížáka pruhovaného** (*Argiope bruennichi*). Není nebezpečný a všímavý pozorovatel jej na své síti sedícího objeví na každé teplejší louce. Samice si na podzim hlídají své mladé ve velkých zapletených kokonech. Při přemnožení dokáže tento pavouk vyčistit veškerý hmyz na louce. Je to velký jedlík a zdatný lovec, dokáže chytit a zabít i velkou kobylku zelenou. Pavouk u nás již zdomácněl a dnes se jeho krásnými vosími barvami můžeme kochat takřka na každé louce, a to i na sídlištích. Podobně se šíří i další druh pavouka **zápřednice jedovatá** (*Cheiracanthium punctorium*). Je to impozantní pavouk velký až 1,5 cm. V létě si samičky předou zámotky, které lepí na vrcholky rostlin. Je jedním z nejedovatějších pavouků u nás. Jako jeden z mála vás může bolestivě kousnout. Kousnutí může vyvolat až horečku. Následky kousnutí ale většinou do druhého dne odezní.

Slizká lavina. Plzák španělský (*Arion lusitanicus*) se stal postrachem zahrádkářů celé republiky. Plzáka se již asi nikdy úplně nezbavíme. Jediná možnost, jak uchránit úrodu, je trpělivě plzáky sbírat a ručně hubit.

Rak signální a pruhovaný. Tito dva noví obyvatelé našich řek a potoků nejsou škodliví ani tak přímou konkurencí našim rakům. Představují však pro ně smrtelné nebezpečí, protože přenášejí pro naše raky fatální onemocnění, tzv. rací mor.

Sovětský střevlík (*Pterostichus caspius*). Málokdo ví, že si Brumov-Bylnice a její blízké okolí nese dědictví z intenzivní obchodní výměny s bývalým SSSR. Se dřevem byl k místní pile zavlečen tento střevlík, který nejenže nevymřel, ale vytvořil zde životaschopnou po-

Psík mývalovitý. Nejsnadněji zjistíte přítomnost psíka v okolí svého bydliště pomocí pastí či jej najdete ráno sraženého silničním provozem. Přes den jej takřka nepotkáte, protože svou potravu hledá hlavně v noci.

pulaci a šíří se i do okolí. Tento střevlík je tmavé barvy a velikosti do 2 cm. V ČR žije ještě v blízkém okolí dalších dvou pil – u Břeclavi a v areálu Kaučuku Kralupy. Pravděpodobně je predátorem hmyzu žijícího v tlejícím dřevěném materiálu, k nalezení je tak na stabilních skládkách dřeva a v jejich okolí.

Oranžový slímák – plzák španělský (*Arión lusitanicus*). Plzáka původem z Pyrenejského poloostrova začal mimoděk šířit přímo člověk. Plzákům se dařilo propašovat se do hlíny určené pro zahrádkáře. První záznam z České republiky je z roku 1991. Na obsazení celého území ČR si plzák vzal ne o mnoho víc než deset let. Plzák již u nás žije naprosto nezávisle na člověku a páchá velké škody v zemědělství. Nepřátelský je i k ostatním domácím druhům plzáků a slímáků. Jakmile se někde přemnoží, sežere i populace domácích druhů, a ty poklesnou na minimální hodnoty či se vytráčí úplně. Vyhubit jej třeba na zahrádce není lehké, nejčastěji se používá chemický boj moluskocidy. Ve volné přírodě je jeho hubení již naprosto nemožné.

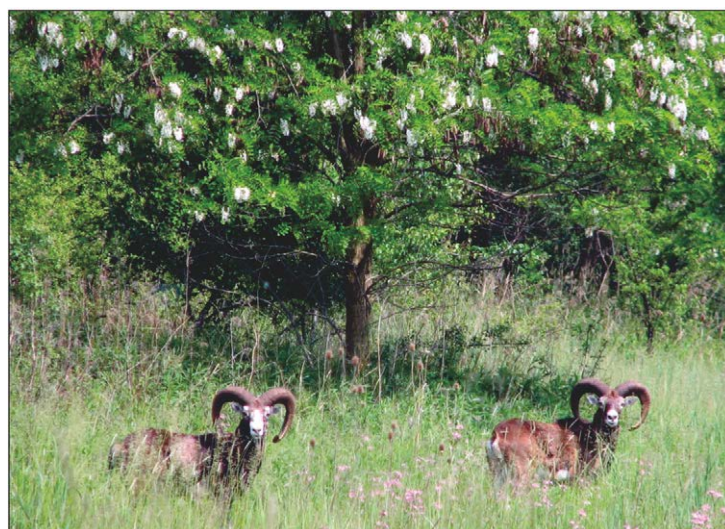
Šelmy k nám nepřichází jen ze slovenských hor

Nepůvodních obratlovců rozšířených na Valašsku je celá řada. Chovají se v oborách jako lovná zvěř, odsud unikají i do volné přírody. Potkat muflona či jelena siku v lese tak není až tak nečekaný zážitek, v rybnících na nás tu a tam vykouknou vypuštěné želvy nádherné, původem z jižních částí USA. Chováme je doma jako mazlíčky či jako hospodářská zvířata. A odsud taky unikají či je přímo vypouštíme do volné přírody. Nebudeme si povídat ani o pestrém složení místních vod, které mnohdy již připomínají spíše akvárium než podhorský tok. My se budeme věnovat jen těm nechtěným, „na vlastní triko“ pronikajícím obratlovcům.

Noční přízrak – psík mývalovitý (*Nyctereutes procyonoides*). Nepotkali jste někdy v noci zvíře zavalitého těla, připomínající jezevce nebo mývala? Možná jste měli to štěstí a narazili na v ČR již všude rozšířeného psíka mývalovitého. Tento východoasijský druh byl během první poloviny 20. století vysazen v evropské části Ruska (např. v Bělorusku). Od té doby se rychle rozšířil po většině Evropy. U nás byl poprvé viděn po roce 1950, na Valašsku až v posledních letech. Je to všežravé zvíře (které ovšem nepohrdne ani odpadky), kterému se někdy přisuzuje negativní vliv na hojnost drobných obratlovců. Toto však dosud není prokázáno.

Rakobijec norek americký (*Mustela vison*) je kožešinové zvíře, které bylo ve velkém vypouštěno v průběhu 20. století v celé západní Evropě. Zpočátku žil v ČR jen v těsném okolí farem, kde byl chován. Na začátku 90. let 20. století však došlo k jednorázovému vypuštění několika stovek zvířat ze zrušené farmy v Chramostech. Od té doby se začal lavinovitě šířit celou ČR a momentálně se zastavil již u Valašského Meziříčí. Co nevidět se však jistě rozšíří po vodních tocích na celé území Valašska. Norek je predátor drobných obratlovců a dalších živočichů. Na místě, kde se přemnoží, likviduje populace žab, drob-

Šakal čabrákový (*Canis mesomelas*)

Na muflony a akát jsme si už zvykli. V minulosti byl muflon chován hlavně v oborách, často však unikl i do volné přírody. Akát byl do volné přírody vysazen jako medonosná rostlina. Nepočítalo se však s tím, že ukáže svou obrovskou konkurenční sílu a vytlačí ostatní dřeviny. Při eliminaci konkurentů si pomáhá i chemicky! (zdroj www.wikipedia.com)

ných hlodavců, ale i hadů (užovka podtlamata) a v posledku dokáže zdecimovat i bohatou populaci raka říčního (*Astacus astacus*). Lovit dokáže i ryby, je tak konkurentem vydrý říční a hranostaje.

Životopis **ondatry pižmové** (*Ondatra zibethicus*) se v českých zemích píše od roku 1905, kdy bylo několik jedinců vypuštěno hrabětem Colloredo-Mansfeldem v Opocně. Během rychlé populační exploze ondatra do roku 1915 obsadila celé Čechy a do roku 1927 pak celé území ČR až po nejvychodnější bod – česko-polsko-slovenské trojmezí. Nyní se vyskytuje stále plošně, ačkoliv populace prodělala několik přemnožení a následných ústupů. Vyhovují jí travnaté hlinité břehy stojatých vod. Nemá příliš ráda kamenité potoky středních a vyšších poloh. Ačkoliv počet úlovků ondatry stále klesá, zůstane s námi tento hlodavec určitě ještě hodně dlouho.

Šakal čabrákový (*Canis mesomelas*) už je za humny. Tuto šelmu už nemusíte vidět jen v zoo. Původem je ze severní Afriky a rozšířil se na Balkáně, kde je nyní naprosto běžný. Na Slovensku se objevil z Maďarska před deseti lety. Žije již volně v ČR v jižní části Bílých Karpat, kde byl jeden jedinec sražen autem. Ačkoliv to zatím není pravděpodobné, není vylou-

čeno, že se údolím Vlárý či Dřevnicí dostane i na Valašsko.

U mnoha invazních rostlin a živočichů se podařilo zjistit, kdy se poprvé v ČR objevili a s jakou rychlostí se s postupem let rozšířili do volné krajiny. Tato rekonstrukce by nebyla možná bez velkého množství údajů – dokladů o výskytu. Právě muzejní sbírky jsou cenným zdrojem těchto dat. A tak v herbáři Muzea regionu Valašsko můžete narazit třeba na vyli-sovanou větvičku křídlatky s letopočtem 1897, kdy byla tehdy v přírodě naprostou raritou. Stejně tak máme ve sbírkách i jedny z prvních mandelínek bramborových.

K invazním druhům je možné se postavit různě – ignorovat je a považovat za přirozenou součást přírodních dějů nebo s nimi bojovat. Jedno je však jisté, invazní druhy jsou celosvětovým problémem. Jejich odstraňováním se zabývá celá řada vědců a institucí. O invazních druzích dokonce existuje mezinárodní dohoda. **Durban-ská výzva** je závěr pátého světového kongresu IUCN o chráněných územích. Přes 3000 účastníků ze 154 zemí se v ní zavazuje k ochraně chráněných území před invazními druhy. Durban-ská výzva byla podepsána v září roku 2003. Za ČR ji podepsali zástupci Ministerstva životního prostředí a všech Národních parků.

Gobelíny a koberce Rudolfa Schlattauera jako doplněk secesních interiérů 1898-1915

Pavla Knápková

Rudolf Schlattauer založil v roce 1898 v Žašově první gobelínovou a kobercovou dílnu v našich zemích. Umělecké vzdělání získal ve významných evropských kulturních centrech,¹ kde se nejspíš setkal také s technikami tkaní koberců a gobelínů. Před svými cestami studoval Schlattauer malířství ve Vídni, nejprve u Hanse Makarta, poté na Akademii u Christiana Gripenkerla. Studium zde nedokončil.²

Schlattauer bývá často jak v dobových záznamech, tak v literatuře označován za akademického malíře. Jeho malířské tvorbě byla přesto doposud věnována jen malá pozornost. Známe dnes dvě Schlattauerovy malby.³ *Portrét dámy* i *Pieta* jsou olejomalby nepříliš velkých rozměrů, *Pieta* není dokončená. Přesto můžeme na těchto malbách rozpoznat, že autor prošel akademickým školením, jak ve stavbě figur, tak podle splývavého rukopisu. Hlavně *Portrét dámy*, ač se jedná o velmi drobnou práci, vykazuje velké kvality v psychologickém zachycení portrétované. Více Schlattauerovy

vých maleb neznáme, a proto jsou i tyto dvě Schlattauerovi pouze připsány a autorství může být potvrzeno nebo vyvráceno pouze na základě srovnání s dalšími malbami, které mohou být v budoucnu objeveny.

Přes tento nedostatek materiálu se nezdá, že by se Schlattauer věnoval malbě jen okrajově. Malby mu nesloužily jen jako předlohy ke gobelínům. Maloval i portréty na zakázku a náladové krajiny v ranním či podvečerním osvětlení. O této tvorbě se dozvídáme pouze z dopisů, které Schlattauer zasílal svému příteli Metoději Jahnovi.⁴ Jediná technika, která je v dopisech zmíněná, je pastel⁵ a nepřímá i olejomalba v poznámce o napnutí plátna.⁶ Dochované malby potvrzují, že se Schlattauer věnoval i této technice.

Další oblastí Schlattauerovy tvorby byly koberce a gobelíny. Určení jejich datace je obtížné. Neexistují archivní prameny, které by jednotlivá díla nebo alespoň návrhy k nim spolehlivě datově zařadily. Dalším problémem je užívání Schlattauerových návrhů i po jeho smrti v roce 1915 a také za dalšího ředitele Jaro Kučery.⁷ Kučerovy repliky se ale vyznačují odlišnou technikou tkaní, menší kvalitou prací a nepříliš harmonickou barevností. Dále jsem tedy rozlišovala gobelíny a koberce vzniklé za Schlattauerova života, které označuji jako originály, práce vzniklé později pak označuji jako repliky.⁸

K určení přibližného datování ante quem pomáhají dopisy architektů, kteří se Schlattauerem úzce spolupracovali a zadávali mu zakázky na dekorativní doplňky svých interiérů, nejčastěji gobelíny, ale také koberce.

V dopise ze 7. února 1909 žádal Dušan Jurkovič Schlattauera o vytvoření dvou gobelínů nad rohovou pohovku, které budou umístěny v pravém úhlu k sobě, a další gobelín „[...]pro jídelnu, taktéž do výplně nad sedátkem ... 136 cm dlouhý, 54 cm vysoký. Barva nábytku tmavohnědý dub. Jakého rázu gobelíny býti mají, to již asi víte. [...]“⁹ Určitou představu, jak Schlattauer takovou zakázku mohl vyřešit, nám může poskytnout dochované sofa rovněž v tmavě hnědém dubovém dřevě, které Jurkovič navrhl pro salon zámku v Molitorově mezi lety 1908-1911. Nad opěradlem je gobelín *Boží muka* podle Schlattauerova návrhu, provedený ve zcela odlišné variantě, než kterou známe z veřejných sbírek.¹⁰ Další gobelíny s námětem Božích muk můžeme díky gobelínu z Molitorova datovat kolem roku 1911.

Jurkovičův asistent Valentin Hrdlička se Schlattauerem také spolupracoval. V dopise ze 2. září 1909 mu zadal vytvoření gobelínu „[...] Jeden gobelín má rozměry násl.: 118 cm šířka, 116 cm výška ve falci. Umístěný bude v záhlaví postele a obdrží rám 11 cm široký. Kromě toho budou po stranách skřínky bohatě členěné fasetovaným sklem broušeným. Celek bude vyhlížeti asi takto: [V levé části dopisu je skica postele a skříněk s rozkresbou místa pro gobelín.] Barva nábytku je světle modrá s mdlým leskem. Máky by se sem dobře hodily, jen bych si přál za jejich pozadí hodně daleký horizont. Snad by se daly s výhodou užít [sic.] máky bílé s menší skupinou červených. Konečně mám ještě stále dojem, že by mělo být v gobelínu hodně žluté barvy... Prosim Vás promiňte, že se Vám do tohoto tolik pletu.

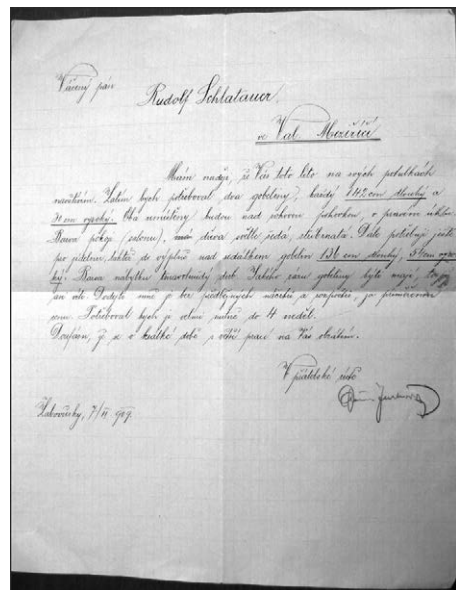
Není to nikterak závazné a já se milerád spokojím s Vaším návrhem.[...]“¹¹

Fotografie této nábytkové soupravy, včetně Schlattauerova gobelínu, byla otištěna v časopise *Český interieur*.¹² Schlattauer se poměrně držel Hrdličkova přání a na gobelínu jsou v popředí máky, nikoli však v bílé a červené variantě, ale bílý akcent tvoří kopretiny kvetoucí níže. Mezi nimi jsou v levé části klasy či traviny, které mohly být vytkané žlutou barvou podle Hrdličkova přání. Na dalekém horizontu se tyčí v pravé části hora a po obloze plují mraky.

Tento gobelín se opět ve své celkové kompozici neshoduje s gobelíny, které jsou ve veřejných sbírkách. Je snad možné uvažovat o tom, že Schlattauer použil náměty květín, které se ve stejném provedení objevují na dalších gobelínech, a vytvořil z nich novou kompozici. Pak by šlo předpokládat, že gobelín otištěný v *Českém interieuru* i práce jemu příbuzné¹³ lze datovat před rok 1911, a podle zasláního dopisu lze datování posunout až do roku 1909.

Na následující straně v tomtéž časopise je fotografie interiéru vlevo vedle postele. Koberce ležící na zemi před toaletním stolem je též dílem Schlattauerovým. Podle roku svého publikování může být datován před rok 1911. V Zemském archivu v Opavě¹⁴ se k této práci nachází patrona, která sloužila jako přímá pomůcka při tkaní. Díky ní můžeme rekonstruovat barevnost koberce. Hlavní pole bylo tvořeno zelenou a světlečervenou barvou, které jsou oddělené fialovým pruhem. Celek je doplněn geometrickými motivy tmavěčervenými, žlutými a modrými. Bordura s geometricky stylizovanými srdci je ve stejné kombinaci barev jako geometrické detaily ve středovém poli.

V rekonstruované Jurkovičově vlastní vile v Brně-Žabovřeskách, která se letos na jaře otevřela veřejnosti, jsou také gobelíny Rudolfa Schlattauera. Je to vzácný případ, kdy se Schlattauerovy práce nacházejí v původním interiéru. Nejedná se však o jejich originály, ale o novodobé repliky gobelínů utkané podle zachovaných originálů. Dobovou fotografií z časopisu *Styl*¹⁵ jsou v prostoru alkovny doloženy gobelíny *Valašská chalupa* a jedna z variant

Dopis D. Jurkoviče z r. 1909 s objednávkou dvou gobelínů

Pampelišek ve čtvercovém formátu. Tyto dvě práce lze datovat před rok 1906, kdy byla vila dokončena. Dnes doplněná čtvercová varianta *Pampelišek* a gobelín *Boží muka*, které se nacházejí rovněž v alkovně, nejsou dobovými zprávami doloženy.

Dále je možné alespoň některé Schlattauerovy práce datovat díky jejich otištění v dobových periodících. V časopisu *Náš směr*¹⁶ je jich publikována celá řada. Barevně je reprodukována středová část paravánu *Stromkové růže*,¹⁷ černobíle jsou otištěny gobelíny *Kopretiny*,¹⁸ *Blatouchy*,¹⁹ *Máky*,²⁰ *Pampelišky*,²¹ *Valašská chalupa*,²² *Večerní nálada*²³ (dnes označena *Měsíc nad jezerem*), malé polštářové gobelínky *Bledule v lese* a *Květiny*.²⁴

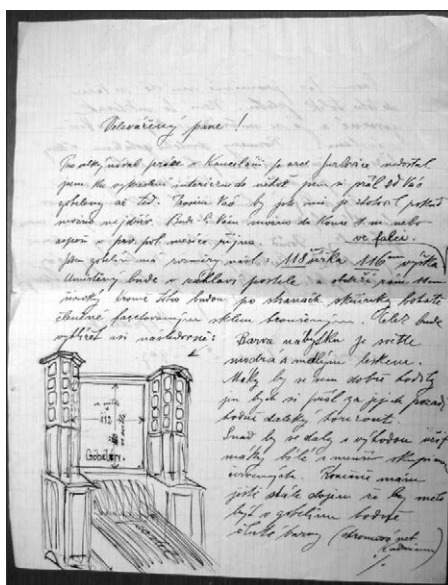
Na straně 106 je černobíle reprodukován pohled na výstavu Zemské gobelínové školy. Vystaveny byly gobelíny podle Schlattauerových návrhů *Lilie*, *Vlčí máky*²⁵ a *Břizky*.²⁶ Kromě gobelínů je v interiéru přehozen přes houpací křeslo koberec s pilovitým motivem na kratších stranách. Patrona k tomuto koberci se opět nachází v Zemském archivu v Opavě.²⁷ Podle ní byla hlavními barvami koberce tmavě zelená s rezavě hnědou. Tento barevný souzvuk byl v osmiúhelníku s geometrickými prvky doplněn o další odstíny zelení, hnědí a o žlutou. Ta vyplňovala i pásy běžící podélně celým kobercem. Nakolik se barevnost patrony shoduje s vyfotografovaným kobercem, nemůžeme přesně určit. Pilovitý motiv na fotografii je výrazně barevně kontrastní vůči ostatním částem, takže nelze vyloučit, že se jednalo o jinou barevnou variantu.

Výše zmíněné práce mohou být datovány podle otištění v časopise před rok 1911. Neplatí to však bezvýhradně, vznik gobelínu *Břizky* byl Jaro Kučerou určen do roku 1908.²⁸ Z toho je patrné, že datování pouze podle roku publikování je značně nepřesné a bylo by potřeba dalších materiálů a archiválií k určení přesných datací jednotlivých prací.

Další oporu pro datování Schlattauerovy tvorby nabízí článek Bohumila Fišera *Rudolf Schlattauer a Zemská jubilejní škola gobelínová*.²⁹ Autor se v tomto článku jednak zabývá Schlattauerovým vzděláním a cestami po Evropě a též sleduje vývojovou linii jeho tvorby.³⁰

Dělí ji na tři období. V prvním se Schlattauer věnoval více zakázkám dekorativní povahy a drobnějších rozměrů. Náměty pojednával ještě velmi realisticky. Ve druhém období dospěl Schlattauer k vyšší stylizaci, jako příklady uvádí Fišer gobelíny z paravánu *Čtvero ročních období*,³¹ *Větrný mlýn za makovým polem*,³² *Valašská chalupa a motivy s větrnými mlýny*³³ a *zříceninami*.³⁴ Poté Schlattauer podle Fišera přistoupil k úplné stylizaci a práci s velkými plochami barev.³⁵

Zajímavý je autorův údaj, že se v roce 1911 již Schlattauer převážně věnuje tvorbě koberců, po kterých byla větší poptávka. Koberce hodnotí jako kvalitní umělecká díla a dodává, že „[...] ustálené poměry umělcovy umožnily mu konečně materiálně neodvislou tvorbu koberců, jichž úspěch v poslední době jest dokonalý.[...]“³⁶ Jen nemnoho autorů vyzvedlo význam Schlattauerovy tvorby koberců. Většinou bývá Schlattauerův stěžejní přínos spatřován v gobelínové tvorbě. Důvodem může být

Dopis s objednávkou gobelínu a koberce pro nábytkový soubor ložnice od architekta Valentina Hrdličky z. r. 1909 a konečná realizace zveřejněná v časopise *Náš směr* 1911

i to, že se Schlattauerovy koberce zachovaly ve veřejných sbírkách pouze dva.³⁷

Schlattauerův přechod k tvorbě koberců a tedy ke geometrické ornamentice nebyl podmíněn změnou jeho uměleckého citění, které by směřovalo od florální secese k secesi geometrické, jak uvedl Pavel Šopák.³⁸ Spíše se Schlattauer na tuto tvorbu orientoval z popudu Zemského výboru, který manufakturu spravoval a chtěl výrobu koberců upřednostnit pro jejich větší výnosnost.³⁹ Ať již z dochovaných prací nebo z návrhů uložených v Zemském archivu v Opavě⁴⁰ je zřejmé, že Schlattauer tvořil gobelíny jako více či méně stylizované úseky krajiny či detaily květin a geometrické motivy byly určeny výhradně pro koberce.

Nelze tedy uvažovat o vývoji, který by reagoval na proměnu secesního stylu z florální fáze v počátcích ke geometrickému závěru tohoto slohu. Vývoj Schlattauerova díla nemůžeme určit ani podle přibližného datování ante quem u děl reprodukováných v dobových periodících. Nemáme dosud dostatečný počet materiálu, který by zpřesňoval toto datování, a proto musí být bráno jako velmi přibližné. Ani Fišerův příspěvek nevznáší do problému více světla. Srovnáme-li jím navržený vývoj Schlattauerovy tvorby s gobelíny, které jsou dobově doložené v Jurkovičově vile, objeví se nám společně před rokem 1906 gobelín *Valašská chalupa*, který je velmi popisný, a zároveň i naprosto odlišná práce *Pampelišky*, kde je kladen velký důraz na zjednodušení tvarů a vytříbené barevné kombinace.

Z toho vyplývá, že další bližší datování Schlattauerových prací není úplně možné. Díky dobové literatuře jsme ale zjistili, které z gobelínů bezpečně vznikly do roku 1912. Fišerův článek dále odráží odborný zájem, se kterým se Schlattauerova tvorba setkala na Moravě na počátku druhého desetiletí 20. století. Fišerův příspěvek zároveň potvrdil, že po roce 1911 rostla v Zemské škole gobelínové a kobercové více tvorba koberců a ty nevznikaly pouze podle Schlattauerových návrhů, ale i díky příspěvku asistenta Rudolfa

Livory a profesora Dřevařské školy Emanuela Pelanta.

Díky dobovým fotografiím bylo též možné odhalit existenci dalších variant dnes známých gobelínů, nebo i práce naprosto neznámé. Tím se nám otevřel nový pohled na Schlattauerovu tvorbu. Můžeme předpokládat, že s návrhy bylo často nakládáno velmi volně a byly přizpůsobovány a kombinovány podle přání objednavatelů, často architektů, za účelem vytvoření umělecky jednotného a působivého interiéru, kde bude nábytkové vybavení harmonicky doplněno o krajinné výjevy gobelínů nebo geometrických pojednaných koberce. V obou oblastech uplatňoval Schlattauer cit pro tvarové i barevné souzvuky.

Schlattauerovu tvorbu bychom měli chápat v širším kontextu evropského dění na přelomu 19. a 20. století. Jistě byla ovlivněna novými myšlenkami, se kterými se Schlattauer setkal ve velkých uměleckých centrech té doby. Poznal prostředí, které zrodilo významné skupiny secesních umělců v Mnichově, Berlíně a Paříži. Zde se nejspíš setkal s tvorbou impresionistů i následující generace postimpresionistů, ale vždy spíše tíhl k symbolicky šifrované tvorbě.⁴¹

Na své cestě po severní Evropě se Schlattauer mohl seznámit s tkalcovskými technikami a v Hamburku mohl poznat rozsáhlé sbírky japonského, německého lidového i skandinávského umění. Tyto poznatky nejsou podloženy konkrétními archiváliemi, ale ve Schlattauerově tvorbě je patrná souvislost s dobovým uměleckým děním a obrodou tkalcovství v Norsku a Dánsku.

Schlattauer se věnoval hlavně námětům krajiny, které zpodobňoval jak v gobelínech, tak na svých malbách. Pomocí barevných souzvuků se snažil o vytvoření náladové krajiny, která by zrcadlila autorovy pocity a přenášela je na diváka.⁴² Zároveň je z výše citované korespondence s architekty patrné, že Schlattauer nechápal své gobelíny a koberce jako autonomní nezávislá díla, ale vždy se snažil přizpůsobit je danému interiéru a požadavkům objednavatele.

Schlattauerova gobelinová a kobercová dílna nebyla jedinou, která v českých zemích kolem roku 1900 vznikla. Další dílnu založil Bohumír Jaroněk s bratrem Aloisem v nedalekém Rožnově pod Radhoštěm, ale ta zanikla krátce po smrti svých zakladatelů. Další dílnu založila Marie Teinitzerová v Jindřichově Hradci v roce 1910. Zpočátku se hodně orientovala na tvorbu potiskovaných textilií a gobelíny vytvářené později nebyly tkány podle jejích návrhů. Podstatná byla i její příslušnost do dílen Artěl, což velmi pomáhalo propagaci tvorby jindřichohradecké dílny.

Schlattauer však stál mimo velká umělecká centra. Přesto jeho práce odráží myšlenky o obrodě řemesel, časté v dobovém uměleckém prostředí. Schlattauer se více zaměřil na tvorbu originálních řemeslně prováděných děl podle myšlenek formovaných Williamem Morrisem. Myšlenky masovější výroby a umělecko-průmyslového designu mu nebyly vlastní. Zde můžeme spatřovat příčiny finančních problémů dílny za Schlattauerova života. Dalším důvodem byl bezesporu nezavedený trh s uměním na Moravě v té době.⁴³

Za Schlattauerova života nedošla jeho tvorba dostatečného ocenění. Ještě dlouho po své smrti byl považován za průměrného tvůrce. Pokud byl literaturou vyzdvihován, pak pouze jako zakladatel první gobelinové a kobercové dílny u nás a jeho výtvarná tvorba nebyla dostatečně zhodnocena. Schlattauerova díla jsou svým pojetím, náměty, volbou výtvarné techniky tkání a úzkým propojením gobelinů a koberců s interiéry plnohodnotnou součástí českého i středoevropského umění belle époque.

POZNÁMKY

¹ Schlattauer navštívil Mnichov, Paříž, Berlín, Oslo a snad i Švédsko a Dánsko. Viz Indra, Bohumír, Biografický slovník k dějinám města Hranic, In: Lapáček, Jiří (ed.), Sborník Státního okresního archivu Píseň VI, Olomouc 1998, s. 49-50., Bohumil Fišer ve svém článku zmínil i Schlattauerův pobyt v Uhrách a Itálii, kde se živil jako soukromý učitel malby. Viz Fišer, Bohumil, Rudolf Schlattauer a Zemská jubilejní škola gobelinová, *Náš směr* 1911-1912, roč. III, č. 5, s. 105-106.

² Indra, Bohumír, pozn. 1, s. 49-50.

³ Portrét dámy a kopie malby Pieta podle Lva Lercha z roku 1889. Obě práce se nacházejí v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí. Ještě třetí malba připisovaná Schlattauerovi se nachází v soukromém majetku v Opavě, ale neměla jsem k ní přístup. Na její existenci mě upozornil Doc. PhDr. Pavel Šopák, PhD.

⁴ Památník Petra Bezruče, pozůstalost Metoděje Jahn, přijatá korespondence od Rudolfa Schlattauera z let 1900-1907.

⁵ Ibidem, korespondenční lístek z 23. 1. 1901, napsaný Rudolfem Schlattauerem a adresovaný Metoději Jahnovi.

⁶ Ibidem, 7. 1. 1902, dopis psaný Rudolfem Schlattauerem a adresovaný Metoději Jahnovi.

⁷ Kalivodová, Věra, Dějiny gobelinových a kobercových dílen ve Valašském Meziříčí, diplomní práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 1967, s. 50-52. Nepublikovaný strojopis je přístupný v knihovně Muzea regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí.

⁸ Toto rozdělení se opírá o přímou znalost materiálů ve veřejných sbírkách v našich zemích a o výše uvedené znaky. Je to však dělení založené na stylovém hodnocení, nikoli na archivních podkladech.

⁹ Zemský archiv v Opavě, archivní fond Ústředí uměleckých řemesel Praha. Gobelinové a kobercové dílny ve Valašském Meziříčí 1892-1993, nezpracovaná neroztříděná korespondence adresovaná Rudolfu Schlattauerovi.

¹⁰ Boží muka MG Brno, inv.č. 14598, Boží muka UPM Praha, inv.č. 92.382, Boží muka MRV Valašské Meziříčí, inv.č. UH 308a. Druhý a třetí zachovaný gobelin jsou podle způsobu tkání patrně pozdější repliky vzniklé až po Schlattauerově smrti.

¹¹ Zemský archiv v Opavě, pozn. 9.

¹² Český interieur 1911, roč. II, č. 1, s. 7.

¹³ Například jsou to díla: Paraván s kvetoucími máky, UPM Praha, inv.č. 99.090, Kopretiny, MRV Valašské Meziříčí, inv.č. UH 315, Kopretiny, MG Brno, inv.č. 14454, Máky se zříceninou, MG Brno, inv.č. 15633 (podle způsobu tkání nejspíš pozdější replika, vzniklá po Schlattauerově smrti), Máky u rybníka MRV Valašské Meziříčí, inv.č. UH 570 (podle způsobu tkání nejspíš pozdější replika vzniklá po Schlattauerově smrti).

¹⁴ Zemský archiv v Opavě, pozn. 9, návrhy Rudolfa Schlattauera, návrh na koberec č. 387.

¹⁵ Styl, 1909, roč. I, s. 148.

¹⁶ *Náš směr* 1911-1912, pozn. 1, s. 94 -106.

¹⁷ Celý paraván je zachován v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí.

¹⁸ Originál v Moravské galerii v Brně a verze téměř čtvercového formátu je v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí.

¹⁹ Originál v Moravské galerii v Brně.

²⁰ Originál v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí.

²¹ Dnes máme zachován originál z doby Schlattauerova života v menším formátu 64 x 54 cm v Moravské galerii v Brně.

²² Originál v Slezském zemském muzeu v Opavě a v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí.

²³ Originál v Moravské galerii v Brně.

²⁴ Gobelíny Bledule le se a Květiny se ve veřejných sbírkách nenacházejí. Svým pojetím a menším téměř čtvercovým formátem jsou velmi blízké gobelínům Růže, Šípkové růže a Kopretiny, které jsou uloženy v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí.

²⁵ Gobelíny Lilie a Vlčí máky se nenacházejí ve veřejných sbírkách. Gobelín Vlčí máky je velmi příbuzný středověké části triptychu Krajiny při měsíci z Moravské galerie v Brně. Gobelín byl proti této známé verzi zúžen a vynechán byl měsíc s netopýrem v pravé části a z fotografie není zřejmé, je-li v pozadí vodní plocha.

²⁶ Verze Břízky s muchomůrkami, které obsahují ústřední námět a jsou téměř čtvercového formátu, jsou uloženy v Umělecko-průmyslovém muzeu v Praze a v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí.

²⁷ Zemský archiv v Opavě, pozn. 9, návrhy Rudolfa Schlattauera, návrh na koberec č. 389.

²⁸ Kučera, Jaro, Zemská škola gobelinová a kobercová ve Valašském Meziříčí, 1924, je na str. 1.

²⁹ *Náš směr* 1911-1912, pozn. 1, s. 105-110.

³⁰ Přesto Fišer uvedl, že je vývoj ve Schlattauerově tvorbě těžce vysledovatelný, protože se musel často podřítit zakázce. Ibidem, s. 107.

³¹ Soukromá sbírka, viz Strýček, Jan T. – Trachtová, Miluška - Šopák, Pavel, *Řeč vláken*, Praha 2008, s. 29.

³² Tento námět je na trojdielném Paravánu s kvetoucími máky, který se nachází v Umělecko-průmyslovém muzeu v Praze.

³³ Originální gobelín i replika s názvem Opuštěný mlýn se nacházejí v Muzeu regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí.

³⁴ Replika vytvořená podle Schlattauerova návrhu Máky se zříceninou se nachází v Moravské galerii v Brně. Dva návrhy s motivem zříceniny, jeden kreslený pastelkami s pomocnou čtvercovou sítí s číslem 17/2 a druhá akvarelová studie s číslem 17/38, se nacházejí v Zemském archivu v Opavě, pozn. 9, návrhy Rudolfa Schlattauera.

³⁵ *Náš směr* 1911-1912, pozn. 1, s. 107-108.

³⁶ Ibidem, s. 107.

³⁷ A to v Moravské galerii v Brně pod inventárními čísly 26383 a 26382.

³⁸ Šopák, Pavel, K činnosti gobelinové manufaktury ve Valašském Meziříčí kolem roku 1900, *Časopis Slezského zemského muzea, série B vědy historické*, Opava 2003, s. 126.

³⁹ Kalivodová, Věra, pozn. 7, s. 23-26. Nepublikovaný strojopis je přístupný v knihovně Muzea regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí.

⁴⁰ Zemský archiv v Opavě, pozn. 9, návrhy Rudolfa Schlattauera.

⁴¹ Obdivoval a kopíroval malby Arnolda Böcklina. Viz Jahn, Metoděj, Rudolf Schlattauer, Valašsko XII, Vsetín 1968, s. 47-48.

⁴² Wittlich, Petr, *Umění a život. Doba secese*, Praha 1987, s. 34 – 36.

⁴³ Jak uvedl Pavel Šopák, viz. Strýček, Jan T. – Trachtová, Miluška - Šopák, Pavel, *Řeč vláken*, Praha 2008, s. 28.

PRAMENY

1) Památník Petra Bezruče, pozůstalost Metoděje Jahn, přijatá korespondence od Rudolfa Schlattauera z let 1900-1907.

2) Zemský archiv v Opavě, archivní fond Ústředí uměleckých řemesel Praha. Gobelinové a kobercové dílny ve Valašském Meziříčí 1892-1893, nezpracovaná neroztříděná korespondence adresovaná Rudolfu Schlattauerovi.

LITERATURA

1) Styl, 1909, roč. I, s. 148.

2) Český interieur 1911, roč. II, č. 1, s. 7.

3) *Náš směr* 1911-1912, roč. III, č. 5, s. 94 -106, 107-108.

4) Fišer, Bohumil, Koberec a gobelin, *Náš směr* 1911-1912, roč. III, č. 5, s. 105-106.

5) Kučera, Jaro, Zemská škola gobelinová a kobercová ve Valašském Meziříčí, 1924.

6) Kalivodová, Věra, Dějiny gobelinových a kobercových dílen ve Valašském Meziříčí, diplomní práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 1967, s. 50-52. Nepublikovaný strojopis je přístupný v knihovně Muzea regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí.

7) Jahn, Metoděj, Rudolf Schlattauer, Valašsko XII, Vsetín 1968, s. 47-48.

8) Wittlich, Petr, *Umění a život. Doba secese*, Praha 1987, s. 34 – 36.

9) Indra, Bohumír, Biografický slovník k dějinám města Hranic, In: Lapáček, Jiří (ed.), Sborník Státního okresního archivu Píseň VI, Olomouc 1998, s. 49-50.

10) Šopák, Pavel, K činnosti gobelinové manufaktury ve Valašském Meziříčí kolem roku 1900, *Časopis Slezského zemského muzea, série B vědy historické*, Opava 2003, s. 126.

11) Strýček, Jan T. – Trachtová, Miluška - Šopák, Pavel, *Řeč vláken*, Praha 2008, s. 28.

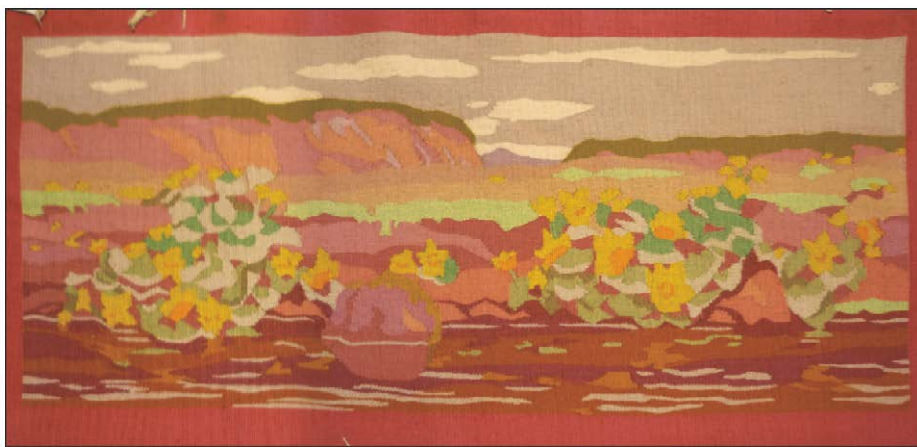
Pohled do výstavy Schlattauerových gobelínů ze Zemské gobelinové školy ve Valašském Meziříčí

Pampelišky, nedat. [kol. 1906], neznač., gobelín (kilim), 64 x 54 cm (ze sbírek Moravské galerie Brno)

Kopretiny, nedat. [před 1915], neznač., gobelín (kilim), 64 x 102 cm (ze sbírek Moravské galerie Brno)

Blatouchy, nedat. [před 1915], neznač., gobelín (kilim), 46 x 106 cm (ze sbírek Moravské galerie Brno)

Šípkové růže, nedat. [kol. 1905], neznač., gobelín (kilim), 48 x 49 cm (ze sbírek MRV, Valašské Meziříčí)

Boží muka, nedat. [kol. 1909], neznač., gobelín (kilim), 126 x 192 cm (ze sbírek Moravské galerie Brno)

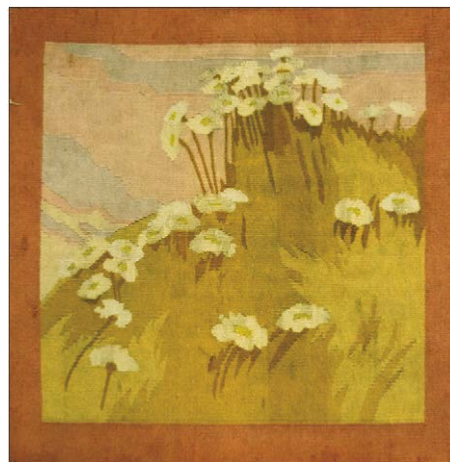
Měsíc nad jezerem, nedat. [kol. 1905], neznač., gobelín (kilim), 73 x 103 cm (ze sbírek Moravské galerie Brno)

Paravan Stromkové růže, nedat. [kol. 1906], neznač., gobelín (kilim), 110 x 34 (2x), 124 x 53 cm (ze sbírek MRV, Valašské Meziříčí)

Větrný mlýn, nedat. [před 1915], neznač., gobelín (kilim), 87 x 68 cm (ze sbírek MRV, Valašské Meziříčí)

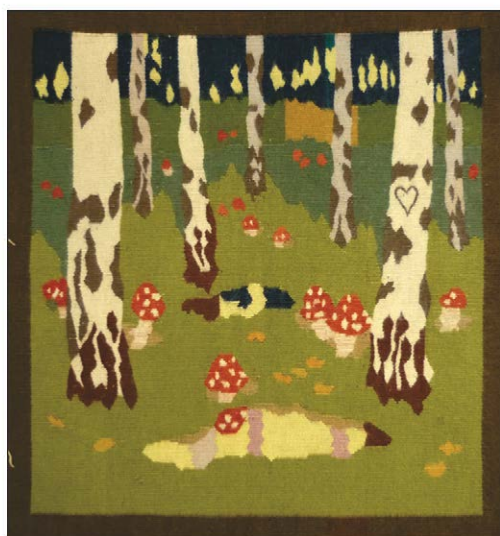
Kopretiny, nedat. [před 1915], neznač., gobelín (kilim), 50,5 x 48,5 cm (ze sbírek MRV, Valašské Meziříčí)

Růže, nedat. [kol. 1905], neznač., gobelín (kilim), 49 x 46 cm (ze sbírek MRV, Valašské Meziříčí)

Víčí máky se zříceninou, nedat. [kol. 1925], neznač., gobelín, 81 x 171 cm (ze sbírek Moravské galerie Brno)

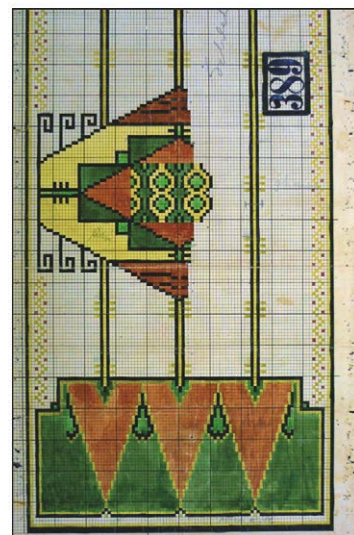
Břízky s muchomůrkami, nedat. [před 1915], neznač., gobelín (kilim), 53, 5 x 50 cm (ze sbírek MRV, Valašské Meziříčí)

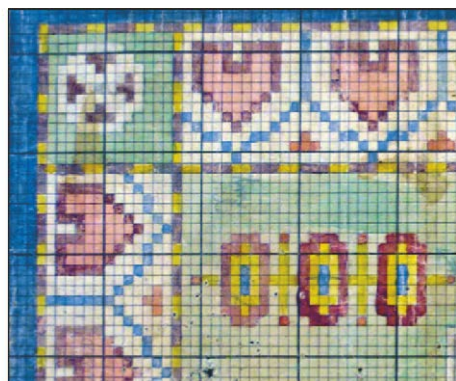
Valašská chaloupka, nedat. [před 1915], neznač., gobelín (kilim), 63 x 93,5 cm (ze sbírek MRV, Valašské Meziříčí)

Gobelínový triptych Krajina při měsíci, nedat. [kol. 1900], znač. pravý dolní okraj: horizontálně dělený žluto-červený obdélník (snad značka dílny v Zašové), gobelín (kilim), 163 x 30 (2x), 163 x 79 cm (ze sbírek Moravské galerie Brno)

Patrona k vázanému koberci s geometrickým motivem, malba vodovými barvami, 25 x 42,5 cm (ze sbírek Zemského archivu Opava)

Patrona k vázanému koberci se srdíčky, malba vodovými barvami, 17,5 x 31 cm (ze sbírek Zemského archivu Opava)

Máky u rybníka, nedat. [20. - 30. l. 20. stol.], znač. vlevo dole: MGM, gobelín, 98,5 x 159 cm (ze sbírek MRV, Valašské Meziříčí)

Esej o člověku

dokumentární fotografie Roberta Goláně

24.12. 2000, Vsetín

1999, Vsetín

2002, Vsetín

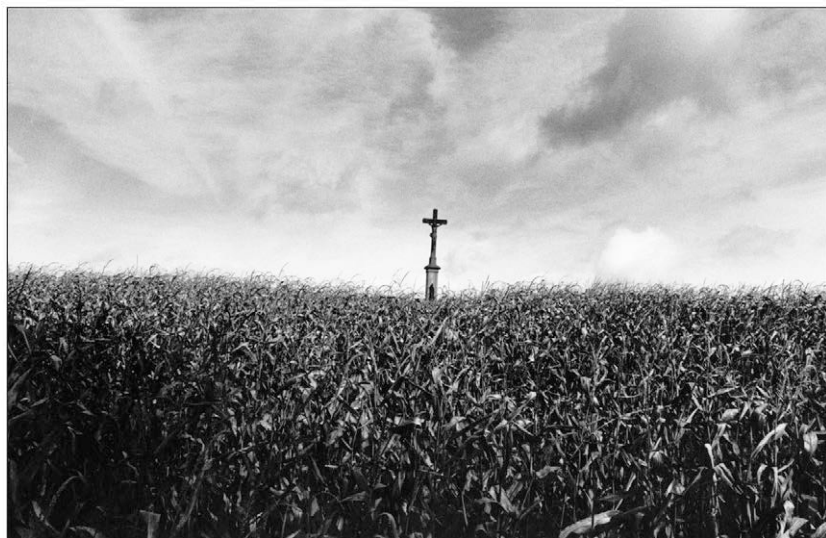
2004, Vsetín

2008, Vsetín

2003, Bystřička

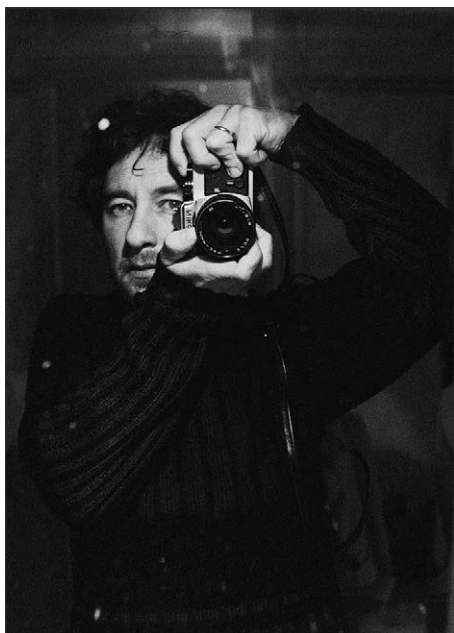
2002, Polom

2010, Liptál

2003, Hovězí

Autoportrét

„Mám rád obyčejné věci a obyčejné lidi a jejich obyčejný život. Fascinují mě staré chalupy, ve kterých už dávno nikdo nebydlí, ale kde v předsíni pořád visí starý kabát a v ložnici je zapomenutý svatý obrázek a v rohu je stará postel, ve které se třeba někdo narodil a někdo zase umřel. A možná jeden a ten samý člověk. Ta pomíjivost věcí, místa a času je tak silná, že tam cítím věčnost, možná i Boha...“

Tímto vyznáním přibližuje svůj obrazový esej o lidech, které označuje jako „starousedlíky“, vsetinský fotograf, autodidakt Robert Goláně (1971). Fotografování se věnuje aktivně téměř dvě desetiletí. Výhradně se zaměřuje na výrazové možnosti klasické černobílé fotografie a soustřeďuje se na subjektivní dokumentaristickou tvorbu, která se u něj prolíná v rámci zvoleného tématu i s dalšími žánry, zejména s portrétem, ale také krajinou a zátiším. Ve výtvarně kultivovaném pojetí podává v tematických cyklech emotivní zprávu o svém setkání s jinakostí toho druhého... Vedle zejména sociálně profilovaných projektů (*Starousedlíci* (od 1999), *Exodus* (2004), *Romské cesty* (2005), *Č.p. 1336* (2006) a *Maringotky* (od 2009)), se soustavně zabývá i dokumentováním divadelních představení a skrytého života v zákulisí, které jako divadelní ochotník a někdejší produkční a kulisák důvěrně zná (např. *Smrt Hippodamie* (2008)).

Podprahové tik-tak... (či je to snad přímo tlukot srdce?), sotva slyšitelné, ale tolik sladkobolně citelné neodvratné plynutí času a života naplňuje fotografie Roberta Goláně hlubokým lidským soucitem a nostalgií. Tím tichým steskem a smířlivým smutkem z nemožnosti prodloužit okamžiky přítomného, prchavého života, tak i z nemohoucnosti oživit, poznat a uchopit příběhy, děje a vztahy, které se staly minulostí a o nichž vydávají svědectví např. polorozpadlé či zcela opuštěné usedlosti, odložené předměty, opomíjené symboly mnohdy vytrácející se víry a naděje... (Metaforicky vyjádřeno: představení končí, opona padá.) Doposud nejnaléhavější fotografovou výpovědí

o pomíjivosti života je cyklus dokumentárních snímků mizejícího světa venkovských starousedlíků na Valašsku a fotografická reportáž o konci vsetinského „Domu hrůzy“.

K letošnímu životnímu jubileu fotografa Roberta Goláně byla vydána vsetinským nakladatelstvím Dalibor Malina monografie, která je autorovým svobodným, čistě osobním a intuitivním výběrem z díla od roku 1994. Publikovaný soubor není ale průřezem tvorbou za uplynulý čas; neobjevuje se romská ani divadelní tematika. Na všechny fotografie lze však pohlížet jako na záznamy setkání, nálad, emocí a situací, které jsou doposud tím největším autorovým impulsem k fotografování.

Křest publikace se uskutečnil na zahájení fotografovy výstavy v Galerii V Poschodí Knihkupectví Malina ve Vsetíně, a to 15. září tohoto roku. Při této slavnostní chvíli se naskytla příležitost položit Robertovi Goláněovi pár otázek.

Roberte, jako fotograf pohledem dokumentaristy zachycujete rozmanité mikrosvěty... Proč právě tento přístup a úhel pohledu? Čím je Vám bytostně blízký? V čem tkví podle Vás jeho možnosti (a naopak limity...)?

Každá fotografie by měla mít příběh. A ten začíná a končí u samotné osobnosti fotogra-

fa. Pokud je dobrý pozorovatel, vnímavý a umí naslouchat, je naděje, že vznikne dobrý snímek. Jakmile se ovšem objeví někdo, kdo chce jen brát, neumí se v daném prostředí pohybovat a víc kalkuluje než skutečně fotí, tak je to na výsledném snímku znát (a lehce se pozná, kdo za objektivem stál...). V tom vidím jak zásadní přednost, tak i úskalí tohoto přístupu k fotografování. Fotím, co chci a co mě zajímá. Baví mě, když je na fotografii více motivů: znak, nápis, symbol, časový údaj..., protože snímek s odstupem času získává další rozměr a divák si může k němu vytvořit svůj vlastní příběh. Rád lidem naslouchám a pozoruju je, ale také si vybírám, koho budu fotit a koho ne. Přeji si, aby to byla příjemná chvíle pro obě strany, a pokud se někdo nechce fotografovat, tak to respektuji. Nechci fotit za cenu konfliktu... Není to můj styl. Nezneužívám důvěru lidí a velmi rád se k nim po čase vracím.

Svižně reagujete jednak na aktuální společenské klima (např. Vaší romskou „trilogii“), zároveň si všímáte i mezních sociálních projevů, které stojí na okraji společenského zájmu, a máte cit i pro výjimečnost lidské individuality (hraničící až s výlučností, podivinstvím atd.). Co Vás v poslední době zaujalo a co byste prostřednictvím fotografie chtěl podchytil, zaznamenat, prožít, blíže poznat...?

Mě vždy zajímal člověk jako takový a věci s ním spojené. Pasekáři na samotách, svérázní lidé, osobnosti, které si žijí po svém, a tudíž své okolí provokují. Zajímají mě outsideri, kterým se svět posmívá... a přitom jsou to lidé sice zvláštní, ale často příjemní, milí a hlavně: nejsou zatrpklí! Tyto lidi vyhledávám a stále je, díky Bohu, nacházím. Mám taky raději, když si téma doslova „sedne“, tj. když opadnou vášně a zůstane jen to podstatné. Proto také některé snímky publikuji až po nějaké době. Fotografie by mohla (i snad měla) nabídnout odpověď nebo také nastolit otázku. Je to jakási forma komunikace mezi mnou a životem, kterým žiji a jemuž občas nerozumím, ale mám ho rád. Nedávno se mě ptali, co považuji za nejcharakterističtější rys Valašska, a já po pravdě odpověděl, že nevím, ale nepřestávám ho hledat!

Roberte, děkuji za upřímné odpovědi a přeji Vám, aby laskavý a chápající přístup k lidem Vám otevřel dveře nejen do jejich soukromí, ale i srdcí...

Olga Mehešová

2008, Vsetín

2003, Vsetín

Ohlédnutí za výstavami

Biodiverzita

Olga Mehešová

ZŠ a MŠ Vsetín - Turkemská je první vsetínskou školou, která dostala příležitost představit v nových výstavních prostorách Malé galerie vsetínského muzea výtvarné práce svých žáků (14. 9. - 2. 10. 2011). Tuto galerii v chodbě kolem zámeckého atria nabídlo letos na jaře regionální muzeum veřejnosti - školám, spolkům, zájmovým sdružením i jednotlivcům - k pořádání výstav komornějšího rázu. Výstava žáků nesla název Biodiverzita a její jádro tvořila díla, která vzešla ze stejnojmenného mezinárodního výtvarného projektu. Do instalace byly zařazeny i další školní výtvarné práce dětí, které souvisely s environmentální výchovou na této základní škole.

Rok 2010 byl vyhlášen rokem Biodiverzity. Téma biologické rozmanitosti živé přírody bylo navrženo světovou organizací UNESCO jako téma loňského 38. ročníku Mezinárodní dětské výtvarné výstavy Lidice. Této nadnárodní soutěže a přehlídky dětských prací se

tradičně účastní i vsetínská ZŠ Turkemská. Zvolené téma nabídlo širokou škálu zajímavých a poučných námětů. Mezi podtématy byli např. „Brouci a motýli v mé zemi“, „Kdo žije v řekách a jezerech mé země“, „Stromy a lesy mé země“ aj.

Téma biodiverzity bylo pro děti velmi inspirativní a námětově blízké, o čemž se mohli přesvědčit i návštěvníci vsetínské výstavy, v níž se to doslova hemžilo různými brouky, motýly, ještěrkami, žábami... Žáci vyšších ročníků se pokoušeli ve svých dílech zachytit zpodobovaný druh i jeho charakteristické znaky a uplatnit tak poznatky získané ve výuce ve svém výtvarném projevu.

Akce měla pro školu i vítaný kulturně výchovný dosah. Jak poznamenala paní ředitelka Mgr. Dagmar Šimková: „Výstava i vernisáž s bohatým programem jsou pro žáky skvělou příležitostí, jak se podílet na kulturním životě - na jedné straně jako účinkující (nebo vystavující autoři), na druhé jako diváci (a návštěvníci výstavy). Děti ze sociálně znevýhodněného prostředí se tak učí společensky chovat a přirozeně se asimilují do soudobé většinové společnosti.“

ZŠ a MŠ Vsetín - Turkemská si prvenství v představení prací svých žáků v muzejní galerii právem zasloužila. Škola pravidelně navštěvuje muzejní výstavy a doprovodné edukační programy. Aktivně se zapojila také do všech muzeem vyhlášených výtvarných soutěží posledních let, ať už se jednalo o letošní nazvanou O nejmagičtější Labyront!, loňskou Padouch nebo hrdina (Zbojnický mýtus), či o Mater nostra (Matka a dítě ve výtvarném umění) v roce 2005, kdy žáci získali řadu ocenění, včetně ceny nejvyšší.

Skleněná sezóna ve vsetínském muzeu

Olga Mehešová

Muzeum regionu Valašsko zařadilo do letošního výstavního programu ve vsetínském zámku dvě paralelně probíhající reprezentativní výstavy historického i současného skla. Obě výstavy svou kvalitou zatračily programovou nabídku regionálního muzea.

Ve výstavních prostorách zámeckého přízemí hostovala výstava zapůjčená z Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, která prezentovala výběr z tamější muzejní sbírky lázeňského a upomínkového skla, a to v záběru „od luxusních rytých pohárů po laciné upomínkové skleničky z poutí, od kvalitně provedených lázeňských pohárků po obyčejná pítka“. Návštěvníky vyhledávanou součástí výstavní kolekce „památečního skla“ byly i prestižní trofeje předávané při populárních oceněních řady sportovních a uměleckých soutěží, např. Český slavík, Český lev, Křišťálový glóbus aj.

Autoři PhDr. Petr Nový a Dagmar Havlíčková pojmenovali výstavu Zázračné prameny a s poetickým názvem si pohrávali v několika významových rovinách, čímž dospěli k smysluplnému tematickému propojení vystavených exponátů - lázeňského i upomínkového skla. Ve spojení s lázeňstvím představovaly „zázračné prameny“ léčivá vířidla. V romantičtější nostalgické poloze symbolizovaly pro autory i slzy, uroněné při vzpomínkách... Poměrně evokativní název posloužil i jako inspirace pro současné sklářské umělce a žáky Střední uměleckoprůmyslové školy sklářské v Železném Brodě, kteří byli kurátory jabloneckého muzea vyzváni k vytvoření skleněných artefaktů na dané téma a rozšířili tím soubor historického skla o současná díla.

Jako „zázračné prameny“ lze ovšem interpretovat i muzejní sbírky. Mnohdy z nich jako z hlubin na povrch doslova vytrysknou (např. i formou výstavy) skryté hodnoty - paměť místa i lidí, umělecké a řemeslné kvality předmětů... Tak jako tomu bylo u unikátního fondu lázeňského a upomínkového skla jabloneckého muzea, který obsahuje na tři tisíce předmětů a je tedy jedním z největších souborů v Evropě.

Výstava v Zámecké galerii byla svěží a důmyslně instalovanou přehlídkou sklářské umělecké tvorby studentů a učitelů Střední uměleckoprůmyslové školy sklářské ve Valašském Meziříčí a spřátelených vysokoškolských ateliérů ze Zlína a Ostravy. Jako šifra působící název 1 + 4 SKLO/GLASS ve zkratce označoval všechny vystavující; jednička symbolizovala valašskomeziříčskou sklářskou školu a čtyřka pedagogy (s jejich ateliéry), kteří k ní mají úzkou profesní i tvůrčí vazbu. Ať už se jedná o její současné učitele (O. Strnadela a J. Divína), nebo o ty bývalé, momentálně působící na vysokoškolských uměleckých ateliérech ve Zlíně (P. Stanický na Designu skla FMK zlínské UTB) a Ostravě

Ze zahájení výstavy: Romský temperament a cit pro rytmus mohli žáci 6. třídy pod vedením paní učitelky Pavly Andryškové uplatnit v rozsáhlém tanečním pásmu. Foto Milan Ošťádal, 2010

Upomínkový pohár - Františkovy Lázně, 1840-1855, Harrach, Nový Svět, nebo Johann Meyr, sklárna Adolfov u Vimperka Foto Tomáš Hilger

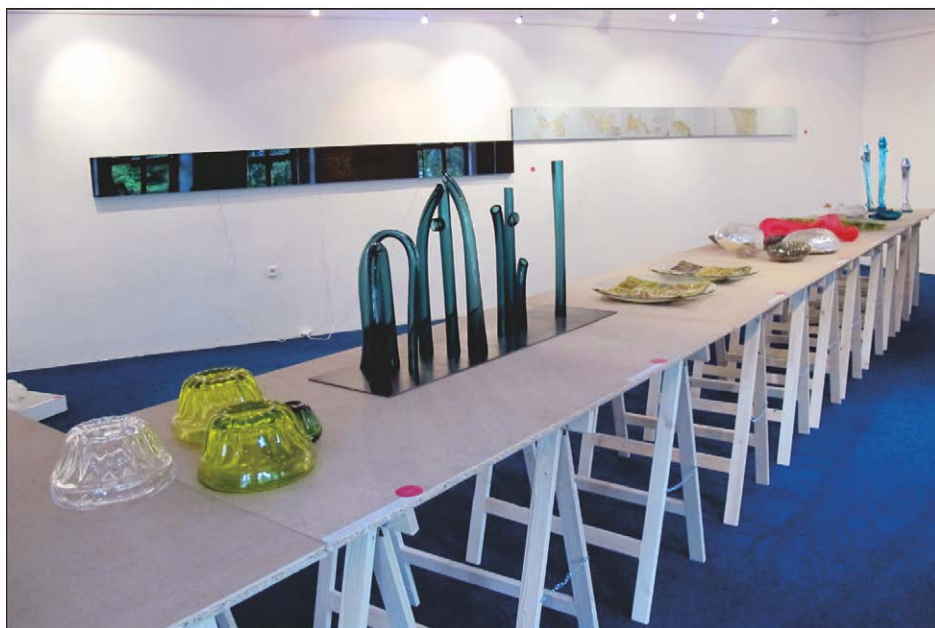
(J. Kolář v sochařském ateliéru Ostravské univerzity).

Autor vsetínské výstavy uměleckého skla MgA. Josef Divín ji pojal jako působivou konfrontaci studentských prací nejen mezi sebou navzájem, ale i s tvorbou vedoucích výtvarných pedagogů. Pro valašskomeziříčskou SUPŠ sklářskou byla tato výstava svým významem výstavou roku, neboť přinášela to nejkvalitnější, co se během školního roku 2010-11 v ateliéru designu skla zrealizovalo. Zároveň předkládala i výsledky spolupráce s vysokoškolskými ateliéry, kterým škola poskytuje nezbytné technické zázemí.

Touto výstavou valašskomeziříčská sklářská škola opět přesvědčila o své kvalitě v oboru sklářského umění, v němž vycho-

Soubor - J. W. Goethe a jeho blízcí, kolem 1900. J. & L. Lobmeyr, Vídeň - závod Kamenický Šenov, maloval Karl Fiedler

Z výstavy 1+4 SKLO/GLASS

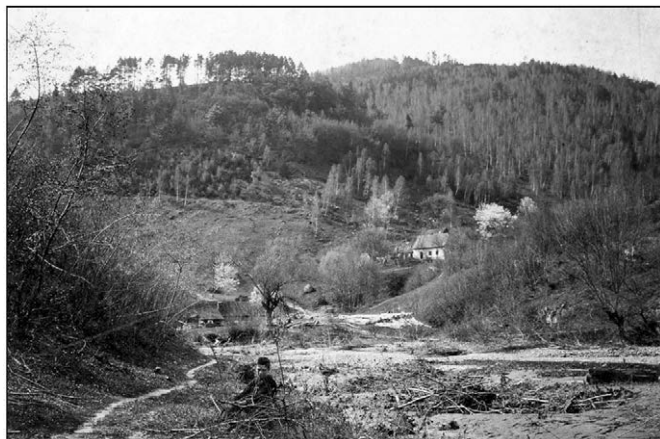
Foto O. Mehešová

vává tvůrčí i řemeslně zdatnou nastupující generaci sklářských ateliérových umělců. Studenti za své realizace získávají práven ocenění a sklízí úspěchy na výstavách nejen doma, ale i v zahraničí. Z oceněných prací byly na výstavě k vidění Sladkosti od Sebastiana Kitzbergra, který za ně na mezinárodní přehlídce sklářských středních a vysokých škol Junior Glass Match Sanssouci 2011 v Karlových Varech obdržel hlavní cenu v kategorii středních škol.

Zapomenuté Valašsko ve fotoarchivu Muzea regionu Valašsko

připravila Hana Jabůrková

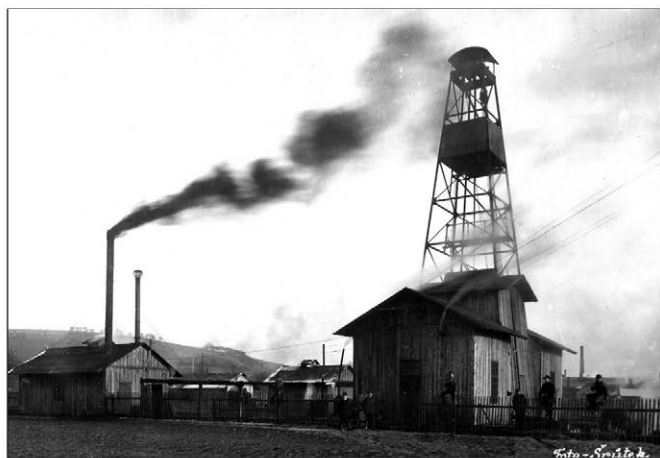
2

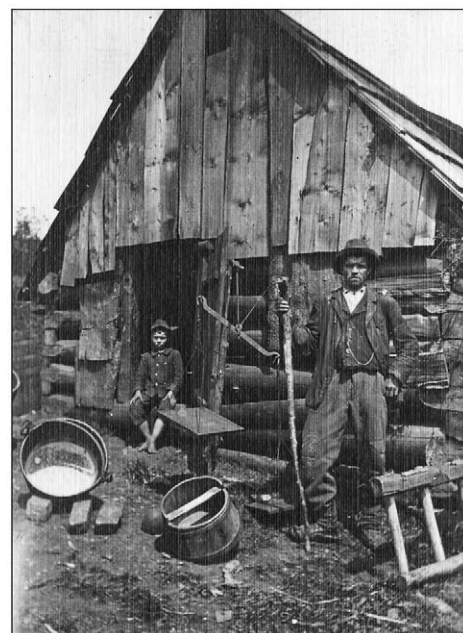
1

3

5

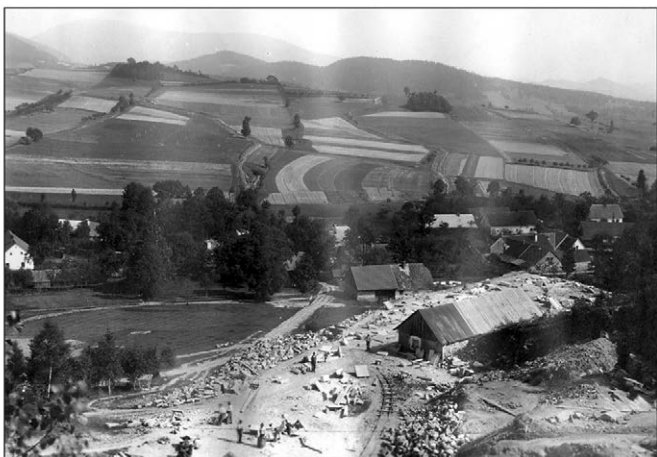

4

6

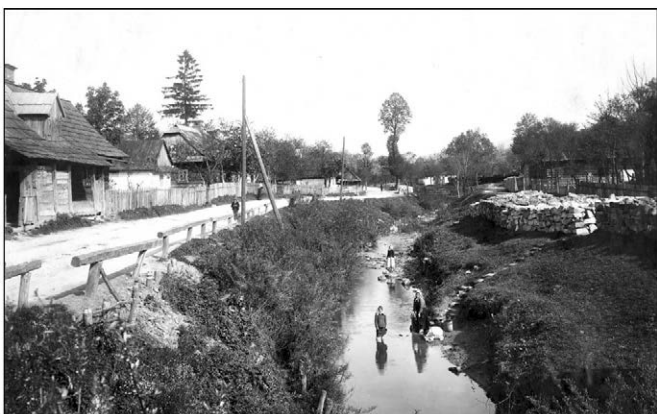
- 1 Na soutoku Vsetínské a Rožnovské Bečvy u Valašského Meziříčí se starým poličenským mostem
- 2 Krajina projektované vodní nádrže na Bystřičkách u Valašského Meziříčí, poč. 20. stol (Foto Kleinen, Krásno)
- 3, 4 Koliba a košár na Černé hoře pod Radhoštěm (dnes součástí expozice ve VMP v Rožnově p/R)
- 5, 6 Dolování černého uhlí Na drahách v Choryni u Valašského Meziříčí, poč. 20. stol. (v r. 1908 vrtání zastaveno) (Foto O. Šrůtek, VM)

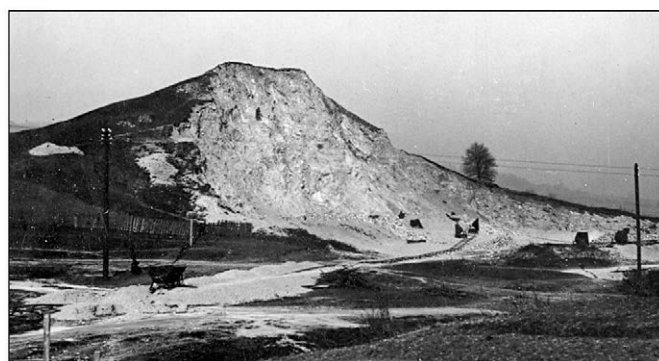
7

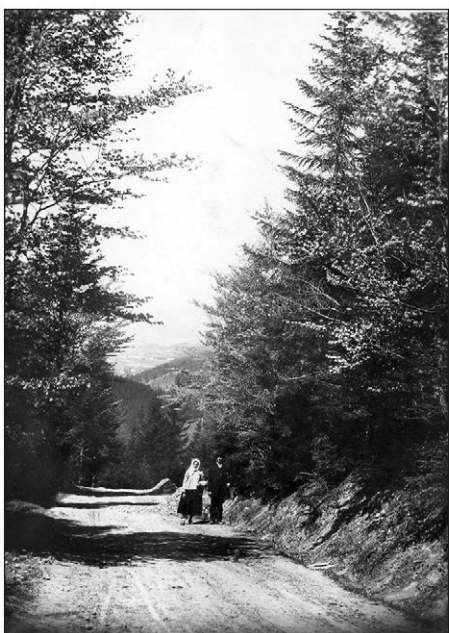
8

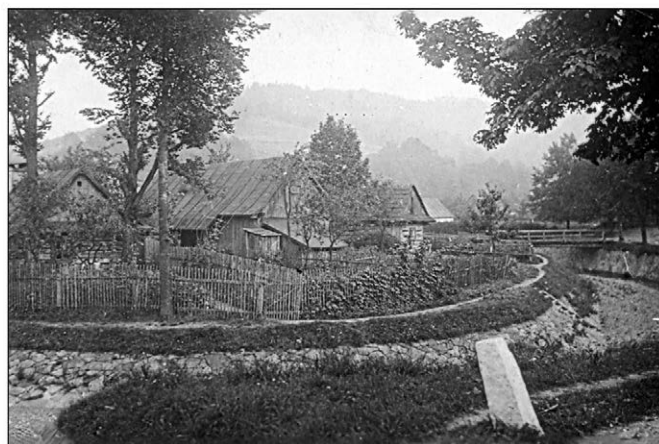
9

11

10

12

13

7 Starý kamenolom v Zubří-Lipůvce (Foto O. Kotouček, Rožnov p/R)

8 Valašskomeziříčské „Benátky“ u Rožnovské Bečvy

9 Tylovice u Rožnova p/R

10 Silnice z Rožnova p/R na Valašskou Bystřici

11 Lom štramberského vápence svrchnojurského stáří v Jasenici u Valašského Meziříčí, r. 1941

12 Shluk valašských chalup v Rokytnici u Vsetína na poč. 20. století

13 Původní podoba vsetínské ulice Na Kopečku

14

18

15

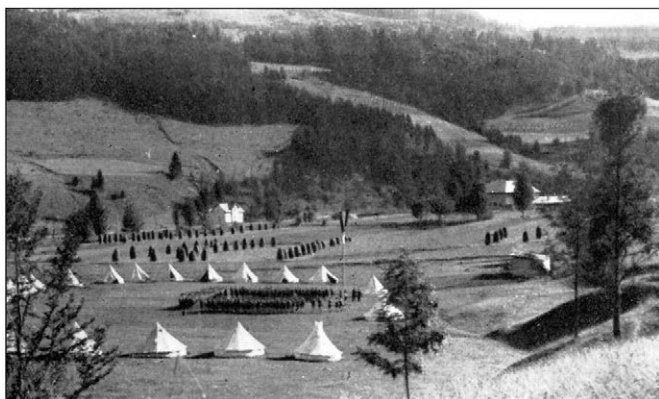
19

16

20

17

14 Masarykova chata na Beskydě (česko-slovenské pomezí na Bumbálce) vyhořelá do základu v r. 1952

15 Hostinec s turistickou útulnou Martiňák na Horní Bečvě

16 U výletní hospody v Lázkách ve Vsetíně

17 Letní tábor Hitlerovy mládeže (Hitler-Jugend) z Moravské Ostravy ve Velkých Karlovicích, období 2. světové války

18 Zahradní altán v zámeckém parku Kinských v Lešné u Valašského Meziříčí, 1. pol. 20. stol.

19 Z interiéru Thonetova zámku v Halenkově-Dinotici, 1. třetina 20. stol.

20 Rozhledna Cyrilka na Radhošti, 1895

Alfréd Radok a jeho odkaz Valašskému Meziříčí

Ivana Martišková

Alfréd Radok (17. 12. 1914- 22. 4. 1976) byl český režisér a zakladatel Laterny magiky. Málokdo však nejspíš až do letošního června věděl, že se v době nacistické okupace skrýval spolu se svým bratrem Emilem (22. 3. 1918 - 6. 1. 1994) před gestapem ve Valašském Meziříčí a započal zde také svou uměleckou dráhu. K připomínce jeho zdejšího působení vznikl projekt *Odkaz Alfréda Radoka městu Valašské Meziříčí*, jehož vrcholem se stalo představení *Lávra@král.cz* v podání *Mladé scény II.*, uspořádané k příležitosti Radokova prvního režijního počínu - hry *Král Láva*, jejíž slavnostní premiéra v podání *Mladé scény* proběhla 29. června 1940.

Celý projekt vznikl z iniciativy Základní umělecké školy Valašské Meziříčí, která jej uskutečnila ve spolupráci s Městem Valašské Meziříčí, Muzeem regionu Valašsko, Gymnáziem Františka Palackého ve Valašském Meziříčí a Kulturním zařízením města Valašské Meziříčí.

Z Radokova života

Vysokoškolská studia obou bratrů v Praze přerušilo uzavření českých vysokých škol nacisty 17. listopadu 1939. V rodných Kolodějích nad Lužnicí zůstat nemohli, azyl však našli pod pseudonymy Karel Kat (Alfréd) a Petr Kat (Emil) ve Valašském Meziříčí. Původně sem přišli nejspíše jen s úmyslem přečkat válku, ovšem Alfréd se brzy seznámil s místními divadelníky Sokola a díky nim i dlouhé divadelní tradici zde našel skvělé podmínky pro svou uměleckou činnost. Roku 1940 proto založil avantgardní divadelní soubor *Mladá scéna*, sestávající ze skupiny mladých nadšenců, kteří navzdory nacistické okupaci a perzekuci kultury toužili hrát divadlo. Pro *Mladou scénu* režíroval svou první inscenaci, čili již výše zmíněného *Krále Lávu* od Karla Havlíčka Borovského.

Po veleúspěšném představení se stal Alfréd asistentem režie v divadle D 41 jím obdivovaného Emila Františka Buriana a i přes nebezpečí zatčení a svůj „neárijský“ původ se vrátil do Prahy. Meziříčskou *Mladou scénu* poté vedl Svatoslav Papež. Po zatčení E. F. Buriana roku 1941 bylo divadlo D 41 rozpuštěno a Radok přešel s většinou souboru do Městských divadel pražských. Zde připravil inscenaci Mahenovy hry *Mezi dvěma bouřkami*, kterou si sám pro sebe označil jako „první Laternu magiku.“ Představení však nakonec pro režisérův židovský původ uvedeno ani nebylo, on sám musel roku 1944 práci přerušit a byl převezen do internačního tábora Klettendorf.

Po osvobození se Radok k divadlu vrací řadou úspěšných počínů, za všechny jmenujme například filmy *Daleká cesta* (1948) o proná-

sledování židů, *Divotvorný klobouk* (1951) či mezinárodně úspěšný *Dědeček automobil* (1956).

Roku 1958 se začíná psát historie Laterny magiky- tohoto roku Alfréd Radok se scénografem Josefem Svobodou vytvořili pro Světovou výstavu Expo 1958 v Bruselu a její Československý pavilon představení, nazvané *Laterna magika*. Radokova *Laterna magika* pojící divadelní akci s filmem měla zásadní podíl na úspěchu Československa na této výstavě. Totéž jméno poté dostalo v Praze divadlo v budově paláce Adria na Národní třídě, v němž byl pro velký úspěch v Bruselu program uváděn - česká premiéra se konala v květnu 1959. Uměleckým ředitelem byl Radok až do roku 1973, kdy jej na postu vystřídal již zmíněný Josef Svoboda. V polovině 70. let se *Laterna magika* stala součástí Národního divadla v Praze a se svými programy procestovala takřka celý svět.

Léta slávy a úspěchu v Radokově životě několikrát vystřídalý zákaz činnosti nejprve z rasových, později i politických důvodů.

Srpnové události roku 1968 jej vedly k emigraci se ženou i dětmi do Švédska, jež se mu stalo novým domovem. Až do své smrti režíroval řadu úspěšných divadelních představení v různých evropských zemích. Na jaře 1976 přijel do vídeňského Burgtheatru režírovat aktovky Václava Havla, uprostřed příprav však zemřel na infarkt. Pochován je ve švédském Göteborgu.

Za pásmo *Laterna magika* byl Alfréd Radok roku 1959 poctěn Státní cenou, získal tituly Zasloužilého umělce a Národního umělce. Za film *Dědeček automobil* získal na festivalu v San Sebastianu roku 1957 Stříbrnou mušli a cenu filmové kritiky. V roce 1991 byl vyznamenán řádem T. G. Masaryka III. stupně in memoriam.

Odkaz Alfréda Radoka městu Valašské Meziříčí

Ve středu 29. června 2011 Valašské Meziříčí ožilo divadlem. Od 16. 00 hodin slavnosti zahájil na náměstí happening Divadla Continuo, *Mladé scény II.*, souboru bicích nástrojů ZUŠ Valašské Meziříčí Bim - Báb a performerů z taneční skupiny D - Company. Hudebníci, herci i diváci se poté přesunuli do M - klubu v zámku Žerotínů, kde od 17. 00 hodin proběhl pořad s prvky Laterny magiky „Jak múzy za války nemlčely“. V pořadu s Janem Burianem účinkovali studenti Gymnázia Františka Palackého, studenti ZUŠ a další hosté, mezi nimiž nechyběl ani David Radok – syn Alfréda Radoka a vynikající operní režisér. V závěru pořadu předal symbolicky David Radok Základní umělecké škole ve Valašském Meziříčí, která stála u zrodu celé akce, souhlas s čestným použitím jména Alfréda Radoka v názvu školy. Večerní program oslav započal v 19. 30 hodin u Dělnického domu (tedy v místě, kde 29. června 1940 proběhla slavná premiéra *Krále Lávy* v režii Alfréda Radoka, v podání *Mladé scény*) happeningem Divadla Continuo a *Mladé scény II.*

Poté se divadelní dění přesunulo na venkovní scénu u zámku Kinských, kde program slavnosti vyvrcholil ve 20. 30 hodin premiérou představení *Lávra@král.cz* v podání členů

Mladé scény II. pod vedením Bohumily Plesníkové. Po tomto satirickém představení nadešla chvíle setkání „slavných synů slavných otců“ – Davida Radoka a Jana Buriana. Symbolickou tečkou za slavnostmi učinilo závěrečné vystoupení Divadla Continuo s představením *Finis Terrae* o nikdy nekončící cestě za slávou a její ceně. Úlohy průvodce celým projektem se zhostil Jan Burian - český písničkář, moderátor, spisovatel a cestovatel, syn E. F. Buriana.

Na závěr je nutné zmínit, že slavnosti *Odkaz Alfréda Radoka městu Valašské Meziříčí* proběhly pod záštitou Radokova velkého obdivovatele a zároveň přítele, pana Václava Havla.

Součástí projektu se stala v termínu 22. 6. - 16. 10. 2011 také výstava¹ *Odkaz Alfréda Radoka městu Valašské Meziříčí* v Muzeu regionu Valašsko, zámku Kinských ve Valašském Meziříčí. Návštěvníci této výstavy se mohli dozvědět nové skutečnosti vyplývající z historického bádání o souvislostech spjatých s Alfrédem Radokem a meziříčskou *Mladou scénou*. Chronologicky uspořádané panely informovaly o okolnostech příchodu Alfréda Radoka a jeho bratra Emila do Valašského Meziříčí, přinesly dobové ohlasy na představení *Král Láva* 29. června 1940, další panely představily členy souboru *Mladá scéna* v roce 1940. Seznámily s Radokovou poválečnou tvorbou, pod nadpisem *Odkaz Alfréda Radoka* po roce 1989 přiblížily významné divadelní ceny, udělované v České republice na počest Alfréda Radoka, za zmínku stojí také přátelství Alfréda Radoka s Václavem Havlem i umělecké počiny Radokova syna Davida. Výstava nezapomněla ani na přínos založení divadelního souboru *Mladá scéna II.* Bohumilou Plesníkovou, které se stalo, slovy autorky výstavy, „první kostkou v dominu, která spustila celou řadu akcí v projektu *Odkaz Alfréda Radoka městu Valašské Meziříčí*“.

LITERATURA

online Slovník české literatury po roce 1945. Dostupné z <http://slovníkceskeliteratury.cz> [2011- 10- 25].
<http://www.muzeumvalassko.cz/vystavy/archiv/odkaz-alfreda-radoka-mestu-valasske-mezirici/> [2010- 10- 25].
<http://www.laterna.cz/divadlo/historie/> [2010-10-25].

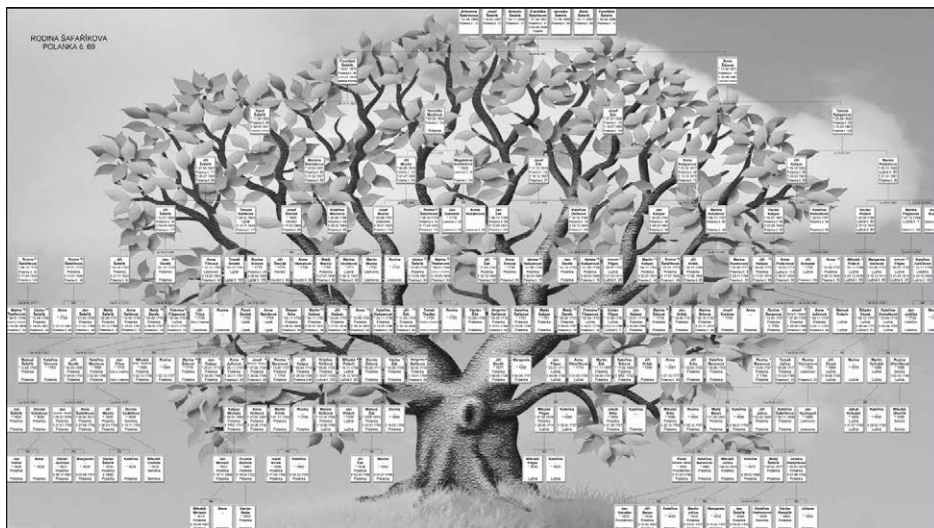
POZNÁMKY

¹¹ Autorkou výstavy byla paní MgA. Bohumila Plesníková, koordinátorkou Mgr. Jiřina Fabiánová. Z informačních panelů k této výstavě byla čerpána část textů použitých k tomuto článku.

Divadelní představení na venkovní scéně u zámku Kinských ve Valašském Meziříčí

Foto Základní umělecká škola Valašské Meziříčí

Autor M. Buďa

Rodokmen Valašské Polanky

Petr Odehnal

Valašská Polanka je poprvé v historických pramenech zmíněna k roku 1361. Letos se v obci v polovině srpna uskutečnily oslavy 650. výročí této písemné zmínky, což by ovšem samo o sobě ještě nebylo důvodem k sepsání zprávy pro Valašsko. Jenže obec dostala k svému výročí unikátní dar. Historička a genealožka PhDr. Jana Volfová – Hovořáková zpracovala otcovské i mateřské linie jedenácti nejstarších rodů, které v obci žijí od poloviny 17. století (!) až do současnosti.

Původně chtěla autorka, pocházející ze sousední Lužné, najít v obci jen své vlastní předky, což se jí ale zpočátku příliš nedařilo. Až rozkrytí celé sítě vztahů jí pomohlo jednotlivé vazby osvětlit. Celkem ve Valašské Polance zmapovala 1 030 rodin. Data pro zpracování rodokmenů byla čerpána z matrik uložených v Moravském zemském archivu Brno a v Zemském archivu Opava, celkem bylo zpracováno 82 matrik narozených, oddaných a zemřelých. V rodokmenech jsou údaje o 1 960 lidech (narození, sňatek a úmrtí), což celkově čítá 5 880 dat.

Rodokmeny jsou zpracovány za pomoci speciálního genealogického softwaru, o výslednou grafickou podobu se zasloužil Mojmir Buďa. Tištěná podoba, která se stěží vejde na osmnáctimetrový pruh papíru, byla veřejnosti slavnostně představena na vernisáži v místní základní škole v pátek 19. srpna 2011. Početní návštěvníci oslav mohli rodokmen obdivovat a studovat (a také si s jeho autorkou povídat)

do neděle 21. srpna. Materiály nicméně budou trvale přístupné jednak na obecním úřadě, jednak budou zařazeny do příslušného archivního fondu obce Valašská Polanka, uloženého ve vsetínském okresním archivu.

Trubiska – lovecký zámek v Pozděchově

Václav Popelka

Asi tři kilometry od hlavní silnice Valašská Polanka – Zlín před obcí Prlov v údolí Trubiska stojí lovecká chata, místními výhradně zvaná „zámek na Trubiskách“. Jedná se o sрубovou stavbu z 2. pol. 19. stol. postavenou Stillfriedy, majiteli vizovického panství i této části Vizovických vrchů. Ve stejné době byla v jakémsi kruhu kolem zámku zřízena asi 600 hektarová obora, tedy oplocený kus lesa, kde se tehdy chovala srnčí zvěř. V sousedství zámku bylo zřízeno několik menších a dva větší rybníčky, byla postavena další, menší budova připomínající prostou valašskou chalupu, které se říkalo kuchyně, a také tak sloužila.

Majitelé zakládali převážně smrkové porosty, dbali na to, aby byl les v pořádku. Zajímavostí bylo, že do zalesňovaných ploch mezi sazenicemi smrku vysazovali douglasku tiso-listou (*Pseudotsuga taxifolia*) importovanou

ze Severní Ameriky a touto introdukovanou dřevinou vysazovali monogramy své rodiny. Dodnes tady několik mohutných stromů douglasky tu dobu připomíná.

Po základní vojenské službě jsem nastoupil jako lesník u Lesního závodu Vsetín na pole sí Pozděchov a byl mi svěřen právě lesnický úsek Trubiska v údolí na katastrálním území Prlov a Pozděchov, tedy ona bývalá už obora se zámečkem ve svém středu. Zajímal jsem se o minulost místa, kam jsem nastoupil, a ptal se na ni starších lidí z okolí. Od nich vím i některé skutečnosti, které zde popisují.

Obora prý zanikla časem, postupně se rozpadaly ploty a na vině prý byly obě, ale zejména druhá světová válka. Ještě za mého více jak dvacetiletého působení na Trubiskách označovaly hranici bývalého panství poslední čtyři opracované pískovcové hraniční kameny s monogramem HB a letopočtem 1852. Prý se po mém odchodu z těchto lesů kameny ztratily. Lovecký zámek se po roce 1948 stal majetkem Státních lesů, které provedly nutné opravy a starají se o údržbu stavby. Ještě před mým nástupem do lesnické služby v roce 1976 se ze štítu ztratily prý mohutné parohy korunového jelena a ze stěny nad dřevěnou pavláčkou soška Madony. Jen odlišně zbarvené dřevo stavby, jakési skvrny a siluety na trámů, dokládají, že tam oboje bylo. Stejně tak prý zmizel i obrázek sv. Huberta, patrona myslivců, který visel na stromě asi 400 m od zámku u lesní cesty směrem k Pozděchovu. Já už jej neviděl.

Také se, bohužel, ztratil kolem roku 1990 zvonek z věžičky. Vzpomínám si, jak mi to bylo líto, a přitahován nějakou silou brouzдал jsem v gumových holínkách v sousedním potoce, až jsem jednoho dne našel ve vodě mezi kameny srdce zmíněného zvonu. Srdce jsem očistil, doma ho zavěsil, netuše, že i já zanedlouho opustím les a Trubiska, které zase s tím mým srdcem hodně pevně srostly.

Místní mi vyprávěli, že kolem zámku často lovila paní hraběnka, která přijížděla kočárem z vizovického zámku na Trubiska i na několik dnů. Doprovod ji vedl po vzorně upravených a vymetených loveckých chodnících a když byl čas oběda, tak právě tím zvonem z věžičky zámku paní hraběnku volali ke stolu. Někdy prý přijela na Trubiska celá hraběcí rodina. Místní dědové, v tom čase kluci, mi vyprávě-

Foto archiv MRV

Mladý lesník V. Popelka se svým prvním jelenem uloveným na Trubiskách 24. 9. 1977 v 7.45 hodin

Foto archiv autora

li, že se kamarádili se dvěma hraběcími syny, jezdili s nimi na saních a kluci i celá hraběcí rodina byli milí lidé. Když prý jel kočár či bryčka Pozděchovem, házeli ti z bryčky přihlížejícím dětem drobné mince.

Dnes je mnohé už jinak. Změnilo se samotné údolí. Jedna z povodní odstěhovala potok, vymazala některé rybníčky z krajiny. Něco udělala voda, něco člověk. Studené úzké, ale krásné údolí, kde člověka překvapí nehlášená bouřka. Krásná bujná příroda, kde roste i ten vzácný šafrán bělokvětý! Jednoho večera v roce 1994 (12. 9.) jsem tam potkal i medvěda hnědého. Jeho stopu 24 cm dlouhou a 14 cm širokou mám odlitou v sádře na stěně pokoje. Vedle ní visí paroží mého prvního jelena osmeráka, uloveného 24. 9. 1977 v 7, 45 hodin ráno právě na Trubiskách, což se do té doby v této honitbě a okolí nikomu předtím nepodařilo. V čase vizovických majitelů zde jeleni nebyli. Jelení zvěř se sem ze slovenských hor začala stěhovat až někdy kolem r. 1960. Nejprve migrovala, později se stala zvěř stálou a byl povolen její odstřel. Vyskytuje se tu i muflon, černá zvěř, jezevec, kuna lesní, čáp černý.

Zámeček na Trubiskách a jeho okolí svojí krásou přitahoval a přitahuje trampy a turisty. Jedním z návštěvníků tohoto přírodního koutu Valaška byl snad i malíř Mikoláš Aleš, který na konci 19. století pobýval na Vsetíně na pozvání vsetínského stavitele Michala Urbánka. Pravda je, že i já našel známý Alšův podpis na trámu u předposledního schodu nahoře u vstupu do patra zámečku. Je-li skutečně malířův a je-li dosud čitelný, to už opravdu nevím.

Přeji zámečku na Trubiskách a jeho okolí, ať bez dalších ztrát a úhony kráčí budoucím časem!

Autor vzpomínky, který kdysi jako mladý lesník tak rád lovil a staral se o lesy na Trubiskách, dnes vyměnil kulovnici za paletu a štětce. Lásku k barvám a vůni přírody, zvukům a tichu lesa dnes představuje v tvůrčí zaujetí.

(pozn. redakce)

Nejen babí léto zve do nového arboreta na Vsetínsku

Hana Jabůrková

Než vyrostе strom do celé své majestátní krásy, trvá to déle než jeden lidský život. Ten, kdo dnes vysazuje sazenice stromků, činí tak především pro své děti. Proto sázení stromů není všeobecně pro současné hospodáře činností populární, s okamžitými výsledky. O to více však činností nesmírně užitečnou. Dát vzniknout arboretu, tj. jakési sbírce živých dřevin, často cizokrajného původu, je činem rozhodně prozíravým a ušlechtilým. Vždyť kromě důležité okrasné funkce bude takový nově založený lesopark či dendrologická zahrada v dosahu několika desítek let plnit i funkci vědeckovýzkumnou a didaktickou.

S podobnými pohnutkami začala své arboretum tvořit i vsetínská radnice v letech 1998 – 2000 v rámci Městských lesů, s.r.o., na snadno přístupných pozemcích v rekreační místní části Vsetína - v údolí Semetínského potoka. S návrhem přišel v polovině 90. let tehdejší ředitel a jednatel Městských lesů Vsetín Ing. Jaroslav Růčka. Na projekt byla získána dotace z evropských strukturálních fondů INTERREG 3A ČR-SR.

Vlastní budování arboreta na jihovýchodním okraji Hostýnských vrchů o celkové rozloze 8,1 ha a v nadmořské výšce 339 – 383 m začalo likvidací přestárlého ovocného sadu. Takto získaná plocha se skládá ze dvou hlavních, na sebe navazujících částí: starší jižní části o rozloze cca 3,6 ha a novější severní, určené pro tradičně pěstované místní odrůdy ovocných dřevin na Valašsku a západním Slovensku, jejich zachování a prezentaci. Součástí arboreta by měly být i nové vodní plochy (zatím jeden chovný rybníček o rozloze 600 m²), doplněné vodní a mokřadní vegetací. Podél horního severozápadního okraje arboreta jsou vyčleněna území s provozními ukázkami pěstební činnosti v lese hospodářském. Součástí této lesnické části je i plantáž vánočních stromků se semenáčky smrku pichlavého a jedle bělokore. K samozřejmým provozním prvkům arboreta patří i síť vybudovaných travnatých chodníků, dřevěných můstků, vyhlídkových odpočívadel, tabulek s označením jednotlivých stromků, informačních tabulí a valašskou lidovou architekturou inspirované dřevěné oplocení se vstupní bránou. Do budoucna se rovněž počítá s vybudováním parkoviště, informačního centra a hygienického zázemí pro návštěvníky lokality.

Vlastní dendrologická část arboreta byla navržena zahradním architektem prof. Ing. Ivanem Otrubou, CSc. Tvoří ji několik oddílů z hlediska geografického (výsadba stromů a keřů podle jednotlivých světadílů), zohledňujících přirozený původ botanických druhů dřevin, vhodně doplněných oddíly s dřevinami okrasnými (např. větší výsadba skupiny rododendronů na břehu potoka).

První výsadby zde byly zahájeny v roce 2002. Dnes hostí arboretum kolem osmi stovek evidovaných stromů a keřů – mezi nimi je na 300 druhů a poddruhů a asi 17 kříženců, 14 variet a forem – celkově příslušných ke 110 bo-

tanickým rodům ze 47 čeledí. V rámci nich je uvedeno i více než 130 kultivarů označených jmény a dalších asi 20 kultivarů, u nichž se jejich přesné jméno zatím zjistit nepodařilo. Na podrobnější určení čeká také několik desítek exemplářů, u nichž současné stádium vývoje umožňuje určení pouze do úrovně rodu. Stejně tak roste k podrobnějšímu zpracování odborníků i pomologická sbírka více než stovky tradičních krajových odrůd ovocných dřevin, především jableň, hrušň a slivoní švestek.

K bližšímu poučení návštěvníků slouží důkladně zpracovaná příručka vydaná v květnu letošního roku Městskými lesy Vsetín s názvem „Arboretum Semetín – Průvodce“. Nechybí v ní kompletní soupis všech evidovaných dřevin, celková orientační mapa všech částí arboreta, ani návštěvní řád.

Vybavena tímto tištěným průvodcem, sportovní obuví, fotoaparátem a chutí poznat novou turistickou zajímavost na Vsetínsku, vyrazila naše malá skupinka zvědavých návštěvníků za krásného slunečného počasí letošního babího léta do Semetína. Hned v nástupní zóně se nás ujal provozně-technický pracovník arboreta, lesník Bohumil Srba, který právě granulami zaujatě krmil kapříky a pstruhy nasazené v rybníčku. Bohužel, ryby neudělaly radost ani jemu, ani nám a nad hladinou se tentokrát neukázaly. Po krátké odborné instruktáži tohoto vitálního a příjemného pana správce jsme se chodníčkem vydaly za poznáním vysazených dřevin.

Zpočátku jsme se jenom kochaly přírodními scenériemi, okukovaly ušlechtilý porost a divily se podivným „kultivarům“, třeba buku s listy vykrojenými stejně jako mají duby, jasanu zobanolistému nebo jirovci pleťovému s jediným zralým kaštanem, ozdobeným bílou skvrnkou. Všechny nás okouzilo červenožlaté podzimní olštění zmarličníku nádherného, které navíc

Vstupní brána do arboreta

Foto H. Jabůrková

Studium zajímavých kultivarů dřevin

potěšilo typickou vůni medového perníku. Podzemní prosluněná barevnost okolní přírody nás inspirovala k hravosti. Začaly jsme vyhledávat druhy dřevin, které dnes díky bohaté nabídce trhu můžeme pěstovat i v soukromých zahradách, jako jsou ozdobná jedle korejská, štíhlý smrk ajanský nebo nádherně přehrávající smrk omorika 'Pendula', tzv. „himálajský šerík“ neboli komule či budleja Davidova, přitahující na své bohaté květy motýly, ale i urostlejší a cizokrajně vyhlížející metasekvoje čínská. Upozorňovaly jsme se navzájem na názvy dřevin pro nás dosud úplně neznámých, jako je netvařec kalifornský, ořechovec pekanový, diervila (= zanice) nádherná a další. Zasloužený úžas a zvědavé pročítání identifikačních cedulí skládily i autorem výsadby záměrně vytvořené skupinky okrasných dřevin jednoho či více podobných druhů v užasně rozmanitosti jednotlivých exemplářů. Nádherně barevnou skupinku tak vytvořily např. už plodící kultivary jabloní (drobnoplodá, purpurová, sloupovitě rostoucí a další). Také háj cypřišů, tisů a jalov-

ců s nepřehledným množstvím odstínů zelené, modré a stříbrné barvy, tvarů habitu a různorodosti olistění lákal k zastavení a ztišení.

Po pomyslné procházce několika kontinenty, mezi dřevinami Severní Ameriky, Asie (hlavně východní), Eurasie a Evropy, včetně Středoze-
mí, jsme se chodníčkem vrátily zase zpátky na naše Valašsko, prezentované ovocným sadem s dozrávajícími jaderňičkami, renetami, „kyse-
láči“, „kožoušky“ a dalšími tradičními krajovými odrůdami.

Tím ale naše exkurze zdaleka nekončila. Obětavý pan Srba nás naložil do svého terénního vozu a odvezl na nedalekou Nivku, aby nám tam představil ubytovací a rekreační zařízení Městských lesů, vybudované z bývalé hájovny, ve které léta sám bydlel a sloužil. Dnes mohou tyto renovované prostory v tichu lesní mýtiny využívat všichni zájemci o turistiku, horské sporty a rekreaci. Nebo jen jako příjemné zázemí pro firemní akce.

Závěrečná projížďka s panoramatickým výhledem do údolí Bečvy se Vsetínem v zapadajícím slunci a malebnou kulisou Vsetínských vrchů nad ním náš výlet za poznáním korunovala.

A mně nezbyvá než splnit svůj slib a pozvat všechny čtenáře k návštěvě vsetínského arboreta v Semetíně. Zvláště pak pedagogy a školní mládež, která zde načerpá nejen spoustu vědomostí o přírodě, ale užije si i tolik potřebného čerstvého vzduchu. Příroda

Poprvé plodící jablonoň jaderňička

Správce arboreta B. Srba

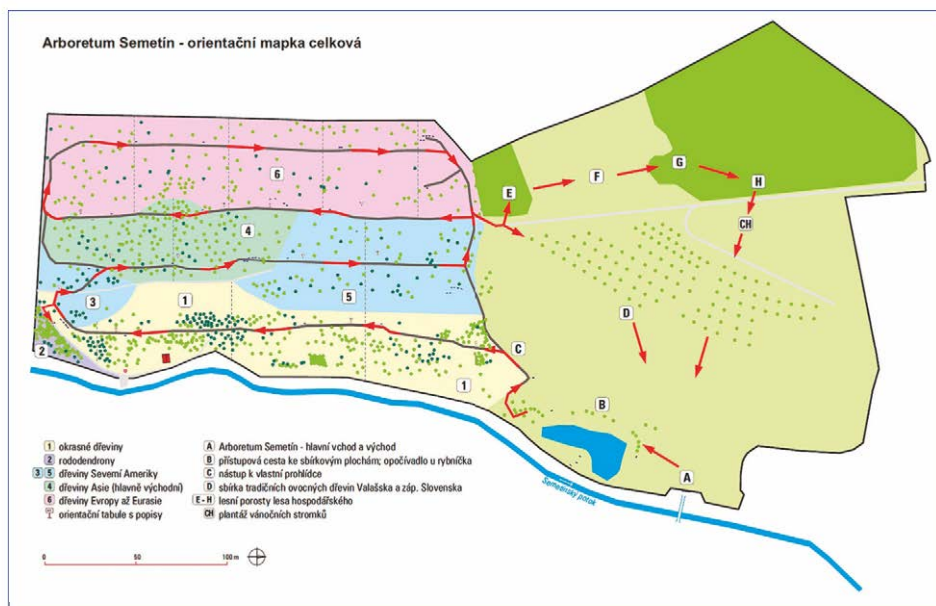
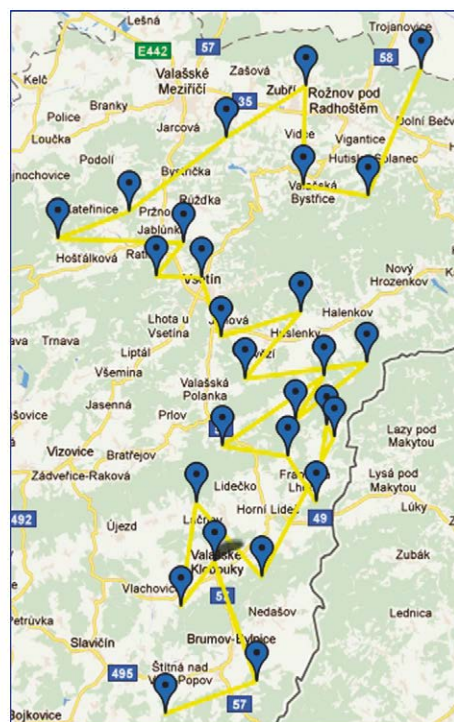
má své kouzlo po celý rok; arboretum navíc ukáže proměny roční doby v detailech a v přímém kontaktu. Výlet do Semetína (cesta autobusem městské hromadné dopravy z centra Vsetína nezabere více než 15 minut!) lze navíc pojmout jako odpočinek od přetechizované školní výuky a návrat k přírodě, která se nám dnes, bohužel, tolik vzdaluje!

Novodobé strážní ohně na moravsko-slovenském pomezí

Pavel Mašláň

Trasa strážních ohňů

Štítná nad Vlčí - Bylnice, Maděrovec - Valašské Klobouky - Křekov - Tichov - Valašské Klobouky, Královec - Valašská Senice 2x - Francova Lhota - Pulčín - Lužná, Vráblovky paseky - Galovské lůky - Zděchov, Hajdovy paseky - Huslenky, Čerňanská Kyčera - Hovězí, Snov - Huslenky, vysílač - Ústí, u vodjemu - Vsetín, Čup - Semetín, pod Křížovým - Jablunka, nad Kobylou - Troják, Bludný - Prženské paseky - Malá Lhota - Zubří, Skalka - Valašská Bystřice, Bůrov - Valašská Bystřice, Činov - Radhošť

V sobotu 22. října proběhl třetí ročník akce nazvané Strážní ohně. Jedná se o rekonstrukci starého způsobu signalizace, kdy strážci na kopcích pomocí zapálených ohňů varovali lidi žijící ve vesnicích před blížícím se nebezpečím a tím jim umožnili včas se ukrýt. V současnosti, kdy Valašsko není sužováno nájezdy nepřátel a ke komunikaci se používají mobilní telefony a internet, byla tato tradice obnovena skupinou nadšenců za účelem propojování a setkávání lidí. Letošní ročník spojil dvacet sedm stanovišť s ohni. Trasa začínala u Štítné nad Vlárí, byla dlouhá 176 km a končila na hoře Radhošť. Světelný signál vytvořený vhozením suchého kletší do ohně prošel celou trasou za půl hodiny. Hlavní zásluhu na úspěšném průběhu akce mají, kromě samotných účastníků, organizátoři Tomáš Háček a Beata Bocek, kteří věnují spoustu času a úsilí na její uskutečnění.

Čekání na signál v Bylnici-Maděrovci Foto autor článku

Kostelní gatě

Takej občas nevíte, co si vzít na sebe? Šak je přecaj rozdíl, esli jdete do práce, supermárketu či do kostela. Esli to tmavší oblečení či světlejší, jak to všecko sladiť dohromady a esli to už není moc z módy. Dneskaj tak přemítajú nejen roby, ale aj jejich silnější polovičky, cěrky a ogaři či děcka sotva školkú povinné. Věru takové starosti by si asi přáli měť prvej na valašských kotároch, kde jedno oblečení bylo na všední deň a druhé eném na nedělu a zvláštní příležitosti...

Za Ozéfem Kvasniců, ogařskem z poslední třídy měšťanky, sa raz v páteční navečer přilúdá Janek Šebestů, súsed a velký kamarád, s kerým vymastili nejedno alotrio. Ozef už našponovaný, že půjdú na dolní konec dědiny zkontrolovat' hrušky, sa celý diví, že Janek nemože a není mu moc do řeči. Tož to z něho tahá jak z chlupatěj deky – Šebestovi sú pozvaní na svadbu, a tak sa každý doma chystá, každý kúsek oblečení mosí byť jak nový. Enomže Janovy kostelní gatě sa minulú nedělu potulovaly po trnkách, pohověly si trochu u ohňa, čisi ruka si o ně opucovala do

popela spadlý zemiňák a ten týdeň uběhl nejak podezřeले rychle, že už není možná je do zítřka vyprat' a sem tam trochu aj zalátat'. Maměnka, když to viděla, eném zalomila rukama a tatíček začal krútit hlavú, né enem k povzdech, ale aby sa porozhlédnul, kde nechal opřený čagan. Janek zasěj, kde nechali tesaři dveře. Kerý ogar by čekal na takovou pjesničku. Tak místo čagana za ním doletělo eném to, že bez čistých gatí ostane doma. Jankovi sa už týdeň zdálo o svatebních koláčkoch a tož ešče za letu vyšpekuloval, že první pomoc by mu mohl poskytnúťvěrný druh Ozéfek. Šak čahún je to podobný a navíc si kostelní gatě velmi opatruje - řemeň jeho taty mu to už takéj několikrát vysvětlil. Ozéfek sa najprv krútil jak právě chycený slepýš, ale když mu kamarád slíbil, že mu přinese z téj svadby koláče, tož nakonec slovo dalo slovo. Janek sbalil Ozéfkovy sváteční gatě jak velikú svátost honem pod košulu a ponáhlal sa dom, aby si to jejich majitel nedaj bože nerozmyslel.

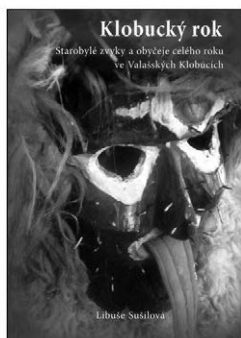
Deň sa otočil prám jak ty koláče na svadebním stole a Ozéfek druhého dňa navečer už netrpělivě vyhlédal kamaráda s gatěmi a sladkú odměnu. Enomže sluněčko zmizelo za obzorem, začalo sa šerit' a nikde nikdo. Co včil? V nedělu ráno sa musí do kostela a přecaj tam nemože v tom, co má na sobě. Tož hybaj k súsedom. Tam sa divili, že šak Janka doma není a majú za to, že sú spolem. Ozéfek jde celý v rozpakoch dom. Kde sa mohli minút'? Špekuluje, jak přežije zítřejší ráno, když uhlédne cosi na zápraží. Gatě! Žádná dūra a barva takéj súhlasí. Vedla leží ešče v pomačkaném papíře neco rozdrobených koláčků. Uff, oddechne si Ozéfek a honem všecko spakuje před domácima zvědavcama - gatě za košulu a koláčky do břucha. To sa dobře spalo! V nedělu ráno sa ale jaksí zapomněl v peřinách, eném tak tak sa stihnúl procpat' za rodnú do kostelní lavice. Zle tatíček zvednúl obočí. Chvilku bylo ticho, jak panáček začal mšu, enomže pak sa

dokola začalo ozývat' jakésik podivné brblání, aj chichotání. Ti, co seděli vepředu, sa otáčali, ti vzadu přidávali na hlase. A všeci směrem k Ozéfekovi. Aj Jura Plěšků, co povětšinu v lavici dospával noc či ryl nejaký ten znak, sa na něho všelijak uščuřoval a dokonca si přicpával nos! Náš hrdina už zčervenal jak rak v polévce, když učitil, že ta pohroma sa šíří asi od něho. Enomže – ruku aj dušu by dal do ohňa, že jemu sa nic náhlého nepřihodilo. Ale vysvětlujte takovou věc, když si každý myslí a cítí svoje. Navíc tatíček už podruhéj vytáhl obočí, a tak Ozéfek už moc nešpekuloval a vyplížil sa z kostela jak ten Kájínek z Mirova. Ešče stačil uhlédnúť, jak sa Janek Šebestů krčí vzadu v lavici. Za kostelem sa prohlédne, co mu krk dovolí a ruky dosáhnú, ale dočista nic nenajde. Eném ten smrad sa ho furt drží. Tož si tu záhadu donese až dom. Tam už konečně može gatě řádně proštudovat' a najít zdroj tej nepravosti a haňby. No baže! Kde sa na nich vzala ta nová lata? A proč je tak škaredě přišitá a navíc ešče zevnitřku? Že si pro ty večerní koláčky a ranní fofr ničeho nevšimnú! Opatrně jak pyrotechnik křivákem odpáral nit' a byl doma. Místo zašitéj dűry mu tam Janek zamaskoval kúsek vlastního neštěstí. Ozéfek sa už už nadechoval, aby si pěkně spravedlivě zanádal, když uslyšel v siní chalupy cosi šramotit. A to už tam přešlapoval skrúšeně Janek, který místo zpovědě radši utěkal za kamarádem, aby sa vyzpovídal jemu – na téj svadbě sa nACPál až haňba, sládké aj kyselé, a tož břuch sa vzbűřil a stalo sa, že Jan nestihl včas doběhnúť tam, kam aj císař pán běhával sám... Oprat' gatě by nestihnúť, šak byly z ovčí vlny a ta schne počertech dlúho. Tož to trochu seškrábnuť a přidál nahonem větší záplatu. Enomže ta byla slabá na tajemství kostelních gatí...

Volně na motivy vzpomínek staříčků a staře-nek z Horního Vsacka zpracoval **Michal Janiš**

*O Valašsku
na Valašsku*

VÝBĚR Z NOVÝCH REGIONÁLNÍCH PUBLIKACÍ

Libuše Sušilová: Klobucký rok

Starobylé zvyky a obyčeje celého roku ve Valašských Kloboučích. Podle vypravování své matky Marie Pohořelé, narozené v roce 1883 ve Valašských Kloboukách. Psáno nářečím z Valašských Klobouk.

Valašské Klobouky, 2010, 63 s.

Když se první část nákladu knížky Libuše Sušilové objevila na loňském klobuckém Mikulášském jarmaku, jen se „po ní zaprášilo“ a zájemci si museli počkat „na doplnění zásob“. Není divu. Pro Klobučany je to knížka známá a oblíbená místní osobnosti - tetiny Sušilové, pro znalce knižní vydání cenného etnografického a folklorního materiálu z pera autorky, která v druhé polovině dvacátého století patřila k respektovaným znalcům tradiční kultury Valašských Klobouk a jižního Valašska vůbec.

Dodatek k titulu je mimořádně významný a cenný: uvádí jméno informátora autorky, přesně lokalizuje prezentovaný literární materiál, upřesňuje jeho časové určení a navíc určuje dobovou podobu místního dialektu. Jak je uvedeno v redakční poznámce, jde o knižní vydání textu, který vyšel v roce 1964 v tehdy ještě cyklostylovaných Vlastivědných kapitolách z Valašskokloboucka s opravou překlepů, formálních a pravopisných přehlédnutí a s odstraněním redakčních vysvětlivek a komentářů. Editorův medailon, který obsah publikace uzavírá, přibližuje osobnost Libuše Sušilové. Její vnučka Lenka Švehlíková zastoupila v autorství úvodního slova svého otce, vynikajícího valašského zpěváka a muzikanta, nedávno před vydáním knížky zesnulého Horymíra – Ledňu Sušila.

Obsah publikace je uspořádán podle „lidového kalendáře“. Začíná a končí podzimem:

opáláním šátků při divích věštách na Ondřeja a pečením chleba v čase říjnových pluhot. O zvycích, zvyklostech, věrských představách a pověrách vypráví Libuše Sušilová přirozeným způsobem, především v souvislosti s každodenním během života, jehož základním obsahem je usilovná práce vedoucí k získání „chleba vezdejšího“. Ten, koho čtení vede k přemýšlení o paralelách věcí minulých a současných, si tu přijde vsutku „na své“. Obrazový doprovod využívající jedinečné fotografie z fondu klobouckého muzea patří k výrazným rysům tváře této publikace.

Knížku Klobucký rok vydává Muzejní společnost ve Valašských Kloboukách ve spolupráci s Městským muzeem Valašské Klobouky jako první svazek edice s nápaditým názvem Laterňa. S uznáním vyslovujeme i upřímné přání, aby vydavatelé edice při jejím pokračování dlouho „vydrželi s dechem“.

Karel Pavlíščík

Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka č. 1/2009, roč. X

Vydává Městské muzeum Valašské Klobouky a Muzejní společnost ve Valašských Kloboukách s finanční podporou Města Valašské Klobouky

Obsah jubilejního čísla Vlastivědných kapitol z Valašskokloboucka (dále jen Vkv) je na 66 stranách formátu A4 rozvržen do šesti stabilních oddílů předznamenávaných úvodním slovem šéfredaktora. První ze dvou rozsáhlých studií naplňujících stejnojmenný oddíl je rozsáhlá studie Petra Odehnala věnovaná dvěma významným klobouckým rodákům, kněžími Janu Františku Šoltýsovi a Tobiášovi Fuskovi, vzdělancům a filantropům, kteří založením studentských nadací při jezuitské koleji v Uherském Hradišti podpořili mimořádným způsobem rozvoj vzdělání mladých talentovaných klobouckých rodáků v první polovině 18. století. Zajímavou součástí studie jsou i údaje o osudech sochy svatého Jana Nepomuckého z klobouckého náměstí. Ve studii Samospráva obce Jestřabí v období první Československé republiky (1918 – 1938) navazuje její autor Petr Fojtík na svou předchozí stať o samosprávě této malé jihovalašské obce v letech 1850–1918, publikované ve Vkv č. 7 v roce 2006.

Téma z prehistorie regionu se na stránky Vkv dostává zásluhou studie L. Štěpánka Pravěk Pulčinských skal, věnované památce

Bohumila Peroutky a jeho spolupracovníkům V. Hagenovi a J. Urbachovi.

Maliři F. Libalovi je věnována stať Z. Mikesky a oddíl galerie s barevnými i černobílými reprodukcemi jeho obrazů.

Na výzvu, která je názvem předposledního z obsahového oddílu jubilejního čísla Vkv, reaguje Petr Odehnal fotodokumentací opatřenou prezentací listinného svazku z archivu klobouckého muzea a nazvanou Kterak Josef Ides koupil od hraběte Ilěšházyho bylnický mlýn (sepsáno v Prešpurku 18. prosince 1759).

Celou rubriku Literatura zaplnil čtenářsky přitažlivý příběh O tom Karlovi co ty zbójníky zabil, který národopisci Bořivoji Novákovi vyprávěl koncem dvacátých let dvacátého století Josef Stoklasa, alias strýček Jakubů z Lačnova.

Z obsahu současného i minulých čísel Vlastivědných kapitol z Valašskokloboucka je zřejmé, že Petr Odehnal, Ph.D., je nejen jejich šéfredaktorem, ale i redaktorem, technickým redaktorem, editorem, korektorem, distributorem i kolportérem a v řadě nikoli poslední – pilným přispěvatelem, přispěvatelem spolehlivým a kvalitním. To znamená, že Petr Odehnal prostě koná tak, jak je to „běžné“ nejen ve Valašských Kloboukách, ale i jinde v případě, když se ředitel malého muzea v malém městě rozhodne vydávat odborné periodikum s vysokou vnitřní (obsahovou) i vnější (výtvarnou a grafickou) úrovní a koná tak, aniž by slevoval v nárocích, byť by takové slevy bylo v některých případech pohodlně zdůvodnit „specifikami“ místních podmínek. Spojíme-li ocenění odborné i společenské úrovně jubilejních Vlastivědných kapitol z Valašskokloboucka výrazně s jeho jménem, neznamená to, že by měl zůstat nedocenen podíl na tomto úspěchu, který bezpochybně mají členové redakční rady, Muzejní společnosti a představitelé samosprávy města, která vydávání kapitol podporuje nejen morálně, ale i hmotně.

Přirozené a přesvědčivé zakončení naší informace o jubilejním čísle Vkv nabízí možnost parafráze následujících vět redakčního úvodu.

Stojí-li v záhlaví redakčního úvodu věta:

„Vážení čtenáři, Vlastivědné kapitoly mají deset let, desetiny, za které by Vám chtěly poděkovat. Bez Vašeho zájmu by naše úsilí vycházelo naprázdno...“ pak není nic snadnějšího, než uzavřít naši informaci takto: Vážení, přijměte Vy všichni, kdo věnujete už deset let svůj talent, čas a energii vydávání Vlastivědných kapitol z Valašskokloboucka, upřímné poděkování za toto Vaše úctyhodné úsilí, bez něhož by nespatřilo světlo světa jejich deset ročníků, které přispěly k uchování cenného svědectví o minulém i soudobém vývoji kulturního a společenského vývoje Valašska. Jsem přesvědčen, že pečlivě zpracovaná a v jedenáctém ročníku publikovaná souhrnná bibliografie by předestřela všechny aspekty přínosu tohoto periodika moderní regionální historiografii.

Inspirován logem Muzejní společnosti ve Valašských Kloboukách dodávám své osobní: Klobouk dolů, přátelé, ať se Vám i v příštím desetiletí daří!

Karel Pavlíščík

Knížka pod vánoční stromek

Máte-li řešit nějaký složitý úkol, napadne vás příměr o oříšku, který je nutno rozlousknout. Když jsem si usmyslel napsat zprávu o tom, že letos vyšla knížka **Valašská duše Vladislava Jurčáka**, vzápětí se tento příměr vynořil, a to navíc tak, že oříšek byl nahrazen ořechem. Knižka **Jiřího Faltuse** totiž vydává svědectví o duši a životaběhu člověka, kterého nelze „zaškatulkovat“ do zaužívaného recenzentského schématu ani podle povolání, ani podle životních osudů, ba ani podle zájmových aktivit neboli činností konaných z osobního zájmu. V Jurčákově případě navíc konaných ze zájmu mimořádně intenzivního, cílevědomého a s tematickým záběrem na první pohled víc než rozmanitým. Tedy naštěstí jen na první pohled. Při pohledu druhém, případně dalších, se ale nakonec najde společný jmenovatel pod zlomkovou čarou mnohočetného čitatele, v němž najdete: organizátora nejrozmantějších kulturních akcí, muzikanta, fotografa, publicistu, osobitého glosátora a pamětníka, návštěvníkou stálíci nejrozmantějších kulturních a společenských akcí, vynálezce a jedinečného tvůrce JUJUPOZ, tj. Jurčákových jubilejních poštovních známek, v neposlední řadě zkušeného výrobce JULUS, tj. Jurčákovy lutonské slivovice, a moudrého znalce jí podobných valašských produktů.

Dalo by se ještě v tomto výčtu pokračovat. V tom případě by to však byl opis celého obsahu téměř třísetstránkové knížky plné rozmanitých memorátů, biografií a korespondence, doprovázených pestroutou paletou fotografií a osobitých výtvarných artefaktů. To by ovšem popřelo smysl těchto řádků spočívající ve snaze povzbudit laskavého čtenáře k tomu, aby si tuto zajímavou a netuctovou knížku přečetl a prohlédl sám. Tím, jak jsem skálopevně předsvědčen, může být výše zmíněný ořech považován za úspěšně rozlousknutý.

Karel Pavlišťák

P.S.:

Knižku z produkce TG TISK s.r.o. Lanškroun lze zakoupit v Informačním centru Kulturního domu Vizovice, v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně, v muzeu ve Velkých Karlovicích a v knihupectví Malina Vsetín.

Z REDAKČNÍ POŠTY

Jazykový doplněk k článku LÉČENÍ STŘELNÝM PRACHEM a Poznámce J. Vetchého

Ještě drobné jazykové doplnění k článku Léčení střelným prachem (Vlastivědná revue Valašsko č.25, prosinec 2010/2) a Poznámce J. Vetchého z Růždky (Vlastivědná revue Valašsko č.26, květen 2011/1). Slovo nabrzglý, (v nářečí vyslovováno s tvrdým l) vyložené v původním článku jako „vnitřní potíže“, pak výstižněji, podrobněji a lépe definuje v Poznámce J. Vetchý jako „stav mezi plným zdravím a počínajícím nachlazením či jinou nemocí, kdy se člověk necítí dobře“. Nejedná se však o nadýmání - tento výklad se do textu původního příspěvku o léčení střelným prachem vloudil až při redakční úpravě textu.

Slovník valašského nářečí S. Kazmíře (vydal D. Malina, Vsetín 2001) uvádí u slova nabrzglý jednak význam *nakyslý* (o mléce) a

dále 2. *ne ve své kůži, trochu nemocný*. Ve významu, který se týká zdravotního stavu, jde asi skutečně o význam přenesený. Dva starší valašské slovníky - konkrétně Slovník valašského nářečí užívaného na Vsacku ve druhé polovině 19. století (1850 - 1900) Jana Misárka- Slavičinského a Slovník valašského nářečí s podtitulem Abecední seznam slov užívaných v nářečí na Valašskokloboucku ve II. pol.19. století (1850 - 1900) Františka Fojtíka totiž uvádějí u slova nabrzglý jen význam týkající se mléka. Tedy jako mléko nakyslé (ne ještě kyška) a nakyslý. Neznají (či neuvádějí) slovo nabrzglý i jako slovo pro označení zdravotního stavu.

Zatímco však u mléka je nabrzglost stavem nezvratným, protože jednou nabrzglé mléko již jen dále brzgne až zbrzgne úplně, stane se kyškou a nemůže již být nikdy původním mlékem sladkým, neporušeným, je u nabrzglosti dětské či lidské ještě možnost tento stav mezi zdravím a nemocí zvrátit. Ze stavu mezi zdravím a nemocí navrátit zdraví a nemoc odvrátit. A to právě podáním střelného prachu na lžičce...

Petr Dostálék

VZPOMÍNÁME

O Mojmiru Trávníčkovi

Martin Lukáš

Mojmír Trávníček (17. 12. 1931 – 8. 7. 2011) byl bezesporu velkou osobností, třebaže mnozí jeho přátelé, spolupracovníci i obdivovatelé zdůrazňují ve svých vzpomínkách, svědectvích a medailonech, jež po jeho nedávném úmrtí vyšly v řadě kulturních časopisů, spíše opak, tedy skromnost, pokoru a zdrženlivost, za niž je ovšem možné tušit vědomí pravé míry věcí, které mají pro člověka na tomto světě smysl. Čteme-li Trávníčkovy texty, uvědomujeme si, že lidský život, obzvláště je-li postaven na víře v Boha, a tedy vše vždy bezpečně relativizuje z nadosobní perspektivy, musí nezbytně tuto míru nacházet, odvíjet se, řečeno s neobtěžím, z „triviálních prostoprad“, proti nimž by se v důsledku mohl bouřit jedině hlupák. Jakkoli nesoučasné může takové prohlášení znít, ukazuje se, že pan Trávníček se právě z tohoto důvodu stal svého druhu vzorem, živoucím důkazem člověka, jehož píle a poctivost přinesla své plody, aniž by se s nimi počítalo, aniž by se o nich zbytečně mluvilo. Jeho osoba i dílo tak přivádějí všechny, kdo se s ním osobně i na dálku setkávali, k přece jen užaslému uznání a potvrzení oněch základních, ušlechtilých lid-

ských vlastností, které snad každý u člověka předpokládá, ale které jen málokdo dokáže ztělesnit, neboť k tomu je zapotřebí především odstoupit od sebe a vykročit k druhým, ve službě bližním teprve svou lidskost osvědčovat. To pan Trávníček dokázal.

Život

Narodil se na Vsetíně, kde také vystudoval Masarykovo reálné gymnázium (maturoval roku 1950). Později studoval na Střední ekonomické škole ve Zlíně, kde roku 1962 složil další maturitní zkoušku. Po studiích, na počátku 50. let, onemocněl tuberkulózou a strávil několik let v nemocnicích a sanatoriích, odkud však již prostřednictvím tolik pro něj důležitého korespondování začal navazovat některá z mnoha přátelství s českými literáty. Často se tak dělo v reakci na tu či onu právě vyšlou knihu, jejímž autorovi pan Trávníček v dopise vyličil své dojmy z četby. Po návratu z léčení pracoval jako úředník v Okresním ústavu národního zdraví a v Okresním poštovním úřadu ve Valašských Kloboukách. Následně se na dlouhá léta (1958–1991) stal vedoucím dětské ozdravovny v Huslenkách-Kychově, která se také proměnila v jeho soukromé „editorské a vydavatelské“ působíště, neboť tady na cyklostylu pořídil nesčetné opisy a kopie textů významných českých autorů především křesťanské orientace, jejichž díla nemohla tehdy v oficiálních nakladatelstvích vycházet.

Dílo

K literatuře se tedy Mojmír Trávníček dostal coby zanícený a pečlivý čtenář. Postupem času začal psát recenze a ve stále větším rozsahu a – jak skromně připomínal – „podle svých možností“ pomáhal připravovat sebrané spisy a souborná díla svých oblíbených

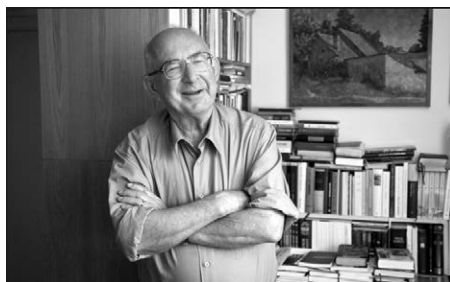

Foto J. Bartoš

Tak se z něj postupně stával literární kritik, historik a editor. Jeho nemalý přínos pro českou literaturu shrnuje doc. Karel Komárek z Katedry bohemistiky FF UP v Olomouci: „Mojmír Trávníček by si zasloužil čestný titul ‚hrdina samizdatu‘. V době komunistické cenzury, kdy nesměla vycházet díla Jana Čepa, Jakuba Demla, Bedřicha Fučíka, Jana Zahradníčka a dalších, zpřístupnil jejich texty v neuvěřitelném rozsahu. Bez kopírek a počítačů, vlastní rukou na psacím stroji připravil tisíce stran této tehdy vzácné četby. Přitom nebyl pouhým opisovatelem a textům, které rozmnožoval, sám hluboce rozuměl a jedinečně je interpretoval. Byl to také plodný a nesmírně laskavý literární kritik: stovky recenzí na stránkách *Akordu*, *Proglasu*, *Aluze*, *Textů*, *Hosta*, *Lidové demokracie* a *Katolického týdeníku* a také doslovy k mnoha knihám jsou vzorem vzdělanosti, lidského nadhledu a vyjadřování ohleduplného k různým typům čtenářů. Jestlipak se ‚pan Mojmír‘ bude pravidelně dostávat do kompendií české literární kritiky mezi zvučná jména, z nichž některá – dovolím si to napsat, i když on by protestoval – stokrát převyšoval svou skromností a empatií?“

Mojmíru Trávníčkovi vyšla řada knih různého zaměření, monografie *Pout' a vyhnanství: život a dílo Jana Čepa* (Proglas 1996) a *O Františku Křelinovi: vzpomínková studie a bibliografie* (Hejkal 2003), soubory literárněvědných prací, recenzí, doslovů a jiných textů *Sdílet věčně: studie, profily a kritiky* (Periplum 2002) a *Eseje, portréty, vyznání* (Malina 2007) a dvě knihy převážně vzpomínkových textů a osobních vyznání *Skryté letokruhy* (Malina 2001) a *V letokruzích naboso* (Malina 2009). V roce 2007 přátelé pana Trávníčka z okruhu kolem čtvrtletníku *Texty* uspořádali na vsetínském zámku konferenci, která vzdala hold jeho literárněvědnému dílu. Příspěvky byly pak sebrány do sborníku *Osobnost Mojmir Trávníčka v české literatuře* (Malina 2007). V neposlední řadě vyšly (a nadále vycházejí) také svazky jeho korespondence s českými spisovateli (Bedřichem Fučíkem, Vladimírem Vokolkem, Ivanem Slavíkem, Františkem Lažeckým ad.).

Vytříbený styl, jemný humor a starost o druhé

I když pan Trávníček zasvětil svou literární činnost především výkladu druhých autorů, péči o jejich texty, byl také sám skvělým vypravěčem, obratným stylistou a vnímavým autorem, jenž byl schopen na základě své výborné paměti a detailní znalosti prostředí a souvislostí („Kdybych měl teď vypravovat příběhy – byť jen ten malý zlomeček, na který si vzpomínám – konce by to nebralo.“) zpřítomnit v hutné zkratce prožitou chvíli nebo situaci v její složitosti a mnohdy mnohoznačné nepostihnutelnosti. Svědčí o tom například následující úryvek z jeho deníkových záznamů, které si po celý život vedl: „Návštěva u Ivana Slavíka v Hořovicích. Celkově skličující. Je doma sám a ve špatném stavu, jako by si s ničím nevěděl rady. Byt nápadně neútulný. Chce mi půjčit nějaké rukopisy, hodiny je hledá a rozmýšlí, může-li je postrádat. Vše ve znamení loučení: „Sotva se už uvidíme.“ Sebetříznivá a ponižující pokora, spojená s ješit-

ností, se kterou si hned dělá výčitky. Se silným rozhořčením: ‚Fučík mě chtěl manipulovat.‘ A hned zase: ‚Jak jsem jenom toužil sedět u nohou učitele a dělat, co chce.‘ Strach ze všeho. Venku chladný déšť, uvnitř šero a pak tma, nerozsvěcuje. Pouští mi magnetofon se svým rozhlasovým pořadem – nádherné, je to pravý a velký Slavík. Provází mě pak v dešti na nádraží, tam opět krásný, srdečný, smutný. (22. 10. 1981)“ (*V letokruzích naboso*, s. 238) Často se mu podařilo prostřednictvím inteligentního humoru, vycházejícího z dokonalého citění jazyka, přiblížit dramatický okamžik, který ve chvíli, kdy se odehrával, znamenal takřka vše: „Odpoledne jsem byl na zápase. Hráli jsme s SK Karolínina Huť II. Pepík hrál. A Borek. To bylo něco! Vyhrali naši 5:1. ... Nešťastná šance Pepíkova: hlavou střelil těsně vedle. Buček útočil. Velkými kopacími botami kopl vedle.“ (Tamtéž, s. 59)

Básník Jakub Chrobák, editor některých Trávníčkových knih, píše ve své vzpomínce v časopise *Host* (7/2011) o tom, jak s panem Trávníčkem natáčel rozhlasový pořad. Vystihuje tak ve svém pozorování Trávníčkovu zaměřenost na druhé i jeho skromnost, o kterých byla již řeč a které jistě souvisejí s jeho hlubokou empatií, jež se projevovala bez ohledu na to, zda šlo o vzpomínku z dětství či všednodenní situaci: „První záležitosti s natáčením se točily kolem mé osoby: ‚Dyť vás bude bolet ruka!‘, ‚Nemůžete si to negde položit?‘, ‚Co vám dám?‘ Další kolem smyslu celé věci: ‚A koho to bude zajímat?‘, ‚Musíte křičet, já jak neslyším, tak na to reaguju buď tak, že mlčím a tvářím se chytře, a to mně moc nejde, nebo tím, že žvaním a to je zas o nervy.‘ Nebylo...“ (s. 55)

Presvědčivost a utěšující samozřejmost, s níž nás Mojmir Trávníček nadále naplňuje zvláštní jistotou, čteme-li jeho texty, může být na závěr osmyslněna citátem z Pasternaka, který si on sám zapsal do svého deníku v 50. letech: „Láska je stejně prostá a bezvýhradná jako vědomí a smrt, dusík a uran. To není stav duše, ale základ světa.“

NAŠI JUBILANTI

K životnímu jubileu valašského muzikanta Stanislava Tomance

Zpěvák a houslista vsetínského cimbálového muziky Jasénka se narodil 9. 12. 1926 ve Vsetíně.

Svým dokonalým interpretačním muzikantstvím patří k současným špičkám ve folklorním umění. Mnohými rozhlasovými, televizními nahrávkami a živými vystoupeními se souborem Jasénka si získal řadu příznivců. Díky pozoruhodné barvě a čistotě svého hlasu patří k často prezentovaným umělcům v nahrávkách na stanicích rozhlasu, které se věnují folkloru. Je obdivuhodný, a až s podivem, že i přes svůj vysoký věk je stále aktivním hráčem a zpěvákem, který si zachovává svůj osobitý styl. Tím

se velkou měrou podílí na zachování a propagaci svěbytné kultury Valašska. Valašský folklor přiblížil divákům nejen po celé naší zemi, ale i na mnohých zahraničních festivalech a přehlídkách, kterých soubor za dobu svého trvání uskutečnil nespočet. Jeho zásluhy však stojí v pozadí takových zpěvackých osobností, jakými jsou Jarmila Šuláková, Josef Laža a Zdeněk Kašpar. Vždy vystupoval skromně a nepřál si prožívání své osoby.

Stanislav Tomanec je již od roku 1955 nepřetržitě aktivním členem souboru Jasénka. U příležitosti jeho 80. narozenin mu bylo v červnu roku 2006 uděleno Čestné občanství města Vsetína.

-red-

Dopis pro Stanislava Tomance

Milý Staňo,

píši Ti dnes nejen jménem svým, ale také za všechny Tvé kamarády, přátele a příznivce, ba dokonce i za kulturní instituce města Vsetína. Už asi tušíš, proč tyto řádky. Příčinou je – u chlapa to můžeme prozradit – Tvé prosincové 85. výročí narozenin.

Ne, nebudu se zmiňovat o Tvém kumštu hodinářském (občanským povoláním je S. Tomanec hodinář – pozn. red.), na to se necítím dost fundovaný. Řeč bude o působení v oblasti kulturního dění. Tam ses proslavil jako obligátní houslista a zvláště pak jako sólový zpěvák. Neznám jiného, kdo by si v tom věku troufl postavit se před mikrofon a suverénně zazpívat. A vyjádřil-li se můj bratr Jan, že jsi evidován jako nejstarší žijící folklorní zpěvák v ostravském rozhlase, pak toto prvenství vezmi jako obdivnou pochvalu!

Ale na chvíli se vraťme. Když jsem se ptal, od kdy působíš v cimbálových muzikách, neměl jsi to přesně spočítat. Odhaduji, že to je přes 60 let. Jen vzpomeň na hraní v muzice Ant. Sousedíka, kde jsi začínal, a pak si promítni dlouhou řadu let v Jasénce po boku Zdeňka Kašpara, s nímž jsi vytvořil pěvecké duo. To dá jistě víc než kopu let, zvážím-li, že v Jasénce působíš dosud, dokonce hostuješ v BROLNu. Však Tě právem Vsetín vyznamenal udělením titulu Čestný občan!

Spolu se známe půl století a zažili jsme v cimbálovce leccos. Pamatuji třeba, že jsme Tě zvolili „alkoholovým referentem“, který měl

Foto K. Langer

Muzikantské duo Jasénky Z. Kašpar a S. Tomanec

na starosti distribuci „živé vody“ tak, aby se každému dostalo a nikdo se neopil. To se Ti dařilo bez chyb a reklamaci. – A když už jsem u těch úsměvných vzpomínek, tak ještě jednu. Odehrála se roku 1969 v rychlíku Agrigento – Řím. Když jsme zastavili v Neapoli, prohlásil violista Evžen: „Jet přes Neapol a nekoupit si tu ani pohlednici, to bych nepřežil!“ A tak jste oba vystoupili a po nedorozumění s konduktérem zmizeli v útrobách nádraží nakupovat. Jenže – rychlík se dal do pohybu a my jsme šli hlásit vedoucímu Jasénky: „Máš dva muže přes palubu!“ Vám dvěma nezbylo nic jiného než se kajícím ohlásit v neapolské nádražní kanceláři. No, všechno dopadlo dobře. Protože jsme měli dohodnuté přerušení jízdy v Římě, neapolský výpravčí vás „presto“ poslal za námi příštím vlakem, a tak jsme se setkali v hlavním městě Itálie.

A co Ti přát k jubileu? Především, aby Tě neopouštělo zdraví, abys mohl i nadále obdařovat svým zpěvem publikum, a ještě další roky, abychom my mohli oslavit Tvoje budoucí kulatiny!

Za všechny Tvé přátele (i přítelkyně!), poslu-
chačstvo a kulturní pracovníky Tě zdraví

kamarád Břet'a (Břetislav Rokyta)

Marcela Vajceová - Hofmanová akademická sochařka, keramička

Marie Mikulcová

Soláň – kopec nad Velkými Karlovicemi, bájná hora opředená pověstmi, přitahovala a dodnes přitahuje k sobě umělce, aby je inspirovala, ale i zotročovala. V roce 2000 připoutalo k sobě toto podle básníka Jiřího Mahena „odražiště bohů“ i akademickou sochařku a keramičku Marcelu Vajceovou – Hofmanovou, která se koncem měsíce listopadu dožila významného životního jubilea.

Marcela Vajceová – Hofmanová se narodila 30. listopadu 1941 ve Zlíně. Po ukončení povinné školní docházky studovala v letech 1956

- 1960 na Střední uměleckoprůmyslové škole v Uherském Hradišti. V letech 1961 - 1967 ve studiu pokračovala na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze u profesora Otto Eckerta. Přestože žila v Praze, patřila charakterem svého díla převážně Valašsku, kde v mládí načerpala tolik trvalých dojmů a citových zážitků, že výrazně poznamenaly její výtvarné dílo. Těžiště její keramické umělecké tvorby bylo položeno do volně utvářeného plastického projevu převážně figurální povahy. Počátky tvorby Marcely Vajceové určovaly hladké vejčité tvary, které umělkyně začala vytvářet po své studijní cestě do Skandinávie. Začínala hladkými kamennými tvary, nejprve celistvými, později rozbitými průniky a hrou světél, směřovala ke studiím jemných ovoidů hlav a dospěla až k torzům.

V tvorbě Marcely Vajceové se často objevovali beránci, zemité typy dívek a mužů, nevěsty, slepičky vedle filigránsky jemných šperkovnic ve tvaru ořechů, dóz a květů fantastických tvarů. V jejích netrpělivých rukou získávala hlína tep hned křehký, balancující na nitce, hned plný a prudký. V případě Marcely Vajceové se setkáváme s dílem, které je svědectvím o pronikání básnické interpretace, neobyčejně silné a hluboké, nesoucí všechny znaky přesahu rozmyslu do oblasti iracionálna. Vedle již uvedené skupiny prací vytvářela Marcela Vajceová rovněž užité artefakty: svícny, vázy, mísy, u nichž v první řadě zdůrazňovala estetické a výtvarné kvality.

Od roku 1968 se zúčastňovala tuzemských i zahraničních přehlídek sochařské a keramické tvorby. Akademická sochařka a keramička Marcela Vajceová je nositelkou celé řady ocenění. Od roku 2000 žije ve Velkých Karlovicích na Soláni. V červnu 2000 spoluzaložila otevřené sdružení – Kruh přátel Karla Hofmana, a návazně na to Sdružení pro rozvoj Soláně, které usiluje o oživení výtvarné tradice na Soláni a kolem Soláně a které si klade za cíl popularizovat, rozšiřovat dokumentaci o životě a tvorbě malířů, kteří žili na Soláni, organizovat výstavy a kulturní akce výtvarného a národopisného zaměření.

Atmosféra vernisáže na Soláni

2. sochařské a 1. malířské sympozium, Soláň, září 2004

Foto z archivu M. Vajceové

Ceny: zlatá medaile z Mezinárodního veletrhu řemesel (Mnichov, 1982)

Realizace: výtvarné řešení stěny restaurace Rosava (Rožnov p. R., 1969), výtvarné řešení vstupu obytných domů (Praha-Dáblice, 1971), keramická stěna obchodního centra (Chlum u Rakovníka, 1973), keramická plastika (výzdoba Domova důchodců v Rožnově p. R., 1973), keramická stěna pro mateřskou školu (Praha - Čakovice, 1976), keramická stěna pro jídelnu v Dopravním areálu (Praha-Řepy, 1979).

Kolektivní výstavy: Velké Karlovice, Vsetín, Praha, Londýn, Brusel, Moskva, Norimberk,

Vstup do areálu Valašského ateliéru U Hofmanů

Foto H. Jabůrková

Keramika M. Vajceové-Hofmanové a obrazy O. Vajce ve Valašském ateliéru u Hofmanů

Foto k článku H. Jabůrková

„Báby“ Hany Půlkrábkové na výstavě v Karlovském muzeu

Z výstavy akad. malíře Pavla Vavryse a syna ve Zvonici na Soláni

Karlovské muzeum oslavilo 40 let své činnosti

Marie Mikulcová, Soňa Kollandová

Myšlenka zřídit v Karlovicích muzeum se zrodila ve 30. letech minulého století. Když se v roce 1938 v obci stavěla nová radnice, uvažovalo se o tom, že v ní bude instalována „vlastivědná síň“. Nebyl však dostatek vhodného prostoru, což zřízení muzea oddálilo.

Podruhé se ve Velkých Karlovicích marně pokusili založit muzeum v letech 1948 – 1951, kdy se v části obce zvané „U kostela“ stavěla nová budova základní školy. V čele těchto snah stál ředitel měšťtanské školy Jindřich Duda, nadšený národopisný pracovník, který kolem sebe shromáždil řadu obětavých spolupracovníků, k nimž patřil i tehdejší předseda MNV Arnošt Šrott.

Dlouhodobé snahy mít v Karlovicích muzeum zůstaly neuskutečnány až do roku 1966, protože v obci nebyly vhodné provozní prosto-

Istanbul, Mnichov, Frankfurt n. M., Chicago, Vídeň, Freetown, Gdaňsk, Erfurt, Budapešť, Havana, Kostnice, Barcelona, Kuvajt, Francie.

Samostatné výstavy: Frýdek-Místek, Praha, Florencie, Bologna, Uherské Hradiště, Quatamber, Teplice, Zlín, Brno, Pardubice, Ostrava, Plzeň, Opava, Karlovy Vary, Vsetín, Čadca, Ústí nad Labem, Mariánské Lázně, Olomouc, Havířov.

„Soláni, Soláni, vždycky mne omámí oveček cinkání, pastevcův hlas...“

inspirativní, prozaicky pracovní, na zbytek života zavazující.

ry. Ke změně došlo, až když ONV ve Vsetíně koupil v obci prostorný dům č. 267 z roku 1913 pro Romy, kteří byli v rámci integrace Romů do většinové společnosti přiděleni Velkým Karlovicím. Protože se jednalo o chráněnou kulturní památku, nabídlo vedení obce za předsednictví Cyrila Mikulce Romům náhradní objekt, který však oni nepřijali. Tak MNV přikročil

Hlavní budova Karlovského muzea

k nákladné adaptaci (137 500 Kč) historické budovy a rozhodl, že v ní zřídí muzeum. Opravy byly zahájeny v roce 1968 a trvaly tři roky. Instalaci muzejní části provedli Eva Urbachová a Břetislav Dadák. První sezonu Karlovského muzea zahájil Cyril Mikulec, předseda MNV, a PhDr. Michal Plánka, ředitel Oblastní galerie v Gottwaldově (Zlíně).

S muzeem od jeho vzniku úzce spolupracovali umělci. Byli to akademičtí malíři F. Poďešva, K. Hofman a především I. Hartinger se svým učitelem, profesorem K. Langrem.

Po dvě léta bylo Karlovské muzeum vedeno pod hlavičkou MNV jako provoz místního hospodářství, v roce 1973 bylo převedeno pod Okresní vlastivědné muzeum Vsetín a jeho vedením byl pověřen Jindřich Vašut, t. č. vedoucí SKZ, který vedl muzeum bezplatně do roku 1978. O spolupráci byla požádána předsedkyně školské a kulturní komise MNV Helena Mičkalová, učitelka a národopisná pracovnice.

V roce 1973 bylo zrušeno pohostinství, které bylo součástí muzea od jeho založení, byly provedeny další opravy objektu, expozice byly rozšířeny o nové exponáty, na jejichž shromáždění se podíleli Helena Mičkalová, Jindřich Vašut a Cyril Mikulec.

O dva roky později (1975) došlo v historii muzea k podstatné změně – Karlovské muzeum se stalo samostatnou zálohovou organizací. Po stránce provozu se toho mnoho nezměnilo a až do roku 1980 se nezměnil ani rozsah expozic, ty byly jen obměněny drobnými úpravami a zlepšeny doplňky. Velmi cenným doplněním expozice muzea byl v roce 1975 soubor řezbářských prací Michala Žitníka, který nesl název „Na pastvě“.

Ve stejném roce (1975) odkoupil MNV vedený předsedou Vladimírem Juříčkem od učitelky Milady Vašutové dům č. 299 – bývalý starý obchod „U Barvičů“, jehož adaptaci, které se opět ujala Stavební skupina MNV Velké Karlovice, získalo muzeum kancelář, depozitář a dvě nové místnosti pro expozice.

Kancelář vybavil nábytkem Beskyd Nový Hrozenkov, skříně do depozitáře dodaly UP závody – provoz Halenkov. Stylový nábytek, dle návrhu prof. Karla Langra, vyrobila provozovna MH MNV. Všechny náklady oprav a nákupu vnitřního zařízení uhradil MNV z finančních prostředků, které získal prodejem kulturního domu v Pluskovci. Pomohl odbor kultury ONV Vsetín.

Dne 26. dubna 1980 byly v adaptované budově „U Barvičů“ veřejnosti zpřístupněny dvě nové expozice: první byla věnována historii sklářství v Karlovicích, druhá místnímu řezbář Janu Petřekovi, jehož miniaturní řezbářské práce byly vysoce hodnoceny odborníky a obdivovány návštěvníky. Od roku 2003 sídlí v domě č. 299 místní informační centrum.

V roce 2009 odkoupil OÚ ve Velkých Karlovicích přilehlou dřevěnou stavbu č. 269, ve které se od roku 2010 konají doprovodné programy, k nimž patří např. ukázky řemesel tradiční výroby na Valašsku.

Výše zmíněný dům umožnil začlenit do areálu muzea i barokní kostel z roku 1754, který patří k nejzajímavějším lidovým stavbám na Valašsku.

Foto k článku z archivu Karlovského muzea

Správnosti všeho, co činíme, prověří čas. Karlovské muzeum v čase obstálo a stalo se středobodem kulturního života v obci.

(Napsáno podle práce Jindřicha Vašuta: „Karlovské muzeum“, 1987, Velké Karlovice)

Ode dne 26. 6. 1971, kdy proběhlo slavnostní zahájení provozu Karlovského muzea, navštívilo muzeum 809 968 návštěvníků, kterým se věnovalo na 20 průvodců. Návštěvníci mohli shlédnout 197 výstav nejenom místních malířů a umělců.

Letošní oslavy byly začleněny do 12. malířských cest a začaly 25. června 2011 vernisáží výstavy Ohlédnutí a Světlo a prostor, výstavy Marcely Vajceové – Hofmanové, jejího syna Ondřeje Vajceho a jejich přátel. Vernisáž plynule přešla v samotné oslavy, kdy byly předány bývalým i současným zaměstnancům pamětní listy a obrázky Karlovského muzea malované na skle. Poděkování za práci, pře-

dání pamětních listů a úvodního slova se ujal starosta Velkých Karlovic Miroslav Koňářík.

Po oficiální části následovala až do půlnoci Muzejní noc s ukázkami tradičních řemesel, ochutnáváním valašských dobrot při tónech Vsetínských cimbálových muziky, kterou doplnil svým vystoupením flašinetář František Šťastný.

Valašský ateliér U Hofmanů současně nabídl výstavy Biblické krajiny, Doteky hlíny a Zahradní plastiku. Zvonice na Soláni zase představila dílo Pavla Vavryse a jeho syna Martina.

Deset let valašskomeziříčské školní ateliérové huti UNESCO

Josef Divín

20. září 2011 proběhla na Střední umělecko-průmyslové škole sklářské ve Valašském Meziříčí oslava 10 let školní ateliérové huti. Slavnostní den zahájili zástupci Zlínského kraje,

Mistr sklář Ondřej Strnadel

Foto Z. Zimák

vedení školy a hosté. O první náběr v novém školním roce 2011/2012 se postarali František Lukáč a Ondřej Strnadel (mistři školní ateliérové huti). Realizovali lité kříže ze skla, stejný jaký se realizoval přesně před deseti lety, kdy se otevírala školní ateliérová huť. Během dne byla školou udělena Cena krásenské stopy za rok 2011, kterou škola udílí již třetím rokem výrazným osobnostem, které se zasloužily o rozvoj a propagaci moravského sklářství. Tuto originální cenu, jejímž autorem je MgA Josef Divín, obdržel akad. mal. Jiří Šuhájek. Šuhájek stál u vzniku školní ateliérové huti a řadu prací realizuje stále na SUPŠS ve Valašském Meziříčí. Jiří Šuhájek předvedl návštěvníkům slavnostní performance s foukaným sklem. Dále se během dne realizovaly ceny pro DESIGN CABINET ČR. Pro žáky školy byla připravena řada přednášek významných osobností českého a slovenského designu. Jako je například Doc. Zdeno Kolesár, který je považován na největšího odborníka na historii a vývoj našeho i světového designu. Významný den byl zakončen slavnostní vernisáží výstavy v zámku Kinských ve Valašském Meziříčí. Akad. malíř Vladimír Kopecký zde představil dvě polohy své tvorby – sklo vzniklé při performancích ve školní ateliérové huti SUPŠ sklářské Valašské Meziříčí a serigrafické tisky. Doprovodnými akcemi oslav byly výstavy v Novém Jičíně, Vsetíně a Valašském Meziříčí. V průběhu celého dne pak měli zájemci možnost navštívit všechny ateliéry školy a seznámit se s pracemi žáků.

Foto H. Jabůrková

Neodbytné umělecké puzení PhDr. Aleny Podzemné

rozhovor s jubilující historičkou umění, pedagožkou a výtvarnicí

„Umění nás má pozvednout k pozitivním hodnotám. Od umění chci, aby mi dávalo naději.

Od umění očekávám jakési ztišení, spočinutí, krásu a útěchu. Slovy H. Matisse by umění mělo být jako lenoška, do které by člověk usedl a mohl v něm spokojeně spočinout.“

AP

Každé moje setkání s PhDr. Alenou Podzemnou (nar. 1. října 1941 v Uherském Hradišti) je hotovou očistnou lázní - osvěží, nabije energií a spolehlivě procvičí bránci. Ve společnosti této moudré ženy, jejíž každodenní modlitbou jsou slova: „Bože, dej, ať jsem hodná, dobrotivá a laskavá!“, se ani nemůžete cítit špatně. V jejím vymazleném barevném ateliéru s houpačkou, prosyceném vůní guláše a smažených řízků z provozovny masokombinátu Krásno v přízemí, v historických prostorách měšťanského domu na valašskomeziříčském náměstí jsme si povídaly o životě, lidech a umění. A ještě o mnohém dalším...

Ve společnosti jsi všeobecně oblíbená pro svůj životní nadhled, nezkrotný temperament, svěží smysl pro humor a otevřenost. Pro svůj úzký vztah k umění a světu kultury vůbec máš pak přímo genetické předpoklady. Mohla bys čtenáře blíže seznámit se svým uměleckým rodinným zázemím?

Moje původem vsetínská babička Marie Spurná si našla při procházkách v polích u Kopřivnice mého dědečka Františka Kozderku, který za svobodna pracoval v Tatrovce. Spolu pak žili v Brně a založili ten umělecký rod Kozderků. Všichni jejich čtyři synové byli výjimečně hudebně nadaní. Nejstarší František krásně zpíval, působil v pražských pěveckých sborech. Richard hrál jako koncertní mistr na violu a zároveň působil jako profesor hudby v Brně. Můj otec Ladislav Kozderka (nar. 1913) byl známým brněnským muzikantem – klavíristou a dirigentem a skládal taneční hudbu, také písničky pro děti a šansony. Nejmladší strýc Jiří byl pěvcem na brněnské operní scéně. Na penzi žil v Rožnově p/R, kde zpíval a vystupoval ještě do svých 93 let!

Sestry Alena, Blanka a Laděnka u piána s „taťuldou“ Ladislavem Kozderkou

Z rodinného alba

Všichni Kozderci měli v sobě jakýsi šarm, měli sociální citění, milovali společnost a lidi kolem sebe. U nás doma se scházela pestrá umělecká společnost. Sama vzpomínám na herečku Vlastu Fialovou, Eduarda Hrubého, Jiřího Štuchala, operní pěvce Rudolfa Asmuse a Mary Bártů a další.

Z nás tři sester Kozderkových zůstala zpěvu věrná po celý svůj umělecky bohatý, avšak bohužel velmi krátký život muzikálová herečka Ladka Kozderková (26. 6. 1949 v Brně – 17. 11. 1986 v Praze). Hudbu pěstují profesionálně také mé sestřenice, bratranec a také můj brácha Ladislav Kozderka. Jak je milé zjištění, že toto nadání provázající naši rodinu se objevuje i v životě mého pradědečka Antonína Spurného, narozeného v r. 1853 na Vsetíně. Pracoval při tovární výrobě nábytku z ohýbaného dřeva firmy Kohn a jako vedlejší povolání má uvedeno ve sčítacích operátech z r. 1890 - muzikant.

Já sama jsem v dětství zpívala v tatínkově dětském sboru. Později jsem s ním natočila i dva šansony. Muziku „taťuldy“ dodnes poznám v rozhlasovém vysílání. Pořád si pískal. Mám to po něm. A dokonce i jeho nejmladší potomek, čtyř a půlletá pravnučka Maruška, si už píská a prozpěvuje, kudy chodí.

Proč ses rozhodla věnovat se v budoucí praxi právě dějinám umění, tedy vědě, a ne volné či interpretační umělecké tvorbě?

Do šestnácti let jsem se věnovala zpěvu. Měla jsem však problémy s ještě nezralým hlasem. Současně jsem od raného dětství ráda malovala. Na Lidové škole umění v Brně mě učil bratr básníka Jana Skácela, stejně milý a citlivý člověk Petr Skácel. Jemu jsem ohromně vděčná za všechno zprostředkované umělecké vnímání světa kolem nás. A později, už ve Valašském Meziříčí, také malíře a učitelce Janě Ullrichové a Honzíkovi Kovářovi, kteří mně, kromě zprostředkování svého vlastního umění a poučení, dodali odvahu k tvorbě. Protože mě umění vždycky zajímalo, začala jsem studovat na Filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Brně nejprve společně s vědou hu-

dební, od 2. ročníku pak už jen jako samostatný vědecký obor - dějiny umění. Nejsem však vyloženě vědecký typ. Umění mám nesmírně ráda, spíše však z praktického hlediska.

Absolvování studia mi dovolilo, abych se později ve svém zaměstnání zabývala výtvarným uměním současným i regionálním, setkávání s tvůrčími lidmi. Jsem tomu všemu nakloněna a jsem za to moc vděčná. V Okresním vlastivědném muzeu Vsetín, na pracovišti v zámku Kinských ve Valašském Meziříčí jsem připravovala výstavy i přednášky pro školy a veřejnost. Společně s pracovníci Okresního kulturního střediska ve Vsetíně (především s Evičkou Borkovou) jsme pořádaly exkurze za amatérskými výtvarníky a lidovými umělci, dokumentovaly jejich díla a pořádaly výstavní přehlídky. Na pány Rosenzweiga, Jakobiče, Pavlůska, Tláška, svěráznou paní Rohanovou nebo bratry Hejovy vzpomínám obzvláště ráda. Hodně mi dali.

Do muzea jsem nastoupila v r. 1963 s naivní představou, že se zde setkám s „velkými díly klasického umění“. Skutečnost je ale o něčem jiném. Místní vlastivědná muzea regionálního charakteru byla většinou dotována soukromými sběrateli a jako taková spravují vedle nejruznějších historických především sbírky umění užitého. Do mé odborné péče pak připadla sbírka historického skla, která je dnes po svém významném doplnění v r. 2004 v počtu cca 5 000 ks největší sbírkou osvětlovacího skla u nás a pravděpodobně v celé Evropě.

V určitém životním období jsi z objevné cesty muzejní historičky umění sestoupila mezi archivní regály, které příliš mnoho tvůrčí svobody neposkytují, a archivářie okresu Vsetín jsi pak pořádala celých dvacet let. Co Tě k této změně vedlo a co Ti přinesla nového?

To je spíše otázka společensko-psychologická. Nechtěla jsem se nadále věnovat problémům, které jsem nedokázala sama pro sebe vyřešit. Toužila jsem po přísnějším režimu, systematictější práci. Pohnutka změnit práci byla docela silná. Nebylo to rozhodnutí ze dne na den. A tak jsem na dalších dvacet let (1974 – 1994) vyměnila inspirativní kurátorskou činnost a tajemství skla v muzeu za práci v archivních depozitářích a na úřadech při skartacích, což představovalo především prach, špínu, chlad, neustálé stěhování, rozkládání a skládání regálů a přesunování tun archivního materiálu. I tam jsem se snažila při zpracovávání archivu obcí a měst najít si vždy něco z uměleckého světa. Objevovала jsem informace, které bych jinde neobjevila. Studium sčítacích operátů mi třeba pomohlo v rozkrývání existence sklářů na Valašsku. Všechny tyto poznatky jsem později zúročila ve školství, kam jsem nastoupila vlastně až v důchodovém věku, po krátkém návratu do muzea (1994 – 1997).

Při ohlédnutí za Tvým profesním životem si nemůžeme nevšimnout Tvého průběžného odborného směřování – a tím je místní sklářská výroba, její historie i současnost. Zatímco v muzeu ses věnovala sbírce historického skla, na Střední uměleckoprůmyslové škole sklářské ve Valašském Meziříčí, kde působíš od konce devadesátých let jako externí pedagožka, zase studen-

tům – současným nositelům sklářské umělecké tradice na Valašsku. Co Ty a sklo?

Sklo je pro mne jako poklad, objevený před mnoha lety v muzeu ve Valašském Meziříčí, v podobě tisíců stínítek na petrolejové, plynové a elektrické lampy s bohatými dekory, také sklenic, váz, ručních lampiček a honosnějších závěsných i stojatých vázových lamp s malovanými, leptanými, broušenými a hutními dekory, v proměnách tvarů 2. poloviny 19. století a celého století dvacátého.

Mnohokrát jsem pobývala v tajemném společenství skleněných předmětů v muzejním depozitáři při evidenci početné sbírky. Ta hmota mne přitahuje a fascinuje. I proto jsem byla vděčna osudu, že jsem se stala učitelkou na sklářské škole ve Valašském Meziříčí. Tam, kde jasnozřivou prozřetelností bývalé ředitelky Olgy Hofmanové byla v roce 2001 vybudována nová školní sklářská huť. Byla jsem blízko sklářům, jejich dílu, které sleduji v jeho časové proměně a těším se z něj.

Častokrát bych nejradyji vrostla do odpadních vozíků před huť sklářské školy ve Valašském Meziříčí a kochala se pohledem na tu všechnu zmarněnou krásu a byla účastna onoho zvláštního živobytí skla, které je hmotou i nehmotou, které je leskem, září, třpytem, ale i průhledem a průsvitem, které je současně jímatelem, hybatelem i stvořitelem světa.

A vždycky budu uctívat hmotu skla, její historii a lidi, kteří se naučili sklu rozumět a dokázali a dokáží vytvářet neobyčejné vzácné dílo, obsahující i jejich dech i jejich touhy a představy opředené září světa.

A co Ty a studenti?

Na Střední uměleckoprůmyslové škole sklářské jsem učila deset let dějiny umění jako obor maturitní a také dějiny sklářství. I když jsem po čase v pedagogické práci jaksi „vyplápolala“, přesto doufám, že jsem svým studentům předala nějakou náповědu z vlastního života, modus, jak vnímat současné umění. Záleží jen na nich, aby si to zapamatovali a přenesli do praxe. Od nich pak naopak jsem dostala inspiraci k malování.

Dnes ještě přednáším historii designu skla studentům ze zlínské UTB, Fakulty multimediálních komunikací, Ateliéru prostorového a produktového designu na sklářské škole ve Valašském Meziříčí. Spolupráce s Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně vyvrcholila v loňském roce i ve vydání publikace „Historie a současnost sklářské tvorby na Zlínsku“.

Tvá vlastní umělecká tvorba, které se systematicky věnuješ od 70. let 20. stol., má spoustu poloh a podob. Je to hledání nebo záměr?

Všechno, co tvořím, je ve mně. Fascinuje mě skutečná architektura, barvy, atmosféra, moře... Snažím se je zachytit věrně. A pak jsou to vnitřní představy, duševní pocity, snaha vyjádřit ještě něco navíc. Hledám si, co mi konvenuje. Podnětný význam mají pro mě poslední dobou obrazy střihané sprejem přes šablony nebo ma-

A. Podzemná s akad. malíčkou Marií Bognerovou a učitelkou hudby na LŠU paní Stolařovou před výstavou ve valašskomeziříčském muzeu v březnu 1966
Foto K. Doupovec

lované z volné ruky. Silně mě ovlivnil „objev“ gotické šablony na původní gotické skříní v kostele sv. Ducha na jednom z výletů v Českém Dubu. Uvědomila jsem si, že i lidská ruka otištěná v pravěku na skalní stěně byla takovou prvotní šablonou a že nás toto omalovávání, tupování a zkrášlování provází již od nepaměti.

Za sebou máš desítky vlastních i společných výstavních projektů. Ten poslední, letošní, konající se na počest Tvého kulatého životního jubilea, právě probíhá ve vsetínském Zámecké galerii. Výstava má název „Radost z inspirace“. Co Tě právě teď v životě inspiruje nejvíce?

Přirozené jsou to děti – naše dcery a vnoučata, rodina, přátelé, se kterými se pravidelně stýkám. Jsem šťastná, že děti (dcery Helena a Veronika) a už i ty starší z vnoučat (Tereška, Ondřej a Anička) pokračují v mých šlépějích – v hledání krásy a řádu v umění, i když to pro život není zrovna moc praktické. A ty mladší děti mých dětí – Amálku, Františka a Marušku – se snažím učit soucítění, představivosti a zdravé zvědavosti. Vždyť co si můžeme my lidé, i když to zní banálně, vzájemně jiného poskytnout, než radost, víru, naději a lásku?

Přejeme Ti, Alenko, k Tvému životnímu jubileu hodně zdraví a neutuchající radost ze života i hravého tvoření!

Hana Jabůrková

Jubilejní známka Vladislava Jurčáka

Život manželský v lidové slovesnosti na Valašsku

Než si vezmeš céru, poobhlédaj mamu.
S každú robú sa dá žít, dokád' néni tvoja.
Co vám može dať roba, nedá vám ani Pánbu.

Bez roby a tabáku bývá čučno v baráku.
Roba a fajka sa nepoščává.
Mladá žena, starý muž, tvrdé maso, tupý nůž.
Povjez robje děvča, aj ti peňez poščá.
Roby nám přej dáť Pánbu k potešéní, o paščekování tam ale néni řeč.
S robú do světa, jak s žebřem do hory.
Deň chval před večerem, děvča před ránem, robu až po smrti.
Bjeda temu chlapovi, gde poručá kráva voťovi.
Do má mrchu ženu, netřeba mu křenu.
Jak je roba grýčná, tak vřže aj pryčňa.
Kerá roba grýčná v tanci, tá aj doma sa má k práci.
Sklének a dětich není nikdy dost.

Mluvit' s robú o tajnostách je jak řeč' to do rádyja.
S vlastní robú je dvojaká útrata, ale poloviční zábava.
Nekeré roby sú všechny jednaké.
U vdovy chléb hotový.
Vdova je jak neohrađená zahrada.

Chlap je hlava, ale roba ju musí ledady podpírat.
Na jedného bachora roba dře do úmora.
Dyž je hřebec starým koňem, dycky je už hovno po něm.
Nech by pít aj bíť, enem dyby být.

Furt sa neví, co je pro pokoj v chatupje lepší, hluchý chlap, lebo nemá roba.
Vjeř dohroma, roba a pes mají byť dycky doma.
Nech je jahňa či chce, enem dyž baran oštane doma.
Bez chuti málo sa ukrutí.

Nevěsta dává ženichovi ochutnat zeli na valašské svatbě Foto archiv MRV, Vsetín

Valašský pár z Nového Hrozenkova – Vranče, 1895

Foto R. Dvořák

Prísloví, která čerpají z lidové moudrosti a týkají se pestrého manželského soužití, jsme čerpali z fondu bohatého dialektologického materiálu, shromážděného Silvestrem Kazmířem (nar. 1. 8. 1933 v Halenkově). Uvádíme také autorskou výběrovou bibliografii v oboru dialektologie:

- Slovník valašského nářečí: I. část, valašsko-česká, přehled mluvnice. 1. vyd. Vsetín: Silvestr Kazmír, 2000. 110 s.

- Slovník valašského nářečí užívaného na Vsacku ve druhé polovině 19. století. 1. vyd. Vsetín: Dali-

bor Malina, 2001. 517 s. (sestavil) - obsahuje nejen 18 000 slov, ale i 450 úsloví a 250 přísloví.

- Slovník valašského nářečí valašsko-český a česko-valašský: přehled mluvnice, úsloví, přísloví a ukázky textů: CD Windows Word + Excel. Vsetín: Silvestr Kazmír, 2006. 1 elektronický optický disk (navazuje na tiskem vydaný valašsko-český slovník valašského nářečí, CD verze je doplněna o část česko-valašskou, slovní zásoba v obou dílech byla rozšířena.)

- Bartoš, František: Slovník valašského nářečí: abecední seznam slov užívaných v nářečí na Valašsku a

Zlínsku ve II. pol. 19. stol. (1850-1900). 1. vyd. Vsetín: Silvestr Kazmír, 2001. 84 s.

- Misárek-Slavičinský, Jan: Slovník valašského nářečí užívaného na Vsacku ve druhé polovině 19. století (1850-1900). 1. vyd. Vsetín: Silvestr Kazmír, 2000. 63 s.

Více o S. Kazmířovi, excelentním pokračovateli slovníkového díla Fr. Bartoše, v příspěvku: Slovník valašského nářečí. Valašsko, vlastivědná revue č. 6, 2001/1, s. 43 - 44.

-red-

MISE (Detail), 2003, sklo, nerez, 330 x 250 x 70cm

Jaroslav Kolář, Josef Divín, ZLATÁ MEDAILLE pro Mistrovství Evropy v atletice do 23 let, 2011, sklo, 15 x 15 x 2,5 cm

AYRTON SENNA, 2006, sklo, 16 x 18 x 22cm

LETECKÉ SRDCE, 2002, pískovec, 220 x 160 x 150 cm

KURSK, 2004, sklo, měď, samet, 60 x 30 x 16 cm

CRASHWARE, 2007 – 2008, sklo, 12 cm

V ATELIÉRU

Mgr. Jaroslav Kolář (*1974) patří mezi výrazné osobnosti naší současné sochařské tvorby. Vystudoval Střední uměleckoprůmyslovou školu v Brně a pokračoval na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity v sochařském ateliéru akad. sochaře Maria Kotrby. Dlouhá léta působil jako pedagog na Střední uměleckoprůmyslové škole sklářské ve Valašském Meziříčí, nyní vede sochařský ateliér na Fakultě umění Ostravské univerzity. Žije a tvoří ve Valašském Meziříčí.

Ve své tvorbě používáš mnohé materiály: sklo, beton, kámen, polyester a jiné. Který z nich máš nejraději?

Mám rád vlastně všechny stejně, každý má svoje výhodné vlastnosti. Sklo mi například dovoluje nasimulovat průzračné prostředí vzduchu či vody, beton dodává určitou průmyslovou syrovost a kámen zase trvalost. Pro každou jednotlivou sochu nebo objekt si vybírám materiál podle toho, co chci sdělit. Věci si samy řeknou, z čeho chtějí být vytvořeny. Spíš je problém, dát té chaotické hmotě tvar.

Ve Tvých dílech se často vyskytují zbraně a jiná militaria. Co Tě k tomu vede?

Sám si to nedokážu vysvětlit, už bych s tím rád skončil, ale pořád se mi to tam podsouvá. Vztah ke strojům a technice mám vypěstovaný ze svých studií designu v Brně, ale největší úlohu sehrálo určité období strávené v Ostravě. Industriální prostor tohoto pomníku soužití člověka a stroje je fascinující. Cítím se být zakotvený v moderní době, kdy se ještě věřilo, že technika dokáže pomáhat, ale dnes se ukazuje, že je spíše nebezpečím. Pravděpodobně je tato proměna vlivu strojů na náš život tím hlavním, co mě inspiruje.

Od nového školního roku jsi vedoucím sochařského ateliéru Fakulty umění Ostravské univerzity. Jak jsi se svou prací spokojen?

Zatím jsem na začátku a zvykám si na studenty a oni si zase zvykají na mě. Je to ale výborná spolupráce, všechno klape. Ze startu, když studenti nastoupí, jsou nejistí a neví, co si počít, je třeba jim vymezit mantinely, dát jim pravidla a oni se potom osvobodí a začnou pracovat. Když vidím jejich pokroky, tak mě to těší a cítím, že to má smysl. Musím jim pouze pomoci se pomalinku vystavět.

V létě proběhlo v Ostravě Mistrovství Evropy v atletice do 23 let, pro které jsi vytvářel medaile. Jak jsi se k této práci dostal?

Byli jsme osloveni jako Katedra sochařství díky tomu, že tehdejší vedoucí našeho ateliéru profesor Mário Kotrba realizoval insignie pro Fakultu umění, a ty měly velký úspěch a odezvu. Tehdy jsme se domluvili, že si tuto záležitost přeberu. Přemýšlel jsem, z čeho medaile udělat, a konzultoval jsem to se svým kamarádem a bývalým kolegou ze sklářské školy Pepou Divínem. Došlo nám, že musí být ze skla, když už s ním oba pracujeme, a realizační tým byl na světě.

Děkuji za rozhovor.

Jitka Škočková

Detaily intarzie: Sv. Jiří bojuje s drakem, lovecká scéna - Skolení jelena a antikvizující figura s květinovým košem

Barokní sekretář, 17./18. století, 341 x 154 x 68 cm
(ze sbírek MRV, fond Lešná) Foto M. Ošťádal

Bohatě architektonicky členěný, honosný typ barokního sekretáře je hojně zdobený intarzií a řezbami. Vedle dekorativních intarzovaných motivů (celoplošné květinové výzdoby, ornamentálních rozvilinek, páskového dekoru a obrazců šesticípé hvězdy) se na něm objevuje i třináct symetricky párových, námětově rozmanitých intarzií (žánrový výjev, lovecké motivy, zátiší aj.) a v ústřední části sekretáře tři jedinečné vykládané obrazy - heraldický znak, sv. Jiří a Skolení jelena. Sekretář je vykládaný želvovinou, slonovinou a zejména domácími i cizokrajnými dřevěnými dýhami (např. ořechem, javorem, třešní, švestkou, hruškou, škumpou, ebenem, mahagonem a palisandrem.) Figurální a dekorativní řezbovaná výzdoba, v níž se uplatňují alegorické figury a postavy z antické mytologie (např. sousoší v nástavci dominuje Atlas), je zhotovena z mořeného ořechového dřeva. Charakter celkové výzdoby poukazuje na rakouské, resp. i italské a holandské vlivy.

Vzácný barokní sekretář patří do souboru dochovaného vybavení zámku Lešná u Valašského Meziříčí, který je dnes součástí sbírek Muzea regionu Valašsko. Po konfiskaci majetku hrabat Kinských v roce 1945 přešla do valašskomeziříčského muzea pouze část ze zabaveného mobiliáře. Další část byla Národní kulturní komisí převezena do vizovického zámku a několik cenných exemplářů se dostalo i do státních zámků ve Zdislavicích, Miloticích a Valticích (kde byl vystaven např. i tento sekretář). Odtud je v letech 1988 - 1993 Okresní vlastivědné muzeum Vsetín postupně získávalo do sbírkového fondu Lešná, čítajícího nakonec na 500 evidenčních čísel umělecko-historických předmětů.

Barokní sekretář je na zadní straně označen štítkem s nápisem „Zdislawitz“. Zdislavice byly rodovým sídlem hrabat Dubských, svobodných pánů z Třebomyslic, s nimiž byl úzce spřízněný hraběcí rod Kinských z Vchynic a Tetova, vlastníci lešenský velkostatek od roku 1887. Poslední pán na Zdislavicích - Viktor Dubský (1868 - 1932) - působil v rakousko-uherských diplomatických službách. Byl vášnivým sběratelem starožitností a uměleckých předmětů a tato finančně náročná záliba jej zřejmě přivedla do dluhů. Po jeho smrti zdědili panství Kinští, kteří ho byli nuceni prodat a vyrovnat finanční závazky. Přesto jim přešla do majetku valná část umělecké sbírky, převezená ve 30. letech 20. století do zámku v Lešné.

V závěru října tohoto roku byl lešenský zámek po více jak 30 letech zpřístupněn návštěvníkům, kteří mohou na vystaveném barokním sekretáři obdivovat zejména krásu umění intarzie.